

વસંત-સુલોચના

અથવા

પરિત્ર મેમની મતિમા.

કવિ-વિદ્યા-પ્રસાદ -

મણીલાલ હવેલાર ગાંધી.

મુદ્રાલય (મહીકાંડા).

આગ્યોદય પ્રેસ અમદાવાદમાં નિહાળાજ
દેવશંકર ગોસ્વામી.

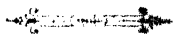
ક્રિષ્ણ ૦-૮-૦

પ્રાચીન ૦-૧-૦

વસંત—સુલોચના

અથવા

પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

લેખક તથા પ્રકાશક:—

મણીલાલ હવરામ ગાંધી.

મુ. જાહેર (મહીકાંડા).

(સર્વાધિકાર સ્વાધિન.)

આવૃત્તી ૧ હી

સંવત ૧૯૭૪

વૃ. ૩૧૨.

ફોન ૧૨૦૪૬

કીમત ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ ૦-૧-૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી શૈક્ષણિક મંડળ
૧૯૪૬

શ્રી "આખ્યાય" પ્રિ. પ્રેસમાં ગ્રંથાલય દેવશંકર દવેએ
અર્ચુ. ખાડીયા—અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૫૪૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૫૨૫૮-૨૩૧૦૨૧

વિષય ૬-૩

અર્પણ પત્રિકા.

પરમ દયાશીલ સદ્ગુણાલંકૃત શેઠ શ્રી,

ગોકળદાસ માનચંદ; મુ. સાંમલી.

ગુર્જર સાહિત્યની ખાતરણી પ્રત્યે આપશ્રી અત્યંત લાગણી ધરાવે છે. આદેશ વ્યાપારી તરીકે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થઇ સ્વર્ગસ્થ પિતાની કીર્તિમાં વૃદ્ધી કરી છે. તેમજ આપનો અપ્રતિમ પ્રેમાળ સ્વભાવ અને પરોપકાર શીલતા હંત્યાદિ ઉચ્ચ ગુણોથી મુગ્ધ થઇ આપણા “સ્વામી-સેવક” તરીકેના નીકટ સંબંધના નીરંતર સ્મરણોર્થે આ પુસ્તક આપને પ્રેમપુર્વક અર્પણ કરું છું.

લી. હું છું,

આપનો આભારી સેવક

મણીલાલ જીવરામ ગાંધી.

બાદરકર.

સદ્ગત પ્રિય બાપશ્રી,

શીવશંકર ઉમીયાશંકર વંચોલી.

બડોલી નિવાસી.

તમે નાની વયમાં જ મમતાળુ સ્વભાવ વડે અ-
નુભવમાં આવનાર જનોનાં હૃદય જીતી લીધાં છે.
માફે “ વસંત-સુલોચના ” નાં વેલ બહાર પડેલું જેવા
તમે ઘણા ઇન્તેજાર હતા. પણ હાય ! દેવની ગતી
વિચિત્ર છે. આ ક્ષાની દુનીયાનો સંબંધ છોડી સંવત
૧૯૭૪ ના ચૈત્ર સુદી ૧૦ ના રોજ તમે ઓર્ચીતો
સ્વર્ગ વાસ કર્યો ! ! ! પ્રિય મિત્ર ! વૃદ્ધ અને નિરા-
ધાર વિધવા માતા, પત્ની તથા મિત્રને રઝળતાં કરી
તમે સ્વર્ગનું સુખ બહાલું કર્યું ! ! ! પ્રભુ તમારા આ-
ત્માને અચળ શાંતિ અર્પો એજ અંતીમ યાચના છે.

લી. સદાનો વિયોગી,

મિત્ર મણીલાલ જીવરામ ગાંધી.

પ્રસ્તાવના.

વિશ્વનિયંતાની કરુણાથી આજે “વસંત-સુદોનના” નામક નૌવેલ વાંચકોના કર કમળમાં મુકવા બાબજીશાળી થયો છું. તેથી હૃદય હર્ષથી ઉભરાઇ જાય છે.

ભારત સંતાનોનાં હૃદયમાં પરસ્પર જાતૃભાવ ઉત્પન્ન થાય, “સત્યના પવિત્રપંથપરજ અવીચળ સુખ સમાએહું છે” એ સુત્ર મથાર્ય સ્વરૂપમાં સમજાય, તથા બાળલમ, કન્યાવિક્રમ આદિ આર્યા-વર્તને અવનતીના ધોર અંધકારમાં હુખાવનાર રાક્ષસી રીવાજનું નીકંદન થાય છત્યાદિ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી આ નવલકથા આલેખી છે.

પુસ્તકને વિશેષ આકર્ષક બનાવવા, વેસ્થા ત્રિહારનું દુઃખદાયક પરિણામ, વિયોગ દુઃખમાં દગ્ધ થતી વતીતાની દયાજનક સ્થિતી, પવિત્ર રાજ્યકર્તાની પ્રસંશનીય ન્યાયશીલતા, દાંપત્ય પ્રેમનો દૈવી ચિતાર, સંસારની અનિત્યતા તથા રાજ્ય લોભમાં અંધ બની કલંક-મય કૃત્ય આરંભનાર, પતિનો વધ કરનાર આર્ય રમણીની વીરતા, વિગેરે વિષયોને વાર્તાના રૂપમાં ગુદ્યા છે, તેમજ કાવ્યનો પણ મધ્યેઞ ઉપયોગ કર્યો છે.

આ સંસારમાં સરજનહાર શિવાય કોઈ પણ વસ્તુ દોષ રહીત નથી, તેથી મારા લેખમાં જે કંઈ ભુલચુક જણાય તેના પ્રતી ક્ષમ્ય દ્રષ્ટિથી નીહાળી, માત્ર ગુણનેજ મહત્ત્વ કરવા વાંચક બંધુઓને વિનંતી કરું છું.

આ નવલકથાના વાંચનથી પ્રિય આર્ય બંધુઓનાં હૃદય કંઈક અંશે પણ રીઝશે તો હું મારો શ્રમ સફળ થયો સમજીશ.

આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં મારા પુત્ર શેડશ્રી દેવીસભાઈ,
કે જેઓ સ્વ. શેડ માનચંદ વાસવદેવ-મુંબઈની પેઢીના પ્રોપ્રાયટર છે,
તેમણે મને વણીજ સહાય કરી છે તેથી આ સ્થળે તેઓ દયાળુતા
અંતઃકરણપૂર્વક આમારે માનું છું અને તેમના જીવનમાં યશ અને
સફળતાની દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ કરવા વિશ્વનીયાંતાને નમ્રતાપૂર્વક
વિનંતી કરું છું.

સી. જનસમાજનો સેવક,

મણીલાલ જયરામ ગાંધી, બદરકર.

વસંત સુલોચના

અથવા

પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

પ્રકરણ પહેલું.

કુરસેનનું કાવિત્વ.

ઓ ચંદ્ર તું શીતળ છતાં ક્યમ ઉષ્ણ આજ જાણાય છે !
શાન્તિ નથી લવલેશ, ઉર ખેચેન બહુ બહુ થાય છે.
લહેરો પવનની મંદ આ અંગાર જેવી લાગતી,
વૈભવ અને વસ્ત્રો બધ્યાં ! આખી શકે સુખ ના રતી !

વાંચક અંધુઓ ! ઉપર પ્રમાણે કાવ્ય વિમળપુર શહેરના પાટના કુંવર કુરસેન પોતાના દિવાનખાનાની ખારીમાં બેસી સ્વગત બોલી રહ્યા છે. કુંવર એક અપ્સરા તુલ્ય અબળાના નયન તીરથી વિધાયો છે. કામદેવની કારમી પીઠાથી પરવશ થયો છે. અત્યારે તે વિચારના

વમળે ચઢેલો છે. અને પ્રતિ પળે પ્રેમનું શર સાંધનાર મુંઢરીને સંબોધી બોલ્યાં કરે છે ! ઓ ભૂવન મોહીની ! તારા પ્રેમમાં હું દિવાનો બન્યો છું. ન્યારથી સરિતાપર સહેલ કરવા જતાં તને બગીચામાં નજરે જોઈ છે ત્યારથી ખરેખરાત ! મેં મારી સાન અને શુદ્ધ બોધ છે. અહા ! શું તારું સૌંદર્ય ! પુર્ણિમાના ચંદ્ર સમાન ખીલેલા મોહક વદને મારા મનને હરી લીધું છે. તારા મણીધર સમાન કેશ-કલાપે મને કેદ કરી લીધો છે. નીર્દોષ હાવભાવે મારી સર્વ દામ હરી લીધો છે.

હંસ જેવી લટકતી ચાલે મારી ચતુરાઈ ચોરી લીધી છે. ઓ પ્રેમીબાળા ! તારા મીલન વીના સંસાર સળગતા રમશાન સમાન લાગે છે. અરે પણ હું તેને કેવી રીતે મેળવી શકીશ ! અત્યારે મારું મગજ બીલકુલ કામ કરી શકતું નથી. મસ્તિષ્કની સર્વ શક્તિ જાણે તે મોહીનીએજ ન લઈ લીધી હોય ! એમ લાગે છે. અરે, પણ બહારથી કાંઈનો પગરવ સંભળાય છે.

“કાણુ કાણુ ! વાહ યાર ! હીક આવી પહોંચ્યો. તારા વિના તો કીનારે આવેલા વહાણનો વિનાશ થઈ જતો હતો.”

કાણુએ દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કરતાં કહ્યું—આપુ ! આ મેવક તો આપની સેવામાં આઠે પહોર હાજરજ છે ! માત્ર હુકમ થાય તેટલીજ વાર છે. દાસ શીરને સાટે પણ સોંપેલું કાર્ય પૂર્ણ કરવા તૈયાર છે.

કુરસેન—શાખાશ શાખાશ કાણુ ! ધન્ય છે તારી હિંમત અને વફાદારીને. લે સાંભળ ! ત્યારે કહું છું. પણ વાતને તારા દિલની પેટીમાંજ પુરી રાખજે. સ્વપ્નમાં પણ ઉચ્ચાર ન થાય તેની પુરતી

કાળજી ધરાવજે. કારણકે પિતાજીનો સ્વભાવ તો તું સારી પેઠે જાણે છે.

કાળુ—એ શું બોલ્યા આપુ ! શું કિંકરે કોઈ દિવસ એવી કસુર કરી છે ! જ્યાં સુધી આ દેહમાં જીવ છે અને જીવમાં ચૈતન્ય શક્તિ છે ત્યાં સુધી આ કાળુ આપનોજ છે.

કુરસેન—ત્યારે સાંભળ ! આપણા ગામમાં કંચનલાલ દેશાઈની પુત્રી સુલોચના છે. તેના સૌંદર્યમાં હું મુગ્ધ થયો છું. તેને મેળવ્યા શિવાય ખાનપાન, વસ્ત્ર, વૈભવ કે કંઈ વસ્તુ પ્રિય લાગતી નથી. માટે બળથી કળથી કે જળથી તે મોહક બાળાને મેળવવી જોઈએ. બોલ કાળુ ! શી યુક્તિ કામે લગાડવી ! કામ પાર પડ્યા પછી તારી મહેનત નિષ્ફળ નહિ જાય તેની ખાત્રી રાખજે. હાલ તો આ રૂ. ૧૦૦ ની નોટ આપું છું તે ખીસામાં ખેરવ અને મારા ગ્રાણુને પરવશ બનાવનાર પુતળીને દાથ કરવા માટે તારા વિચાર યંત્રની ચાવી ફેરવ.

કાળુ (નોટને ખીસામાં મુકી)—રંગ છે આપુ આપની ઉદાર વૃત્તિને ! આ દેહ આપના અન્ન વડેજ બંધાયો છે. તેથી આતો શું પણ કદાચ આથી વધારે જોખમવાળું કામ હોય या મારો જન આપનાનો હોય તોપણ આ કાળીઆ પાછી પાની કરે એમ નથી. વાર પણ આપે તે સૌંદર્યતાનો નમુનો ક્યાં અને ક્યારે જોયો તે કહેશો ?

કુરસેન—શું કહું કાળુ ! ગઈ કાલે સાંજના હું સરિતાપર ફરવા ગયો હતો તે વખતે શીવ મંદીર આગળ તેને જોઈ હતી. ખસ ! ત્યારનો જીવ ત્યાંનો ત્યાં છે. કાળુ ! હવે મેળવવાનો ઉપાય જલ્દી બતાવ, મને વધારે ન તરસાવ. મારી અધીરતા પ્રતિપક્ષે વધતી જાય

છે. પ્યારીના દર્શન વિના જીવ મુંઝાય છે. વીરહ વેદના વીંછીના ડંખથી પણ વધારે દુઃખકર થાય છે.

કાળુ—વાહ બાપુ વાહ ! ખુબ કરી ! પ્રમદાના પ્રેમમાં પુરુષ રીતે રંગાયા લાગે છે પણ ખાવિંદ ! એ રંભાની પ્રેમ જાળમાં જોડાયા પછી આ ગરીબ કાળીયાને કાંઈ દિવસ વાદ કરશે કે નહિ તે તો કહે !

કુરસેન—કાળુ ! ગાંડો થયો કે શું ? તું તો મને જીવથી પણ વધારે વહાલો છે. હું કદાચ મારા શરીરને ભૂલી જાઉં પણ તને તો નજ ભૂલું. ખસ હવે કંઈ કહેવું છે ? ચાલ જે યુક્તિ યોજવાની હોય તે જલ્દી બતાવી દે. મારી અધિરતાનો અંત લાવી દે.

કાળુ—સાંભળો બાપુ ! પણ.....

કુરસેન—પણ ને પણ. જે બોલવું હોય તે બોલી નાખને ? નાહક શાને તર્કડાવે છે ? સળગેલા હૃદયને શું સતાવે છે ?

કાળુ—ધીરજ ધરો બાપુ ! જરા ધીરજ ધરો ! યુક્તિ ઉત્તમ પ્રકારની બતાવું છું. આતો જરાક આપનું પાણી જોયું ! પાણી.

કુરસેન—અરે પાગલ ! પાણી જોવાનો આ વખત નથી. હવે મુદાની વાત કહેવી છે કે આમ ઉગવ્યાંજ કરવું છે !

કાળુ—એમ આકળા શું થાઓ છો સાહેબ ! હવે એમજ સમજી લ્યો કે એ સર્વાંગ સુંદરી આપની સામેજ ઉભી છે, ભુજો ! કાલે શીવરાત્રી હોવાથી સુલોચના શીવદર્શન માટે અવશ્ય આવશે. આપણે બન્ને પ્રથમથીજ દેવળના ચોક પાછળ છુપાઈ રહીશું. યોગ્ય પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાંજ તમે તેની પાસે જાઓ. અને તમારી સત્તા સૌંદર્યતા અને વૈભવની લાલચમાં લલચાવી યુક્તિપુરઃસર પ્રેમચાચના કરજો.

દેવળના પુનરીઓને પાંચ પાંચ સોના મહેરો આપી પોતાના કરી લેજો. એટલે તેઓ નિઃશ્વ નહિ થતાં ઉલટા મોઢીનીને મેળવવામાં મદદગાર થશે. અને ગાંધર્વ લક્ષ કરી તમારો હાથ તે સુંદરીના હાથ નેડે મેળવી આપશે, તેમ છતાં સુલોચના ઇન્કાર કરશે તો પછી બળાત્કારે તેને ઉપાડી મહાલયમાં લાવવા આપણે સંપૂર્ણ શક્તિવાન છીએ. પણ હું ધારું છું કે એટલી મહેનત લેવાની ભાગ્યેજ જરૂર પડશે. લક્ષ્મી અને વૈભવની લાલચમાં મોટા મોટા મુનીવર પણ લલચ્યાય છે તો એક યૌવનના પુરમાં તણાતી યુવતીની શી વેસાત ! કેમ હજીર ! કંઈ બોલતા નથી ?

કુરસેન—કાળુ, તું બોલું ! હું તારી તરફથી ખુશ ખુશ થઈ ગયો છું. દિલમાંથી બધી દીલગીરી દુર થઈ છે. આનંદની ઉર્મીઓ શરીરના પ્રત્યેક અવયવમાં પથરાઈ ગઈ છે. તું કાલે વખતસર શીવ મંદીરે આવજો. હું પણ સુંદર વસ્ત્ર શણગાર સજીને આવીશ.

“ ત્યારે હું હવે રળ લઉં છું. સરકાર ! ” એમ કહી કાળુ પોતાના મુકામે ચાલ્યો ગયો.

પ્રિયવાંચક ! કુરસેનને અત્યારે દર્પાતિરેક થયો છે. નિર્ધનને જેમ અચાનક ધન પ્રાપ્ત થયું હોય ત્યાં વંધ્યાને પુત્ર પ્રસવ થયો હોય, તેવો આનંદ તે અનુભવી રહ્યો છે. ઉત્સાહના આવેશમાં તેણે મન સાથે મોટી રાત સુધી હવાઈ કિલ્લા ચણ્યા અને આખરે નિદ્રાદેવીને આધીન થયો.

દીવાનખાનામાં દિપક મંદ મંદ પ્રકાશ આપી રહ્યો હતો. પરંતુ બારીઓ ખુલ્લી હતી, તેથી પવનના ઝપાટાવડે થોડીક પગમાં ઘુઝાઈ ગયો. કુરસેન ! અનીતીમય કૃત્યનાં કાવિત્રાં રચનાર દુષ્ટ કુર-

સેન ! વિષયરૂપી પ્રાણુદ્વાતક પવનના પ્રમળ અપારાથી તારો જીવન દીપક પણ એક દિવસ જરૂર ખુઝાઈ જશે. એવું તું ક્યાં સમજે છે ?

પ્રિય પાંડક ! કુરસેન આલ્યાવસ્થાથીજ નીચ ખવાસોના હાથ નીચે ઉછર્યો હતો. નીતિમય માર્ગનું દર્શન કરાવનાર સરસ્વતી દેવી સાથે તેને પરમ શત્રુતા હતી, તેમજ શાસ્ત્રાભ્યાસ અને નીતિજ્ઞ જનોની સોખતના અભાવે તેનામાં નૈતિક બળનું નામ નીશાન પણ નહોતું. મહારાજન કેસરીસીંહનો સ્વભાવ અનીતિ કરનાર પ્રત્યે બહુજ કડક હતો. પોતાની રૈયત પ્રતિ તેઓ સદા વાત્સલ્યમય સ્નેહની નજરે જોતા. ગુન્હેગાર ગમે તેવા વસીલાવાળો હોય या કદાચ પોતાનો પુત્ર હોય તો પણ તેને શાસન આખ્યા વિના રહેતા નહિ. આમ છતાં કુરસેન પોતાના કુર કૃત્યોમાં ઘણી વખત ફાવી જતો. કારણ કે તેનામાં અસાધારણ વાક્યાતુર્યતા હતી, કે જે મહારાજના કડક પણ ભોળા સ્વભાવને વશ કરવા વખતો વખત વિજયી નીવડતી. પરંતુ કુદરતનો એક મહાત્ત અને અખાધિત નિયમ છે કે:—

“ અનીતી કર્યાથી દુષ્ટને દિન ચાર સુખ દેખાય છે,
પ્રભુને ગણે ના લેશ હા ! ગર્વે ઘણો પુલાય છે.

પણ કુર કૃત્ય રૂપી અનન્ન જ્યાં અંગમાં ફેલાય છે,
પસ્તાય છે પાપી વિજય નીતિનોજ અંતે થાય છે.”

એ નિયમાનુસાર કુરસેનને પોતાનાં કુકર્મનું કેવું કડવું ફળ મળે છે તે આપણે આગળ જોઈશું.

પ્રકરણ બીજું.

દયાહિન દેશાધ.

કુંચનલાલ દેશાધ આજ પ્રભાતના બહાર ગએલા છે. મધ્યાહ્ન સમય થયો છતાં ઘેર આવ્યા નથી. તેથી તેમની સ્ત્રી મોહીની તેમની માર્ગ પ્રતિક્ષા કરતી બેસી રહી છે. “આજ એવું શું અગત્યનું કામ આવ્યું હશે કે ભોજનનો સમય પણ ભુલી ગયા ? કંઈ વિદ્યન થયું હશે या રાજ્યદારી આમંત્રણ હશે ! કે કોઈ વેપારી નેડે વાતે ચઢ્યા હશે ?” એમ અંતરમાં અનેક પ્રકારની કલ્પનાઓ કરે છે. એટલામાં બહારથી કોઈના આગમનનો અવાજ સંભળાયો. છેટેથી સ્વામીને નેધ મોહીનીની વિચારમાળાનો અંત આવ્યો. મોહીની કંઈ પણ પ્રશ્ન પુછે તે પહેલાંજ કુંચનલાલ દેશાધ ગૃહ દ્વારમાં પ્રવેશતાંજ કાંધ પર મુકેલી સવામણુ ભારતી થેલી નીચે નાખી બોલ્યા:—

ચાલો શ્રીફળ, ગોળ, ધાણા, કુંકુમ, ધુપ વિગેરે માંગલીક વસ્તુઓ મંગાવો. ચીત્રકામ કરનાર કાબેલ કારીગરો બોલાવો અને ધવળ મંગળ ગીત ગવરાવો. દેશાધનું હૃદય હર્ષથી ઉભરાય છે. ચાલતાં ચાલતાં ઘોડીયાની પાટલીમાં પગ આવવાથી પડી જાય છે. ગૃહમાં આગકોને અત્યંત હાસ્ય થાય છે. મોહીની આ વિચિત્ર દ્રશ્ય દેખી ચકિત થાય છે.

“પ્રાણેશ ! કયું કારણ આપને આ અલૌકિક આનંદ અનુભવાવે છે ? જરા ધીરજ ધરો, અને આ કિંકરીને સર્વ વાતથી વાકેફ કરો. મને તો એજ ભય થાય છે કે વખતે આપને હર્ષ સન્નિપાત થઈ જશે.” મોહીનીએ હાસ્યયુક્ત મુદ્રાથી કહ્યું.

“ તેં કંઈ એવા ઘેલા દેખ્યા ! દેશાઈ ઘાતીયાનો છેડો ખરાખર કરતાં ખોલ્યા, ને સાંભળ. ધ્યાન દઇ સાંભળ ! આપણી સુલોચનાનું શુભ લક્ષ્ય પેલા મોતીલાલ શેઠના છોકરા છેલશંકર નેડે નક્કી કર્યું છે. બહાલી ! શું કહું ! અસ પરમાત્માએ આપણી ગરીબીનું દુઃખ હર્યું છે. દાપાના રૂપીયા ચાર હજાર કરાવ્યા છે. તેમાં બે હજાર લક્ષ્ય થયા પછી આપવાના, અને બે હજાર રોકડા આ રહ્યા ને ! કાથળીમાં બહુ વજન ! મારી ગરદન હજી દુઃખે છે.

મોહીની તો આ વાત સાંભળતાંજ સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. તેના મુખ પરનો આનંદ ઉડી ગયો અને તેને બદલે ક્રોધનો અગ્નિ ઉપસ્થિત થયો. છતાં વિનય જાળવીને કહેવા લાગી ! અરે પતિ ! તમે આ શું બોલો છો ? મારી શાણી સુલોચનાનું લક્ષ્ય એ અનીતિના માર્ગ પર અથડાતા છેલશંકર નેડે નક્કી કર્યું ? ઓ સ્વાર્થાધ સ્વામી ! એ માખાપત્ની આજ્ઞાને ઉઠાપનાર, સ્વધર્મને ધિક્કારનાર નીચ વેશ્યાગામી સાથે નિર્દોષ-ગરીબ ગાય જેવી દીકરીનું વૈવીશાળ કરાવતાં શું તમને લગાર પણ લાગણી ન થઈ ! પૈસાના પ્રેમમાં પરવશ થએલ પતિ ! લક્ષ્ય પછી રાંક દિકરીની શી દશા થશે તેનો તમે કંઈ વિચાર કર્યો ? કે વગર વિચાર્યે શ્રીફળ લેવા હાથજ ધર્યો ! જાઓ ! આવ્યા તેવા પાછે પગલે. મારે એવા અધર્મના પૈસા લઈ સુખ નથી ભોગવવું. રૂપીઆ જલદી પાછા આપી આવો.

કંચનલાલ—તેં વળી આ પંડિતાઈ ક્યારની ગળામાં પરોવી છે ? ઘેર બેઠાં ‘ગંગા મૈયા સામી આવે છે, ત્યારે અક્કલહીણ અવળ’ મોં કરી બેસે છે. પ્રભુ પ્રેમથી ઘી દુધ ને સાકર ખાવાનો સમય આપે છે ત્યારે મૂર્ખ માનુની ! તું વચ્ચે કંટક રૂપ થવા માગે છે કેમ ?

મોહીની—ઓ નીર્દય નાથ ! રોકને રહેંસી મેળવેલા પૈસા વટે તમે મુખ ભોગવવા ધારો છો ? હાય ! કાયર નરની માફક તમારા મુખમાંથી નીકળતાં વચન સાંભળી મારા કર્ણ શાદી જાય છે. પતિ ! પૈસા કમાવાની દિંમત ન હોય તો અંગડી પહેરો. અક્કલ ન હોય તો કાડી વેચી ખાઓ. અરે એટલી પણ શક્તિ ન હોય તો છેવટે બીજા માગો. પણ આવા કુર કસાઈની માફક દીકરીનું રૂધીર વેચવાના નાલાયક શબ્દ ન બોલો. જરાક અંતર્યક્ષુ બોલો. પ્રભુના નામનો જરાક ડર રાખો. દયાને છેક વિસારે ન નાખો. નીરાધાર બીજાની કંઠળી આંતરડીના શ્રાપ લઈ પૈલવમાં મહાલનાર માખાપને હજારવાર ફિટકાર છે. ઘોર નર્કનાં દ્વાર તેમને સાડ સદાને માટે તૈયાર છે.

કંચનલાલ દેશાઇ કંઈક કડક અવાજ કરી બોલ્યા:—અરે કમ અક્કલ કામીની ! મારા જેવા જમાનાના આધેસ-દુનિયામાં ડાહ્યા ગણાતા માણસને તું આમ બુદ્ધિહીણ ગણી કહાડે છે ? શરમ છે ! નાદાન ! શું છોકરી તને વહાલી હશે અને અમને નહિ હોય ? અમને તેના પ્રત્યે કંઈ દયા નહિ હોય ?

મોહીની વચ્ચેજ બોલી ઉઠી:—તમને કસાઈને દયા ! હાથમાં ખડગ લઈ ગરીબ બાળાને હણવા તૈયાર થએલાના હૃદયમાં દયા ! વૃક્ષવેલી જેવી સુક્રામળ કન્યાને કસાઈવાડે મુકવા ઉભા થએલાના અંતઃકરણમાં મયા ! શું બોલો છો ? તમારા મનમાં દયાનું એક ઝીણું દીપું પણ હોત તો આનું અનિષ્ટ પગલું ભરવા કદી પણ પ્રવૃત્ત થાત નહિ. લાચાર ! સ્વાર્થ રૂપી શત્રુએ તમારા હૃદયનું દયાનું દ્વાર અંધ કર્યું છે. તમારું મન ફક્ત પૈસાના પ્રેમમાંજ લગ્યું છે.

“ઓ નાદાન નારી ! એ બધું તત્વજ્ઞાન બાળુએ રાખી હું

કહું તે જરાક સાંભળ ! દિકરીનું નશીબ સદા દીકરી પાસેજ હોય છે. માળાપ તો ફક્ત દલાલરૂપી છે. પ્રભુની ઈચ્છા વિના એક પાંદડું પણ હાલી શકતું નથી. તો પછી એ બાબત બ્યર્થ ચિંતા શા સાડ ધરે છે ? અનાયાસે આવી મળેલી લક્ષ્મીને વધારી લેવાને બદલે તેના પ્રતિ દુર્લભ્ય કેમ કરે છે ? દેશાઈ એક જાનીને જાજતાં વચન બોલ્યા.

મોહીની તીરસ્કૃત વાણીથી બોલીઃ—વાહ તમારો સિદ્ધાંત ! હાથે કરી દીકરીનો ભવ બાળવા ઉભા થઈ, પરિણામ ભાગ્યને આધિન ગણનાર સ્વામી ! જરાક વિચારો ! હાથે કરી પોતાના પગ પર કુહાડો માર્યો પછી લોહી નીકળતાં લલાટનો દોષ ગણાશે ! અધમ કર્મો આદર્યા પછી ઈશ્વરી સજ્જ ભોગવતી વેળા શું ભાગ્યનો વાંક મનાશે ? બાવળનું વૃક્ષ રોપનારને આમ્રફળનો મધુર સ્વાદ મળશે ? કંઈક તો વિચારો. સરજનહાર તમારી કુરતા નહિ સહન કરે ! એ નક્કી માનવું.

કંચનલાલ—ગમાર ગોરી ! તું બજે છે કે પૈસા વગરનું જીવન નકામું છે ! સુત્ર જનોમાં સન્માન પામવા, રાજ્ય દરબારમાં ઓળખાણ પીછાણ બમવા વિગેરે અનેક કાર્યોમાં પૈસાની પ્રથમ જરૂર પડે છે. આ સમયમાં દ્રવ્ય એજ મનુષ્યનું દૈવત છે. બહુજ બુદ્ધિ-શાળી ગણાતા શાણા પુરૂષો પૈસાના અભાવે પહાણા મનાય છે. વસુને માટે વ્યાપારીઓ સમુદ્ર મંથન કરવા બંધ છે. અરે વસુ વિના વિદ્યા-વાન પુરૂષો પણ વખતે હડધુત થાય છે. માટે જરા સમજ. આ સવામણુ રૂપાનાં ચલણી સિક્કાથી ભરેલી કાથળી પર મેં કેટલાય કિસ્સા ચણ્યા છે. તે શું તું તોડી નાખવા ધારે છે કેમ ? તે કદાપી બતી શકનાર નથી.

મોહીની—ઓ લોખીલાલ ! પૈસા કરતાં સંતોષજ વધારે સુખ આપી શકે છે. તમે પૈસાની મહત્તા વર્ણવી તે બરાબર છે. પૈસો પ્રાપ્ત કરવા પ્રત્યેક પુરૂષે પ્રયત્ન કરવો. પરંતુ શું તમારી પેઠે-દીકરીને દરિયામાં ફેંકી, પ્રભુના ઘેર શાસનના પાત્ર થઈ પૈસો મેળવાતો હશે ! દીકરીનું લીધેલું દ્રવ્ય કાચા પારા સમાન છે. તેનાથી કોઈ સુખી થયું નથી અને થનાર પણ નથી.

કંચનલાલ—અરે અભાગી અબળા ! આ તું શું બકે છે. દીકરીના પૈસાથી કેમ સુખી નહિ થવાય ? શું એ રૂપિયાના દાણા કંઈ ખીજી રૂપિયા કરતાં ઓછા આવશે ? એ તો બધા ધર્મીના દીકરા-ઓએ આદરેલા દોંગ છે દોંગ ! બે સાંભળ !

દીકરીના દ્રવ્ય વડે કંઈક લોકોએ મોટી મોટી હવેલીઓ ચણાવી છે. વ્યાપારી પેઢીઓ ખોલાવી છે. છુટા હાથે નાણાં વેરી પોતાના નામની સર્વત્ર જય ખોલાવી છે. જેના ભણકાર હજી મારા કર્ણમાં થાય છે. ખરે ! મોહીની ! આવું અણુધાર્યું ભક્ષ્ય મળવાથી આજે માંડે હૃદય હર્ષને હીચોળે ઝોલા ખાય છે.

મોહીની—શરમ છે સ્વામી ! શરમ છે. તમારા જેવા અધમ પુરૂષો નરજાતીમાં ગણાવાને તદ્દન નાલાયક છે. તમારા જેવા દિયકારા જનોને લીધેજ હિંદુસ્તાનની પાયમાલી થઈ. અતીતિને માર્ગે દ્રવ્ય મેળવી મોજમજમાં મ્હાલવા કરતાં, મજુરી કરી સંતોષથી સાદું જીવન ગાળવું એ હજારવાર શ્રેષ્ઠ છે. રાંક દિકરીના માંસના દ્રવ્ય વડે ચણાવેલી હવેલીઓ તે હવેલીઓ નહિ પણ—ચણાવનારને મરણ પછી ઈશ્વરી સજ્જ સુચવનાર ચમદુતો છે. એ દ્રવ્ય વડે ખોલાવેલી પેઢીઓ તે પેઢીઓ નહિ પણ અનેક પ્રકારના પ્રપંચથી ભરેલાં પાપ-

ખાનાં—અરે કતલખાનાં છે કે જ્યાં અનેક ખાળાઓના ઉક્ળતા અંતઃકરણના ઉપજી નિશ્વાસ એકઠા થાય છે.

કંચનલાલ—હવે છાની મરે છાની ! મેં જો તારા જેટલું ડહાપણ રાખ્યું હોત તો વહેલો ભીખ માગતો થયો હોત. ખખરદાર ! હવે મારી વાતમાં એક શબ્દ પણ મોલીશ તો છલ કાપી નાખીશ.

પ્રિય વાંચકા ! સુલોચના પોતાના ખાનગી ઓરડામાં “શકુન્તલ” નામનું એક નાટક વાંચતી હતી. શકુન્તલા અને દુષ્યંતના દૈવી પ્રેમનું સુંદર ચિત્ર હૃદયમાં ચીતરી રહી હતી. પરંતુ દેશાધ અને મોહીની વચ્ચેનો વિવાદ વધી પડવાથી, પરસ્પર ક્રોધાવેશમાં બોલાયલાં વચનોના ધ્વનીથી તેની શાંતિનો ભંગ થયો. પ્રેમનું ચિત્ર પડતું મુક્યું. કોલાહલનું કારણ જાણવા અંતર ઉત્સુક બન્યું. થોડાક સવાલ જવાબ કાન દબને સાંભળ્યા. ચતુર ખાળકી તુર્ત ચેતી ગઈ કે પોતાના ઉપરજી કુર પિતા ખંજર ચલાવવાની તૈયારી કરી રહ્યો છે. મમતાળુ માતાનો બચાવ કરવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ થયો છે.

સુલોચનાના નેત્રમાંથી અસ્ખલિત અશ્રુ પ્રવાહ વહી નીકળ્યો. સ્વાર્થી સંસારનો સાક્ષાત્કાર થયો. પણ શું કરે ! ખાળા વિનીત સ્વરે પ્રભુને વિનવણ લાગી. ઓ કણ્ણાળુ કીરતાર ! દીન ખાળાના બેહી, માંડે લાગ્યે આપને આધિન છે. અનાથના નાથ ! અખળાના આધાર રૂપ થઈ સહાય કરજો. અણુગમતા સંસારમાં ન નાખવાની મારી નમ્ર અરજી પર ધ્યાન ધરજો.

એ પ્રમાણે પ્રભુને કાલાવાલા કરી, હૃદયમાં કંઈકે હીમત ધરી પિતાની પાસે આવવા તૈયાર થઈ. પણ ત્યાં આવીને જુએ છે તો દ્રક્ષા તેની માતા મોહીની ખિન્નમુદ્રા કરી ઉંડા વિચારમાં બેઠેલી જણાય.

છે. તેનો પિતા છેવટનાં ક્રોધપુર્ણ વચનો સંભળાવી બોજનની પણ દરકાર ક્યાં વિના બહાર ચાલ્યો ગયો હતો.

સુલોચનાનાં નેત્ર હળુ બીનાં છે. મુખકમળ કરમાએલું છે. હૃદય શોકથી ભરાએલું છે. પ્રિય પુત્રીની આવી કંઈલામય સ્થિતિ જોઈ મોહીની એકદમ ઉભી થઈ અને પ્રેમથી પાસે બેસાડી બહાલભર્યા વચન વડે કહેવા લાગી. મ્હારી મુકામળ સુલોચ ! હું ધારું છું કે તે તારા કુર પિતાના આરંભેલા કુર-હૃદયદ્રાવક કૃત્યનો હેવાલ સાંભળ્યો છે નહિ વાર ?

સુલોચના આંખમાંથી આંસુ વર્ષાવતી બોલી:—હા માતા ! સાંભળ્યો છે. મને લાગે છે કે સંસાર સાગરમાં હંકારાતી મારી જીવન નૌકાનો પવન વાવાઝોડા અને તોફાન જોડે ભળ્યો છે. સાથે મારી વહાલી માતાના વાતસલ્યમય સ્નેહનો અનુભવ પણ મળ્યો છે. પ્રભુ પાસે એજ માગું છું કે તમારા જેવી માતા મને ભવોભવ મળજે.”

માતૃશ્રી ! તમે મારા ભાવી સંકટને માટે જરા પણ શોક કરશો નહિ. નયનમાં નીર ભરશો નહિ. એટલી મારી અરજ છે.

મોહીની તેને બાહુ પાશમાં લઈ બોલી. પણ બેટા ! તું દીલ-ગીર શા માટે થાય છે ? તારા મુખકમળપર આટલી બધી નીસ્તેજતા કેમ દેખાય છે ? શું તું એમ ધારે છે કે તારો પિતા તને દુઃખના દરીયામાં નાખવાના યત્નમાં ફાવી જશે ? દીકરી શાણી થઈ આંખમાં પાણી કેમ ભરે છે ? જરા ધિરજ ધર ! પરમ દયાળુ પ્રભુના ગુણનું ગાન કર ! એ અવીનાશી-સર્વ શક્તિમાન વિશ્વ સ્વામીમાં પુર્ણ શ્રદ્ધા રાખ !

સુલોચના—“ માતા ! પ્રભુપર મને પુર્ણ વિશ્વાસ છે. દીલગીરી દુર કરવા હું ઘણો યત્ન કરું છું, પણ કોણ જાણે ક્યમ ! જીવને

શાન્તિ વળતી નથી. ચિત્તમાંથી ભવિષ્યની ચીંતા ટળતી નથી. પૈસા-
નેજ પરમેશ્વર ગણનાર પિતા શું હાથે ચઢેલો શિક્ષક જવા દેશે ?

મોહિની—ત્યારે શું સર્વેશ્વર તારા ઉપર થતો જીલમ રહેશે ?
પાપીને પશ્ચાતાપ કરાવ્યા વિના રહેશે ? સુલોચ ! તું જરા પણ શોક
કરીશ નહિ. આ તારી માતાના દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુખી તો તારા
લોભી તાત ફાવી શકનાર નથી. હું યુક્તિ પ્રયુક્તિથી કાંઈ પણ રીતે
તને સુખી કરવા સતત યત્ન કરીશ. તારા પિતા કંઈ પણ હિલચાલ
કરે તે પહેલાં કાંઈ ભાગ્યશાળી, વિદ્વાન અને ગુણીયજન નરના હાથમાં
તારો હાથ ધરીશ. માતાનાં મધુર વચન સાંભળી સુલોચનાને સંપૂર્ણ
શાંતિ થાય છે. નેત્રમાં શોકને બદલે હર્ષનું જળ ઉભરાય છે. સુલો-
ચના પોતાની પ્રેમાળ માતાને એકવાર ભક્તિપૂર્વક વંદન કરી નિત્ય
કાર્યમાં નિયુક્ત થાય છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

દેવી સહાય.

આજે શીવરાત્રીનો શુભ દિવસ છે. શીવ ભક્તોનાં હૃદય હર્ષો-
દ્ધિમાં નૃત્ય કરી રહ્યાં છે. વીમળપુર શહેરમાં નદી તીરે શીવનું
ત્રીશાળ દેવળ છે. અંદર બે પુજારીઓ મુખ આગળ પુસ્તકો રાખી
ઉચ્ચ સ્વરે સ્તુતિ કરી રહ્યા છે. તેમની મનમુખ ઘીના બે દીપક
ઝગમગે છે. કેશર ચંદન વિગેરે મુગંધિત વસ્તુઓનું શીવને વિલે-
પન થાય છે.

ઉંચા પ્રકારની અગરબત્તીના ધુપને લીધે વાતાવરણની શુદ્ધતામાં
વૃદ્ધિ થાય છે. લગભગ મધ્યાહ્ન સમય થયો. ક્ષુધા દેવી તરફથી ફરા-

જને ખહાને કંઈક આહાર લેવાની સુચના થઈ જેથી લક્તજનોની બીડ ઓછી થઈ ગઈ. દેવલમાં સર્વત્ર શાંતતા પથરાઈ. પુનરીઓ હળુ પોતાના સ્થાનેજ બેઠેલા છે, પણ લાંબા લાંબા અવાજ કરવા અંધ કરેલા છે. એવામાં અચાનક ઝાંઝરનો ઝણકાર થયો. એક અખળાએ દેવળના દ્વારમાં પ્રવેશ કર્યો. એ અખળાનું લાવણ્ય અપ્રતિમ હતું. તેણે બહુધા શ્વેત વસ્ત્ર પરિધાન કરેલાં હતાં. શરીરપર સૌભાગ્ય દર્શક ચિન્હ વિના ઝાઝા અલંકાર નહોતા પરંતુ કુદરતે અર્પેલા સૌંદર્યને લીધે આવા સાદા સ્વાંગમાં પણ અતી આકર્ષક જણાતી હતી. કૃષ્ણવર્ણ છુટો મુકેલો કેશકલાપ, અષ્ટમીના ચંદ્રસમાન ચળકતું લલાટ, મહત્ત્વેવના ધનુષ્ય સમાન બે ભ્રમરો, બહુલયાં નયનો, ગુલાબના પુખ્તને પણ શરમાવે એવા સુંદર કપોળ, અમૃતસાગરનાં મૌનિક સમાન દંતપંક્તિ, કમળનાગ સમાન નાજુક હસ્ત, અને કદળી સ્તંભ જેવી જંઘાઓ, એ સર્વ નીરખતાં વિલાસી જનોનાં હૃદય અનીચ્છા-એ ધાવણ થઈ જતાં. ખચીત ! સૌંદર્યની સાક્ષાત્ પ્રતિમાજ હશે, યા સ્વર્ગ લોકની સુરઆળા હશે. એમ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ જ્ઞેનારને ભ્રમ થતો હતો.

પ્રિય વાંચક ! આ રંભા સમાન રમણી ખીજ કોઈ નહિ પણ દયાહીન દેશાધની પુત્રી સુલોચનાજ હતી.

સુલોચનાની મુખમુદ્રા અત્યારે ખીન્ન હતી. કારણકે પાપી પિતા દ્રવ્યની લાલચે તેને અણુગમતા સંસારમાં નાખી, જીવન ઝેર સમાન અનાવજા ઉભો થયો છે. તેની બહાલી માતા મોહીનીએ હિંમતભર્યાં વચનોવડે તેના અંતરને આશ્વાસન આપ્યું હતું. તથાપી ભોળી બાળાને વારંવાર ચીંતા થયાં કરતી કે “કુર પિતા આગળ મારી

માતાનું શું ચાલશે ? મારા જેવી લાઘ્યહિન લામીનીનો હાથ કોણ
જાલશે ! કદાચ માતાની મદદ નીષ્કળ નીવડશે તો વિષમય સંસારમાં
પડ્યા પછી મારી શી દશા થશે ? ”

તેના હૃદય સાગરમાં આવી અનેક ચિંતાશી વહેરીઓ ઉત્પન્ન
થતી હતી.

સુંદરીએ શીવને શીશ નમાવ્યું અને બે હાથ જોડી નમ્ર સ્વરે
રજત કરવા લાગી.

હરીગીત છંદ.

ઓ જગતના આધાર છે સુખકાર સ્વામી શંકરા !
અમળા નમે અતિ પ્રેમથી અરજી ઉર લેજો જરા;
સંકેષ્ટ સૌ દાસી તણાં તનમન થકી દુર રાખજો,
સંસાર સાગર તારવા નાવિક થઈ કર જાલજો. ૧
મુજ તાત કરવા ધાત દિન પુત્રી તણી તૈયાર છે,
મંડપ રચાવે લક્ષ્મ કશે એટલોજ ત્યાં વાર છે;
છે માત તો સાક્ષાત દેવી સમ દયાની પુતળી,
નીજ આળકીને મદદ કરવા ના બુએ પાછું વળી. ૨
પણ તાત પૈસાના વિકારે દૈલ સમ દેખાય છે,
“મુજ રંકનું થાશે શું” એ ઉર પ્રશ્ન નિશ્ચિત થાય છે;
પ્રિતિ લક્ષ્મ વિણ સંસાર સુખ રૂપ ના કદી સમગત્ય છે,
સ્વાર્થી પિતાનું કૃત્ય દેખી હૃદય સજાગી જાય છે. ૩
દૌન આળકી તમ શણું છે પ્રભુ પ્રેમથી સંભાળજો,
ગુણ ગાહેં છું શીવજી સદા અમી દર્શી નીહાળજો;
માયાં અસુર અતિ મદ લયાં તાર્યાં પ્રભુ સેવક જનો,
ઓ નાથ ! જોડું હાથ ! છે આધાર એકજ આપનો. ૪

પ્રાર્થના પુરી થઈ. બાળા થોડીક પણ સુધી શંભુના ધ્યાનમાં તદાકાર બની ગઈ. બહાલા વાંચકો ! રાજકુમાર કુરસેન પોતાના નીચ ખવાસ બેઠે ક્યારનોય દેવળમાં આવ્યો હતો. તેણે એક દિવાલ પાછળ છુપાઈને જાળી દ્વારા સઘળો દેખાવ જોયો.

મુઘ્ધાનું મનોહર વદન જોઈ તેનો મનોવિકાર ચોમાસાના પુરની પેઠે ઉભરાયો અને અંતરમાં વિચારવા લાગ્યો. અહા ! આ અપ્સરા તો રાજ્ય મહેલમાંજ રહેવા લાયક છે. તેના મુખમાંથી નીકળતા શોકોદ્ગાર જોતાં તો સંસાર સંખંધી દુઃખની ચીંતામાં હોય તેમ જણાય છે. પ્રેમના પરિક્ષક વિનાજ દુઃખી થાય છે. અહા ! ભામીનીને જોળવવાનો આ કેવો શ્રેષ્ઠ સમય છે ? એમ વિચારી ઉન્મતની માફક દોડ્યો અને સુલોચનાની સમીપ આવી નમ્રતાથી બોલ્યો. બાળા ! દીલગીરી દુર કરો. હૃદયમાં હિંમત ધરો. પ્રભુએ તમારું સર્વ સંકટ કાપ્યું છે. સંસાર સાગરની સહેલ કરવા પતિ તરીકે એક ઉમદા રત્ન મેળવી આવ્યું છે.

અપરિચીત શબ્દ સાંભળી સુલોચના ચમકી. નેત્ર ખોલી જુએ છે તો સામે રાજવંશી પોશાકમાં સજ્જ થએલો એક યુવાન પુરૂષ ઉભેલો છે. સુવર્ણનાં અનેક ધરેણાં અંગપર પહેર્યાં છે. કેટલાંક આયુધ પણ ધારણ કર્યાં છે.

સુલોચનાએ કંઈક ગભરાટ બતાવતાં પુછ્યું—ભાઈ તમે કોણ છો ?

કુરસેન—ગજગામીની ! ગભરાશો નહિ, મુંઝાશો નહિ. હું મહારાજ કેસરીસીંહનો પાટવી પુત્ર છું. ભવિષ્યનો નરેશ છું. મારું નામ કુરસેન છે. તમારી નમ્ર અરજ સાંભળી મહાદેવેજ મને અહીં મોકલ્યો જણાય છે. તમારા કષ્ટનો અંત હવે નીકટજ દેખાય છે.

કુરસેનનું નામ સાંભળી સુલોચનાના ગભરાટ અને ભયમાં વૃદ્ધિ થઈ. ભયથી તેનું શરીર કંપવા લાગ્યું. કારણકે પોતાની સહચરીઓના મુખે તેણે રાજકુંવરનાં કુટિલ કર્મ ઘણીવાર સાંભળ્યાં હતાં. સુંદરીને શીયળ સંરક્ષણની ચિંતા થવા લાગી. અંતઃકરણ આકુળ-આકુળ થયું. પ્રરવેદ જળથી અંગ ભીંજાઈ ગયું. છેવટે તેણે અંતરમાં એક પ્રકારનો નિશ્ચય કર્યો. સતિત્વરક્ષાનો ભાર શંભુના શિરપર ધર્યો અને કામથી પરવશ બનેલા રાજકુમારને હિંમતથી પ્રશ્ન કર્યો—
“કુંવરજી ! તમે અહીં શા માટે આવ્યા છો ?”

કુરસેન આનંદથી ઉભરાતા હૃદયે બોલ્યો,—એક તો શીવનાં દર્શન કરવા અને બીજું તમારા જેવા સૌંદર્ય પુર્ણ સુમનનું સંકટ હરવા. કામળાંગી ! હવે સેવકને કૃતાર્થ કરો. ભયનો ત્યાગ કરી મારી વાત પર જરા ધ્યાન ધરો.

સુલોચના—આ શું બોલો છો બંધુ ? પવિત્ર રાજ્ય પિતાના પુત્ર થઈ આવાં નીતિ વિરુદ્ધ વાક્ય શું વદો છો ? મર્યાદા ન લોપો. મને ગૃહ પ્રતિ જવાનો માર્ગ આપો. કપટીએ હાવભાવ બતાવતાં કહ્યું. વાહવાહ ! શાણી ? શું એમ સહેલાઈથી માર્ગ મળશે ? પ્રેમ જળના તરસ્યા પ્રવાસીની ઉમંગભરી આશાઓ શું નીરાશામાં ભળશે ? મુઘ્ધા ! આડીઅવળી વાતો જવા દો, કારણકે મારી અધીરતાનો અવધી થયો છે. સેવક તમારા સૌંદર્ય શરથી ધવાયો છે. આવો ! વધારે ન તર્ક-ડાવો. પ્રેમની મિષ્ટ ખાલી પીઓ અને પાઓ.

સુલોચના કંઈક કડક અવાજ કરી બોલી. કુમાર ! તમે આવાં નફટ વચન કોની આગળ બોલો છો તેનું કંઈ ભાન છે ? હું તમારી

જહેન બરાબર હું એની તમને કંઈ સાન છે ? જરાક શરમ રાખો. અધમ નરની માફક નીચ વચન ન લાખો.

કુરસેન—ચંદ્રવદની ! શું આ મારાં વચન નીચતા લરેલાં છે ? જરાક વિચારો. તમારા દુઃખનું વાદળ દુર કરી સુખના સાગરમાં મુકવાનાં—મારો અને તમારો ભવ સફળ થવાનાં વચનનો તમે તીર-સ્કાર કરો છો ?

હવે સુલોચનાના શરીરનો રંગ બદલાયો રક્તવર્ણનો આવિર્ભાવ થયો. સર્વોગ ધ્રુજવા લાગ્યું. નેત્રમાંથી અગ્નિ વરસતો હોય એમ જણાયું. વાણીમાં અલૌકિક વીરતાએ પ્રવેશ કર્યો—ઓ નરાધમ ! ક્ષત્રીના નામને એખ લગાડનાર ખાયલા ! તારી અધમતાનો આટલેથીજ અંત આણુ. નાહક શીદને ભાર ખુએ છે ? પ્રગ્નને પુત્ર પુત્રી કે ભાઈ જહેન તરીકે નેવાને બદલે વિકારમય વૃત્તિથી કેમ જુએ છે ? કુરસેન—જરાક શાંત થાઓ ! લલના ! નાહક ક્રોધ કેમ કરો છો ? અંતરમાં ઉદવેગ શાને ધરો છો ! હું તમને પ્રેમથી પાળીશ. સદા સ્નેહની નજરથી લાળીશ. સ્વર્ગ કરતાં પણ અધીક સુખ આપી કદરદાનીથી જ્હાલનો બદલો વાળીશ. જ્હાલી ! દાસ તમારા પ્રેમમાં દીવાનો બન્યો છે. નયનનાં તીક્ષ્ણ તીર હૃદયમાં આરપાર ઉતરી ગયાં છે. તપેક્ષાને હવે વધારે તાવશે નહિ. દીવાના દર્દીને વધારે દુઃખાવશે નહિ.

સુલોચના કુદ્ધ થઈ બોલી—દુષ્ટ તારી કાતર જેવી જુજ્હા અંધ કર. મારા કર્ણુ અપવિત્ર ન કર. વિકારને વશ થઈ અધમ કૃત્યમાં આળોટનાર તારા જેવા અંધ પુરુષોને શતજીટીવાર ધિક્કાર છે. સરજનહારની દેવતાઈ સજ્જ તમારા જેવા પીશાઓ માટે હંમેશાં તૈયાર છે. સ્વધર્મ અને નીતિનું સેવન કરી જન્મનું સાર્થક કરવાને

અદલે વિષય વિકારમાં અંધ બની મનુષ્ય દેહ એળે ગુમાવનાર તારા
જેવા ગમારને લાખો વાર ફિટકાર છે.

કુરસેન—મોહક માનુની ! તમારું જ્ઞાન તો અમૂલ્ય છે પણ
મારે માટે તો તૃણ તુલ્ય છે. કારણકે હું તમારા સ્નેહરંગમાં પુર્ણ-
પણે રંગાયો છું. કામાગ્નિની જ્વાળાએ દહાયો છું. તમારા મુખમાંથી
બહાલ ભરી વાણી સાંભળ્યા વિના અંતરની આગ શાંત થશે નહિ.
સ્નેહની અંજલી છાંટ્યા વિના જીવરના કારી જખમની વેદના
જશે નહિ.

સુલોચના—અરે કામરૂપી કાદવના કીડા ! પવિત્ર પ્રેમનું રહસ્ય
તેં કદી જાણ્યું છે ? લગ્ન ગ્રંથીએ ગુંથાયેલ શુદ્ધ સાત્ત્વિક સ્નેહનું
સુખ માણ્યું છે ! નાદાન ! પવિત્ર પ્રેમ અને વિકારી પ્રેમમાં અત્યંત
ફેર છે. વિકારથી ભરેલો પ્રેમ મનુષ્યને રીખાવી રીખાવીને મારનાર
હુળાહળ ઝેર છે. વિષયમાં અંધ બની લાખો મનુષ્યોએ પોતાના
પ્રાણ ગુમાવ્યા છે. પોતાના વંશજોની ચળકતી કીર્તિપર ડાઘ લગાડી
સદને માટે નર્ક નીવાસી થયા છે. જો સાંભળ્ય !

ફોટકાર છે જારી જનોને સુખ કદી મળશે નહિ,
નીતિ ધર્મ ને ભક્તિ તરફ તેનું હૃદય વળશે નહિ;
પ્રભુએ દીધેલો જન્મ માનવ વ્યર્થમાં હા જાય છે,
વિષયાત્મીમાં બળતો મુરખ અંતે અતી પસ્તાય છે. ૧
એ આગ નાગ સમાન છે ! ઝેરી ! કદી સમશે નહિ,
દુઃખ પામતાં કંઈ પાર પથ્થાતાપનો રહેશે નહિ;
વિષયાંધ થઇને રાવણે જો સાર કંઈ કાઢ્યો નહિ,
થઇ નાશ લોક સ્વર્ગન સહિત દુર્જન ગણાયો જગ મહી. ૨

કૈયો કિચક સો બ્રાત સાથે મોતને શરણે ગયો,
લાખો જનોનો નાશ એ ઝેરી વિષય માટે થયો;
મતી મંદ છોડી ફંદ ખોટા ! ખ્યાલ કર ઉરમાં જરી,
દિન ચાર ફેર જીવન આ આખર જવાનું છે મરી. ૩
પ્રભુ શર્ણુ વિણ શાશ્વત સુખોનો સ્વાદ મળવાનો નથી,
કાગળ તણી હોડી થકી સિંદુ તરાવાનો નથી;
લઈ જાનના જળની મદદ અગ્ની પુઝાવ્ય અનંગનો !
કર્ચ સફળ જીવન લજનથી લે લદાવ સાધુ સંગનો. ૪

સુલોચનાએ શીખામણની કડીઓ પુરી કરી, પણ વિષયના
ગાઢ અંધકારને લીધે નીતિનો માર્ગ ભુલેલા લંપટ રાજકુમારના ઉરમાં
જરા પણ ન ઉતરી. તેણે ફરીથી નફ્ટ અને નીડર થઈ કંઈ, બાળા !
એવા શુષ્ક જ્ઞાનામૃતના ધુંટડા મારે ગળે નહિ ઉતરે. મુદ્દાની વાત
મુઠી દઈ શાસ્ત્રના ચોપડા સમજાવ્યે કામ નહિ સરે. કનકાંગી ! સા-
ધુના સંગ કરતાં સૌંદર્યશ્રી સાધુ મને વધારે વહાલો છે. પ્રભુની
લક્ષિત કરતાં કામળ અંગવાળી કામીનીનું લજન એજ મારે માટે
મોક્ષે જવાનો જાદુઈ પ્યાલો છે.

માટે હવે વધારે વિવેચન જવા ઘો. તમારા પ્રેમમાં પરવશ થ-
એલા રસીકનું મન રીઝે એવી કંઈ વાત થવાઘો. મરણના ભયથી
ડરી તમારા જેવું સ્વર્ગીય પુષ્પ ગુમાવું એવો હું ગમાર નથી. કારણ
કે મૃત્યુ પછી શું થાય છે તે કોઈએ જાણ્યું નથી અને જાણનાર નથી.

સુલોચના—ઓ અભાગી ! શું તું સર્વ શક્તિમાન ઈશ્વરના
અસ્તીત્વને પણ નથી માનતો ? લાચાર ! હવે તને કયા શબ્દોમાં
સમજાવવો એ મને સુઝતું નથી.

કુરસેન—સુઝતું નથી એજ સાહે છે કારણ કે એવું લાપણુ મારે માટે અત્યંત ખાહે છે. આપણને તો યસ પ્રેમનું નામજ ખ્યાહે છે. ચાલ ચતુરા ! હવે સમય ન ગુમાવ ! સંતોષકારક ઉત્તર સંભળાવ. મારો જીવ ગભરાય છે. કામજીવર નસેનસ પ્રસરતો જાય છે.

સુલોચના—નરાધમ ! તારી ઇચ્છા આકાશ કુસુમવત છે. મૃગજળવત છે. પામર ! સીંહની મુછનો વાળ, સર્પના મુસ્તક પરનો મણી અને કૃપણ મનુષ્યનું દ્રવ્ય એ વસ્તુઓ તેમના જીવતાં સુધી કોઈ લઈ શક્યું નથી, તેમ સતીનું શીયળ સંહારવા સૃષ્ટિમાં દેવ દાનવ કે માનવ કોઈ સમર્થ નથી. એ નક્કી માન. હેવાન ! વધારે દુષ્ટતા દર્શાવી તારા પાપમાં વૃદ્ધિ ન કર ! પરમાત્માથી જરાક ડર. કીર-તારના ન્યાયી દરબારમાં તારો તોર જરા પણ નહિ ચાલે.

કુરસેન હવે કંટાળ્યો. તેણે સ્વગત વિચાર કર્યો કે આ અજાણા સાથે વાદવિવાદ ક્યે પાર આવશે નહિ. જોરજુલમથી ઉપાડ્યા સિવાય પ્રેમરસ અનુભવવાનું કાવશે નહિ. મહેલમાં લઈ ગયા પછી ત્યાંના વિપુલ વૈભવનું દર્શન કરતાં ઘણીય ઠેકાણે આવશે. નહિ માને તો ક્યાં જશે ? છેવટે એ પ્રમાણે નિર્ણય કરી બાજાને એકલી જાણી ઝાલવા ધર્યો. સુલોચનાએ બેહતાશ થઈ એક કારમી ચીસ પાડી, અને કશ્શાજનક સ્વરે પોતાનું પુર્ણ સામર્થ્ય અજમાવી બોલી, અરે કોઈ આવો. નીરાધાર બાજાને પાપીના પંજનમાંથી બચાવો. લયસુચક સ્વર સાંભળી એક પુનરી તુર્ત ઉઠ્યો. અને કુંવરને શીખામણ આપવાના હેતુથી કોશ્લપુર્ણ વચન વડે બોલવા લાગ્યો; કુંવરજી ! શરમ છે તમને ! રૈયતને પુત્ર પુત્રી પ્રમાણે જોઈ તેમની આબરૂની રક્ષા કરવી કે સ્વહસ્તેજ હુટવી ! તમારા જેવા.....બીચારો

આહ્વાણ આગળ કંઈ બોલે તે પહેલાંજ કુરસેને તેને જોરથી ધક્કો માર્યો અને કમ્મરમાંથી ચળકતી તરવાર ખેંચી. વૃદ્ધ આહ્વાણ ભયનો માર્યો મુઠીયો વાળી નાશી ગયો. પાછળ શું થાય છે તે પુંક વાળી જોવા પણ હિંમતવાન ન થયો. બીજા પુજારીને મદદ કરવાની કંઈક ઈચ્છા થઈ પણ “ક્ષત્રીય બળ આગળ આપણું કશું ચાલવાનું નથી. હાપણ કરવા જતાં નકામા બે ચાર મુક્કા ખાઈશું.” એમ સમજી સમાધિસ્થ સાધુ જોવો ડોળ કરી પોતાના સ્થાનેજ બેસી રહ્યો. જીવને જોખમમાં નાખી દોણ મદદ કરે ! પરમાર્થ માટે ઉંડા ખાડામાં દોણ પગ ધરે ? બહાલા વાંચકો ! એવા પુરૂષો તો વિરલાજ નીકળે છે. સેંકડોમાંથી એકાદજ મળે છે. હવે સુલોચનાના ભયની સીમા રહી નહિ. શીયળરૂપી અમૂલ્ય ધનની રક્ષાની એક પણ આશા રહી નહિ. બાળાએ અત્યંત આર્તનાદે સૃષ્ટિના સમર્થ સ્વામીની સહાય માગી. પ્રભુને એક ચીત્તે પ્રાર્થવા લાગી.

કર જોડોને વિભુ નમ્રતાથી કીંકરી વિનતી કરે,
દેખી વખત અતિ વિકટ દાસી આપને સ્નેહે સ્મરે;
લવ લેશ કરશે વાર ના બહાલા ઉમંગે દોડજો,
મદમસ્ત રાજકુમારને નીજ કર્મ ફળ દેખાડજો. ૧

લઈ બહાર સૈરિંદ્રી તણી કૈયો કીધો તો બોખરો,
કૌરવ તણુ દરબારમાં તેં પ્રેમથી પુર્યો ચીંચી;
તેની રીતે આ સેવીકાને સહાય થાઓ શામળા,
વિશ્વાસ છે ઉરમાં વિભુ ! કળી ના શકું અકળિત કળા. ૨

આખરે નિરાશ્રીત બાળાની નમ્ર વિનતી શ્રી હરીની હજુરમાં પહોંચી ગઈ. અબજાની આંખમાંથી નીકળતી અસ્ખલીત અશ્રુધારા

તે પરમાત્માના પગની આંગળીઓ લીંબાઈ યાદ. દેવળના દ્વારમાં એક
ભયંકર ગર્જના સંભળાઈ અને ખીચળ પળે સુલોચનાની સમીપ દૈવી
મદદ રૂપ એક અતી વૈર્યાવાન અને વીર બાહુ વ્યક્તિ ઉપસ્થિત થઈ.

પ્રકરણ ચોથું.

પ્રેમનાં અંકુર.

પ્રિય પાદક ! સુલોચનાના શિયળની રક્ષા કરવા અણીને સમયે આવનાર વીર નર વસન્તલાલ છે. તેના મુખ પર મદાનગીની અને શૌર્યની છટા છે. અંતઃકરણમાં ઉદારતા ભરેલી છે. પરોપકારની વિભુતિ અંગ પર ધારણ કરેલી છે.

વસંતલાલના અચાનક આગમનથી કુરસેનની ઇચ્છાનો અવરોધ થયો. તેના ક્રોધનો અગ્ની એકદમ વધી ગયો. અને નેત્રનાં ભવાં ચડાવી બોલ્યો;—વસંત ! મારા કામમાં કંટક રૂપ થયા વિના સીધે રસ્તે ચાલ્યો જત. અલ્પારે તારું પરોપકારપણું ન દાખવીશ, નહીં તો હાલ બેહાલ થઈશ. પણ માત્રમાં યમપુરીને રસ્તે જઈશ.

વસન્તલાલ આંખમાંથી વન્હી વર્ષાવતો બોલ્યો,—ઓ નામદ ! હિયકારા ! શીટકાર છે તને ! એકાંત જાણી અનાથ અખળાને સતાવનાર સેતાન ! તારા નામ પર હજારવાર ધીક્કાર છે ! પાપી ! શું કહે ? મહારાજની શરમ આડે આવે છે, નહિ તો હાલજ આ તમ-આથી તારા ગ્રાણુ લેત ! જે જીવનદાનની જરૂર હોય તો કંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય રાજમાર્ગનો રસ્તો જાણ્ય (એમ કહી પાસે રાખેલા તમચાનો ઘોડો ચડાવે છે) “હીક છે નાદાન ! હાલ તો જાઉં છું પણ સીંહને સતાવવામાં શો સાર રહેલો છે તે હવે જ્ઞેષ લેજો. બળિષ્ટ શત્રુ સાથે બાથ બીડવાનાં કડવાં ફળ વખત આવ્યે આપજો.” એમ કહી કુરસેન વસંત પ્રત્યે દાંત કચડાવતો ચાલ્યો

નય છે. કાયરનો સરદાર કાળુ તો વસન્તને જોઈ ક્યારનોએ છ પાંચ ગણી ગયો હતો.

હવે સુલોચના નિર્ભય થઈ, હૃદયમાં શાન્તિ થઈ. વસન્તનું ગૌરવળું વદન જોઈ બાળાનાં નેત્ર નીચાં ઢળી ગયાં હતાં, સૌંદર્યવાન યુવકની શુરવીરતા જોઈ અંતઃકરણમાં અનેક પ્રકારના વિચારનાં મંડળ એકઠાં થયાં હતાં. છેવટે સ્વસ્થ થઈ જાણે આભારના ભારથી દબાતી હોય, અંતરમાં કંઈ ઉડી ઈચ્છા દર્શાવતી હોય તેમ હાથ નેડી નીચે નૂમી યુવક પ્રત્યે પુછવા લાગી.

પ્રાણની પણ પરવા કર્યા વિના અનાથ અબળાને અત્યાચારીના પાશમાંથી છોડાવનાર દયાળુદેવ ? આપ કોણુ છો ? તે કૃપા કરી કહેશો ? દાસી આપની હકીકત સાંભળવા અભીલાષી છે. ખનતો બદલો આપવા પ્યાસી છે.

વસંત—દેવાંગના ! મારી કર્મકથા ઘણી લાંબી છે. છતાં સાંભળવાની ઈચ્છા છે તો હુંકામાં સાંભળાવું છું.

હરીગીત છંદ.

મુજ કર્મની કથની કહું દઈ ધ્યાન શાણી સાંભળો,
છે હાલ યોગી સમદશા પહેલાં હતી મુખની પળો;
ચડતી અને પડતી દશાના ચક્ર પેરે થાય છે,
સર્વેશની ગતી ગહનના જન કોઈથી સમજાય છે. ૧
દશ વર્ષપર મુજ તાત લક્ષ્મીલાલ બહુ તાજ હતા,
લક્ષ્મી હતી અટળક અને ગાડી બગીચે મ્હાલતા;
પણ દુર્દશાથી દ્રવ્ય સૌ સદા મહી ચાલ્યું ગયું;
વૈભવ મહી રમનારનું યાચક સમું જીવન થયું. ૨

ચીંતા તણા એ ધા થકી મુજ તાત પરલોકે ગયા;
માતા ગર્ભ ક્ષય રોગથી દિન દોહલા મારા થયા,
મિત્રો પિતાના બહુ હતા પણ કોઈના સાથી થયું,
સ્નેહી સગાંનું બહાલ સૌ એ દ્રવ્યની સાથે ગયું. ૩

એ સમય બાળા ! આંખમાં જળ ઉખળુ મુજને આવતું,
સ્વાર્થી જગત કેવું ? ન કો મુજ રંકતું બેલી થતું;
કહું વાત શી એ દુઃખ તણી ! ના શત્રુને પણ આવળે,
કરતો નિરંતર પ્રાર્થના પ્રભુ રાંકના સ્થાયક થળે. ૪.

આંસુ અતિશય નેમને અરજી સુણી જગદીશ્વરે,
દધ જ્ઞાન, વિદ્યાદાન કીધી મહેર નીજ બાળક પરે;
માતા સરસ્વતીના બળે સંતોષતું સુખ સાંપડયું,
સુખ દુઃખ સમાન જણાય ભક્તિ ક્ષેત્રનું છીંકું જડયું. ૫
ઉપયોગ વિદ્યાનો, કરી, ધરી માળ કર કૌરતારની,
ધંધો કરે શિક્ષક તણો જાયા નથી જ્યાં પાપની;
આભાર અબળા ! લેશ આ નિર્ભાગીનો નવ માનશો,
નાજીક કમળસમ વદનપર જળ સ્વેદનાં ના લાવશો. ૬

વર્ણન પુરું થયું. સાંભળતાંજ સુલોચનાનું સ્નેહાળ હૃદય દ્રવિત
થઈ ગયું. અંતરમાં અલૌકિક પ્રકારની ઉર્મીઓનું આગમન શરૂ
થયું. ચતુરાના ચિત્તમાં વિચારની માળા ફરવા લાગી. “ અહા !
વિશ્વપતિ ! તારી કૃતિને કાણુ પાર પામી શકે ! આખરે દિનાનાથે
મારી દયા જાણી, દુઃખના દાવાનળમાંથી છુટવાની ઉદ્ધમ તક આણી.
ત્યારે શું યુવકને આજીજી કરી પ્રેમની યાચના કરવી ! મારા સંસાર-
ની દોરી એને હાથ ધરવી ? ખરે ! એમનું હૃદય નીર્દોષતાથી

ભરેલું છે- સદ્ગુણને સ્નેહથી વરેલું છે. વિના પરિચયે પણ માઈ મન કુદરતી રીતે તેની પવિત્રતા અને અંતરની ઉચ્ચતા માટે સાક્ષી પુરે છે. અંતઃકરણમાં તેના પ્રતિ પ્રેમનાં કિર્ણુ રંકુરે છે. પિતાની ઇચ્છાને આધીન થઈ તેની આજ્ઞા શીરોવંદ્ય ગણવા જઈ છે. તો જીવંતી સુધી દુઃખી થવાય છે-આવો અમુલ્ય પ્રસંગ હાથથી નય છે. ઓ પ્રભુ ! આ વખતે આ પરોપકારી પુરુષનું શરણુ ગ્રહણ કરે તો હું તારી ન્યાયપુર્ણ દ્રષ્ટિએ દોષિત ગણાઈશ ! નીતિના પવિત્ર નીયમનો ભંગ કરનાર લેખાઈશ ?

અંતરમાંથી ગુપ્ત પ્રતિજ્વની થયો-નહિ. કદી નહિ.

પ્રિય પાંક ? વસંતની વિનય ભરી વાણીએ બાળાનું ચીત ચોરી લીધું હતું સ્નેહ ભર્યા મૃદુ શબ્દોએ હૃદયને ઘેરી લીધું હતું. અંગપર ચોળેલી પરોપકારની વિભૂતીએ આંખો પર જાદુઈ અસર કરી હતી. આખરે શરમની હાર થઈ. કુદરતી પ્રિતી વિજયવંત થઈ. સુલોચના પ્રભુ પર દ્રઢ આસ્થા રાખી, હસ્ત જોડી નયન નીચાં રાખી બોલી. સુખ દુઃખને સમાન ગણનાર દેવાંશી નર ! તમારા પવિત્રતાના પાસથી રંગેલા સતોષી જીવનને સહસ્રવાર ધન્ય છે. આપે પાપીના પંજમાંથી છોડાવી માઈ શિયળરૂપી અમૂલ્ય રત્ન બચાવ્યું છે. નીરાધાર નારીને સ્થાય કરી કુળનું નામ દિપાવ્યું છે. તમારી વિતક વાર્તા સાંભળી શરીર રોમાંચિત થાય છે. બદલો વાળવાની ઘણીએ ઇચ્છા થાય છે પણ કસાઈના હાથ પડેલી પરાધિન કન્યા શું કરી શકે ? મારાં નેત્ર આગળ નીરાશાનો સમુદ્ર ઉભરાય છે. ભવિષ્યના દુઃખમય જીવનને લીધે પ્રાણત્યાગ કરી પરમાત્માના બોલે જવાનુંજ પ્રિય જણાય છે. બોલતાં બોલતાં બાળાની આંખમાંથી અશ્રુ ખરી પડ્યાં.

વસંતની વિસ્મયતા વધી પડી. સુંદરીને વળી નવીન શું સંકટ આવ્યું હશે તેની કલ્પના ન જડી. તેણે અધીર થઈ પુછ્યું—સુલોચના ? એવું શું દુઃખ છે કે આટલાં બધાં અકળાઓ છો ! કામળ ઉરમાં ઉપશુ નિશ્વાસ ભરી શા માટે મુંઝાઓ છો ? પ્રભુ રંકના મદદગાર છે. નિરાધારના આધાર છે. કૃપા કરી શાંતિથી કષ્ટનું કારણ કહો.

સુલોચના—કારણ કથવાથી કષ્ટ કપાવાનું નથી. દગ્ધ હૃદયમાં શાન્તી અર્પનાર જળ સીંચાવાનું નથી. ત્યારે નાહક વાત કરી વધારે વ્યથિત થવામાં શો સાર ?

વસંત—બાળા ! આમ છેક નીરાશ ન થાઓ. સંકટને હિંમત રાખી યુક્તિપ્રયુક્તિથી દુર કરવું એજ શાણપણ છે.

સુલોચના—કદાચ તમે મારું દુઃખ ભાગી શકો તેમ હોય તો અનાથ અબળાની ખાતર ઉડા પાણીમાં ઉતરશો ? મદદ કરવાની મરજી હોય તો વચન આપો.

વસંત—શું આ હતભાગી પર એટલી પણ આસ્થા નથી ? બાળા ! વિશ્વાસ રાખો, દુઃખીને સ્હાય કરવામાં બ્યારે આ શરીર નહિ કામ આવે ત્યારે તેનો બીજો શો વધારે સારો ઉપયોગ થઈ શકનાર હશે ? જે મનુષ્ય પારકાની પીડા જોઈ બાયજ્ઞાની પેઠે બેસી રહે છે તેના જીવનને ધિક્કાર છે. માટે મુખથી વહેલા શબ્દને વચનજ માની લ્યો અને શંકા કર્યા વિના સર્વ હકીકતથી વાકેફ કરો.

“ ડીક ! ત્યારે કહું છું. મારા શાણા સરદાર. પણ બોલ્યું, વચન વિસરશો નહિ. સંકટમાં સપડાએલ અબળાને શરણે ઢાખવાના નિશ્ચયમાંથી શરણ નહિ. એમ કહી સુલોચના માધુર્યયુક્ત સ્વરે બોલવા લાગી !

વસંત સુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

પાપી પિતા સંસારમાં વિષ રેડવા તૈયાર છે,
પરવા નથી બાળા તણી ! બસ દ્રવ્ય સાથે પ્યાર છે.

હેં હેં શું કહો છો ! વસંત એકદમ ભવાં ચઢાવી બોલી ઉઠ્યો.
સુલોચના—મુજ ભાગ્ય જારી જન થકી હા ! જોડવા ઇચ્છા કરે,
આ રાંકડી બાળા તણું દુઃખ લેશ ના દિલમાં ધરે.
શીટકાર છે એવા સ્વાર્થી તાતને ! વસન્તના મુખમાંથી ઉદ-
ગાર નીકળ્યા.

સુલોચના—સંકટ જવા સુખ અર્પવા શંકર સ્તવન કરતી હતી,
આવી પડી પીડા નવી થઈ કુંવરની કુડી મતી;
અબજા બચાવી બહાલથી ના કષ્ટની પરવા કરી,

સ્વામી ! શરણુ સ્નેહે ગ્રહું ! તનમન થકી તમને વરી.
સાગર દયાના છો પ્રભુ મુજ ભાગ્યના ભંડાર છો,
શુભ ગુણુ વિભુષિત શામળા આંખો તણા આધાર છો;
દીન કિંકરી તમ ચર્ણની પ્રેમે પિયુષ પાળજે,
આશ્રિત બની આનંદથી શિરછત્ર થઈ સંભાળજે.

આ સાંભળી વસન્તલાલને જાણે આશ્ચર્ય સમુદ્રની છાંયોમાં ઉ-
છાળા મારતો હોય એમ લાગ્યું. સુંદરીને શો જવાબ આપવો તે
સમજાયું નહિ. “ શું ત્યારે આ મોહક બાળાની માગણી સ્વીકારવી ?
મળેલા પ્રસંગને માનથી વધાવી લઈ તેને મારા મુખદુઃખની ભાગીદાર
ઠરાવવી ? ” વળી વિચાર પલટાયો. “ પણ આમ એક પરવશ અને
દુઃખીબાળાને તેનાં માતૃપિતાની સંમતી વિના પ્રેમપાસમાં બાંધવાથી
ઈશ્વરની નજરમાં અનાચારી નહીં ગણાઉં ? સરજનહારના ન્યાયી દર-
બારમાં સ્વાર્થીય નહિ કહેવાઈ ? વળી હું ધનવાન નથી. વૈભવવાન

નથી ત્યારે એ સુંદરીના સંસારની દોરી હાથમાં ઝાલીને શું સુખ આપી શકીશ? અખળાની મોજમજ ભોગવવાની લાલસાએને કેવી રીતે કાપી શકીશ? ત્યારે શું દુઃખના દરિયામાં ડુબેલી લલનાને ડુબવાજ દેવી? મદદની આશા રાખતી મુઘ્ધાને સ્થાય કરી તેની આશીષ ન લેવી?"

વસંતને વિચારના વમળમાં તલ્લીન થએલો જોઈ સુલોચના સ્નેહાર્દ્ર સ્વરે બોલી-દયાળુ દેવ ! એક નિરાશ્રિત નારીને શરણે રાખવાનો સમય આવતાં આટલા બધા વિચાર કરવા એ શું આપને યોગ્ય છે ?

વિચાર માળાને વેગળી મુકી વસંત બોલ્યો-ના ! યોગ્ય તો નથી. પરંતુ આવા પ્રકારનું સાહસ કરતાં પહેલાં કંઈક પુછવાની ઇચ્છા છે.

સુલોચના-દાસી ઉત્તર આપવા તૈયાર છે. આપના આદેશનો આદર કરવો એજ મારા જીવનનો સાર છે.

વસંત-બાળા ! તમારું લાગ્ય મારા જેવા વનવાસીની જોડે જોડયા કરતાં કોઈ લાયક પૈસાદાર પુરૂષ સાથે જોડો તો ઉત્તમ ! કારણ કે દ્રવ્ય એજ દુનિયામાં દૈવતવાન દેવ ગણાય છે. સુખ ભોગવવાના અનેક માર્ગ એના વડે સરળ થાય છે. પૈસા વિના મનુષ્ય ઘણીવાર સંસાર વ્યવહારમાં પણ મુંઝાય છે.

સુલોચના-આપ સુર થઈ આમ શું બોલો છો ? જો પૈસા- માંજ સર્વ સુખની સમાપ્તિ થતી હોત તો પૈસાદારો શા માટે રાત-દિવસ મગજ મારી કરે છે ? આહાર અને નિંદ્રાનો ત્યાગ કરી હંમેશાં કેમ ચિંતામાં ફરે છે ? વૈલવમાંજ શાશ્વત સુખ હોત તો દમયંતી પીયરનો માર્ગ ન ઝાલતાં સ્વામી સંગાથે અરણ્યમાં નીકળત નહિ,

૩૨ વસંત સુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

જો મોજમજામાંજ અવિચળ આનંદ હોત તો સતિ તારામતી પતીના વેણુ વાસ્તે મજુરી કરત નહીં. વસન્ત ! શુદ્ધ સાત્વિક પ્રેમ એજ અલૌકિક આનંદનું દ્વાર છે. નીર્મળ પ્રેમજ સંસારમાં સ્વર્ગનું સુખ ખતાવનાર છે.

વસંત—બાળા ! ભારતવર્ષના બૂષણરૂપ એ દેવીઓના દ્રષ્ટાંત યથાર્થ છે. પરંતુ હવે જમાનો બદલાયો છે. દૈવી પ્રેમનું રહસ્ય જાણનાર સંકટોમાં કાઈકજ હોય છે. હજુ અંતરમાં ઉંડો વિચાર કરો. જ્યારે વૈભવ ભોગવવાની લાલસાઓ પ્રબળ થાય છે, ત્યારે વિકારી પ્રેમ દુઃખરૂપ દેખાય છે. ગરીબીમાં જીવન ગાળવા માટે પશ્ચાત્તાપ થાય છે.

સુલોચના—બહાનાં મુટ્ટી દઈ રસીકવર બાળા શરણુ લ્યો બહાવરી, અંતઃકરણથી પ્રેમ માળા આપને કંઠે ધરી; વેચો ! અગર વિણ મુલ્ય ! છે આ દેહ તમ આધિન પતી, સુખ દુઃખ તણા સંગી સદા તમ નામમાં રહેશે રતી. ધિક્કાર છે એ નારને ! દુઃખમાં પિયુંને પરહરે ? સ્વામી તણી સેવા તજી સુખ માણવા મનસા કરે; શાણી સતીને નાથ વિણના સ્વર્ગ પણ સુખકાર છે, વ્યાકુળ બને વિયોગથી રિદ્ધી ખરે દુઃખધાર છે.

વસંત—અસ ! બહુ થયું બાળા ! સ્નેહાળ હૃદયનો પરિચય થઈ ચુક્યો. તમારો મારા પ્રત્યેનો નીર્મળ પ્રેમ સમજાઈ ગયો. પણ વડીલની આજ્ઞા વિના આવી રીતે સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ કરવો એ આપણું ઉચ્છ્રંખલપણું નહિ જણાય ?

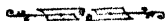
સુલોચના—ત્યારે શું સંકટના પુરમાં તણાતી અબજાને રહાય કર્યા વિના ખેસી રહેવું એ ઠીક ગણાય ?

વસન્ત—વાહ વાહ વનીતા ! તમારી વિલક્ષણ વાક્યાતુર્યતા અને સ્નેહાળ સ્વભાવે મારા મનને હરી લીધું છે. શુષ્ક હૃદયમાં પ્રેમનું જળ ભરી દીધું છે. હું ઇષ્ટ દેવની શાખે તમને માનસીક રીતે સ્વીકારી કૃતાર્થ થાઉં છું. તમારા જેવી સહુણી સ્થામા મળવા માટે કૃપાળુ કીરતારનાં ગુણગાન ગાઉં છું.

સુલોચનાના હૃદયાકાશમાં સુવર્ણનો સૂર્ય ઉદય થયો. અંતરમાં અપૂર્વ આનંદ જાગ્યો. સુંદરી થોડીક પણ સુધી વસન્ત સામે સ્થિર નેત્રે જોઈ રહી. પવિત્ર દંપતીના હૃદયમાં પ્રેમવિજ્ઞાનો મધુર સુર સંભળાવા લાગ્યો.

સુલોચનાની મનોહર કપોળપર શરમના લાલ શેરડા પડ્યા છે. વટે તેણે દીન મુદ્રાએ પોતાના બાવી ભરથાર પ્રતી કહ્યું. રસીક ! હવે રજા લઉં છું. સમય બહુ થયો છે બોલ્યું વચન પાળજો; શરણાંગત સેવિકાને સત્વર સંભાળજો.

વસન્ત—સંભાળનાર સરજનહાર છે. સાચા પ્રેમના સ્થાયક શ્રી સ્વયંભુનો આપણે આધાર છે. માટે પ્રભુ પર દ્રઢ શ્રદ્ધા રાખો. હૃદયની સર્વ ચિંતા ટાળી નાંખો. “ વાહ વાહ ! મન મોહન ? ધન્ય છે તમારી ઈશ્વર પ્રત્યેની અડગ આસ્થાને ! ” એટલું કહી સુલોચના પ્રીતમને પ્રેમથી પ્રણામ કરતી, છુટા પડવાનો અંતરમાં ઉદ્વેગ ધરતી, નેત્રમાં નીર ભરતી, ચાલતાં ચાલતાં નાથને નીરખવા વળી વળી પાછું જોતી—ગૃહ તરફ વિદાઈ થઈ. વસન્ત પણ થોડીવારે મનમાં અનેક પ્રકારે કલ્પનાના કોટ ચણતો, નીર્મળ પ્રેમની પુતળીના નામનો મંત્ર બણતો પોતાને પથે પડ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

કપુત પુત્ર.

ઓ ઈશ્વરા દિલ ધર જરા કરણા દુઃખદ દેખી સ્થીતી,
પાણી ફરે કીર્તિ ઉપર ! સંતાપ છે ઉરમાં અતી;
નિર્લજ નકટ સુત ના બદે ! હા ! આચરે અવળી રીતી,
અપકૃત્યથી અકળાઉં છું કૌરતાર દે કંઈ સન્મતી.

વપ્રિય વાંચક ! ઉપર પ્રમાણે ઉદ્ગાર સમીસાંજના સમયે મોતી-
લાલ શેડના મુખમાં સંભળાય છે. ચહેરાપર દિલગીરીની છાયા સ્પષ્ટ
જણાય છે. અંતરના ઉંડા કળતે લીધે શેડને કંઈ સુઝ પડતી નથી.
બગડેલી બાજી સુધારવાની એકે દિશા જડતી નથી. કારણકે તેમનો
પુત્ર છેલ્લશંકર અતીતિને પંથે પડ્યો છે, વ્યભિચાર, મદીરાપાન આદિ
વિનાશકારી વ્યસનોમાં લળ્યો છે. પુત્રનાં કુકૃત્યથી વૃદ્ધાવસ્થામાં શેડને
ઘણું સોસવું પડે છે. ગામમાં લોક ઘેર ઘેર વાતો કરે છે. મોતીલાલ-
ને ઘણું લાગી આવે છે પણ લાચાર ! શીખામણ દીધાથી દુષ્ટ સુધ-
રતો નથી. પોતાના હિતની વાત કાને ધરતો નથી. લોક લજ્જાથી
પણ ડરતો નથી. હાય હવે શું કરવું ? બાળપણમાંથીજ બાળકની
રહેણી કહેણીપર બરાબર કાળજી ન રાખવાથી કેવાં કડવાં ફળ ચાખ-
વાં પડે છે તેનો અત્યારે મને પુણું અનુભવ થાય છે. વિચારમંત્રિ
વિચારમાં વૃદ્ધની આંખમાંથી આંસુ પડવા માંડ્યાં. એટલામાં બહારથી
કાંઈના બુટ ખખડ્યા. છેલ્લશંકરભાઈ ઉતાવળે પગલે ઘરમાં આવી
ચડ્યા, અને એકદમ ધરેણાંના પટારાને અડ્યા. કુંચી ખીટીપર લટ-
કાવેલીજ હતી. કદાચ ન હોયતો નકુચો તોડતાં પણ આપણા ઇશ્કી-

લાલ વાર કરે તેમ નહોતું. એવાં કાર્યોમાં એમણે ઠીક પ્રવિણતા મેળવી હતી. તાણું ખોલી તુર્ત દાગીનાનો દાલડો ખગલમાં ધાલ્યો. શેક તો આ દેખાવ નોંધ આલાજ બની ગયા. તેમણે ધીમે રહી લ્હેરી-લાલાનો હાથ ઝાલ્યો, અને અસર થાય એવી રીતે ગંભીર મુદ્રા રાખી બોલ્યા—ઓ દિકરા ! આ ખગલમાં દાલડો શાનો ધાલ્યો ? અને આમ નીર્લજ થઈ ક્યાં ચાલ્યો ? કંઈક તો સમજ્ય ! તારા કુદ-ર્મની હવે હદ વળી છે.

છેલશંકરે શરમ મુદ્રી કહ્યું:—મારો હાથ મુંકા, વ્યર્થ ખડવાટ કરી વિલંબ ન કરાવો. હું તમને સાફ સાફ કહું છું કે મારા કાર્યમાં તમારે કોઈ રીતે કંટકરૂપ ન થવું.

મોતીલાલ—આ તું શું લવે છે ? કપુત પુત્ર ! તારાં કૃત્યો નોંધ મારા દૈયામાં હોળી સળગે છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં તારે મારી આંતરડી ઠારવી નોંધએ કે નામ વગોવી શત્રુની ગરજ સારવી નોંધએ ?

છેલશંકર—પિતાજી ! તમને ચોખ્ખે ચોખ્ખું કહ્યું છે કે—મારે શીખામણનો એક પણ શબ્દ સાંભળવો નથી. મેં જે માર્ગ ઝાલ્યો છે તેમાં મને આપુર્વ આનંદ જણાય છે. સ્વર્ગમાં પણ એવું સુખ હશે કે નહિ તેની શંકા થાય છે.

મોતીલાલ—ત્યારે શું તું કોઈ ઉપાયે નહિજ સુધરે ! લોક-લજ્જાથી પણ નહિ ડરે ! આપદાદાની અમુલ્ય આખર પર પાણી ફેરવવાનોજ વિચાર છે ?

“ અલખત ! પિતાજી ! આખર પર પાણી ફેરવવામાં પણ કંઈક સાર છે. એ તમે સમજે છો ? સાંભળો ! કપડાં જીનું થાય છે ત્યારે પાણીથી ધોવાય છે, અને ત્યારેજ પહેરવા લાયક ઉજાળાં દેખાય છે. તેવીજ રીતે હું પણ મારા વડીલોની ઘણા વરસની જીની ધએલી

૩૬ વસંત સુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

આખરેપર પાણી ફેરવી સાફ કરીશ. ” પરાક્રમી પુત્રે દાખલા સહીત પોતાનું ડહાપણ ચલાવ્યું !

શેઠે કપાળપર હાથ પજાડી કહ્યું:—વાહ વાહ ! અકલના ઇન્દ્ર-રદાર અભાગીયા ! શીટકાર છે તને. તું પુત્ર નહિ પણ મારો પુર્વ જન્મનો પરમ શત્રુ છે. હાય ! ઘણા લોકો સંતાન પ્રાપ્તી માટે અનેક વ્રત આચરે છે, છુટા હાથે હજારો રૂપીયાનું ખર્ચ કરે છે, ત્યારે ઓ પ્રભુ ! હું જોતે છોકરે અપાર દુઃખ પામું છું. આવા અનાચારી પુત્ર હોય તેના કરતાં વાંઝીયાપણું સહઅચાર શ્રેષ્ઠ છે.

ઓ નરાધમ નફર ! ખરેખર તેં માફે જીવતર અકાફે કર્યું છે. મારી સુખી જીંદગીમાં હજાહજા ઝેર ભર્યું છે.

છેલશંકર—જે કર્યું છે તે ઠીકજ કર્યું છે. હવે ટકટક કરતા રહેશે ? તમારી લવરીથી પણ માફે મગજ ખરાખ થાય છે. હંમેશની આવી લમણાજીકથી હવે તો ઘરમાં આવવું પણ કંટાળાભરેલું જણાય છે.

શેઠ કંઈક નરમ બોલ્યા ! પણ ભાઈ ! મારા ઘોળા વાળ તરફ તો જરા ભાળ્ય ! આમ છેક છેલ્લે પાટલે શું જાય છે ! આનું પરિણામ કંઈ સાફ નહિ આવે. ખાવળનું ખીજ રોપનાર આંખાનાં ફળ નહીં લાવે. વળી જો—હવે તારા લગ્નનો દિવસ નજીક આવ્યો. તારા શ્વસુર પક્ષમાં પણ તારી આખરનાં વાજાં વાગી ચુક્યાં છે. ન કરે નારાયણને વિવાહ ફેડક થાય તો ન્યાતમાં માફે તો નાકજ કપાઈ જાય, દુનિયામાં, લોકને મોં ન દેખાડી શકાય.

છેલશંકર—પણ પરણવાની કોને પરવા છે ? વિવાહ રાખશે તોય શું ને લાગશે તોયશું ? વખત આવ્યો સૌ જોઈ લેવાશે. મારો હાથ ઊંડો, જરૂરી કામમાં વિશ્રામ થાય છે. તેથી ચીતમાં અત્યંત ચીંતા થાય છે.

(આંચકા મારી હાથ તરછેાડી ચાલવા માંડે છે.)

“પણ એ અકર્મી ! દાલડો તો મુકતો જ ન ! તું તો બીજા માગતો થઈશ પણ સાથે તારાં માખાપને પણ લટકતાં કરીશ ?” મોતીલાલે ઉકળતા હૃદયે જીમ મારી પણ કોણ સાંભળે ? શેક કપાળ કુટતા રહ્યા અને લાઈ સાહેબ તો બને તેટલી ઝડપથી અનંગ પ્રભાના આવાસને રસ્તે પડ્યા.

અનંગપ્રભા આપણા આખરદાર યુવકની આતુર નયને રાહ જોઈ રહી હતી. ઘરેણાં મંગાવેલાં હોવાથી તેના નામનીજ માળા જપતી હતી. એટલામાં તો છેલ્લશંકર હાંકતો હાંકતો મુખપર અવર્ણ્ય આનંદની છટા દર્શાવતો ગૃહ દ્વારમાં આવી પહોંચ્યો. હાથમાં દાલડો જોઈ અનંગપ્રભાના હૃદયનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે મલકાતે મુખે છેલ્લનો હાથ ઝાલી કહ્યું. અહા ! પ્રિતમ ! દાસી માટે આજે બહુ પરિશ્રમ લીધો જણાય છે. અંગપર પ્રસ્વેદના ઝેર દેખાય છે. મારા પ્રત્યે આપનો અવિચળ પ્રેમ છે તેનો પુર્ણ રીતે અનુભવ થાય છે. ક્રીંકરી આપની જન્મોજન્મ આભારી છે.

છેલ્લશંકરે દાલડો આપતાં કહ્યું. લે વળી એમાં આભાર શાનો માનવા ખેડી છે ? આતો થું પણ કદાચ મારો જીવ માગે તોપણ આપતાં પાછી પાની કંઈ નહિ. તારી ખાતર મરણ થાય તોપણ ડંઈ નહિ કે અંતરમાં ઉદ્વેગ ધરું નહિ.

“વાહ વાહ ! મારા વહાલા દિલદાર ! ખરેખર ! પ્રેમી મળો તો તમારા જોવાન મળજો. આપ સ્નેહના સાચા પરિક્ષક છો એમાં કંઈ સંદેહ નથી.” કામીનીએ કટાક્ષ કરી કહ્યું.

છેલ્લશંકર—પ્રિય પ્રાણ ! આજ તો મગજ બહુ દુઃખે છે. માટે જરાક તારા મધુર કંઠને તસ્દી આપ, એકાદ સુંદર ગઝલ ગાઈ મારી અશાંતીને કાપ.

“જેવી મનમોહનની મરજી” એમ કહી અનંગપ્રભાએ હાથમાં સતાર લઈ તાર મેળવ્યા અને આલાપથી ગાવા લાગી.

ગઝલ.

છખીલા છેલ હું તારા નયન તીરે ધવાઈ છું,
સલુણા સ્યામ ઓ મારા ! વિરહબાણે વિંધાઈ છું. ૧
ગમે ના વચ્ચે કે વારી ! વિયોગી હાય દુઃખકારી,
અવર વાતો નથી પ્યારી— વિરહ—

મનોહર મુખડાવાળા જપું તુજ નામની માળા,
મિલન વિણ અંતરે જવાળા ! વિરહ—

હજારો શોખનાં સાધન જરા ના લાગતું ત્યાં મન,
હવન દેખાય જ્યમ જોગન ! વિરહ—

નવૈભવ લેશ મુખકારી શીતળ વા વેદના કરી,
જગાવે જમિની સારી— વિરહ—

પિયુ તમ શું પ્રિતી જોડી અભાગી નાર તરછોડી,
જીવ્યાની આશ મેં છોડી— વિરહ—

સંગીત પુરું થયું. મોજમજનાં મોજમાં અચડાતો યુવક ખુશ ખુશ થઈ ગયો, અને હસ્તે વદને બોલ્યો—વાહ વાહ સલુણી ! આજ તો તે તારા પ્રિતમને પ્રેમના પુરમાં ખુબ ભીજવ્યો. રસીલી રામા ! માંડે તન મન અને ધન સર્વ તારાપર કુરબાન છે. જીવન જન ! તે ખરેખર માંડે ભાન ભુલાવ્યું છે. માત પિતાને તજી, અંતરમાં તારા નામનોજ શણગાર સજી સેવક તને સ્નેહથી ભજી રહ્યો છે.

“ધન્ય છે જ્ઞાતા તમારી હિદાર વૃત્તિને ! આપ આ અખળા-
ની દૃઢથી વધારે કઠર કરો છો. દાસી એટલી બધી પ્રસન્નશાને પાત્ર

નથી. આપના જેવા પ્રેમ પરિક્ષક હીરાઓ (પથરાઓ) ના પ્રતાપેજ અમે વિગ્ન વૈભવ ભોગવીએ છીએ. ”

અનંગપ્રભાએ માર્મિકતાથી કહ્યું.

છેલ્લશંકર ઉદારતાની હદ કુદાવી બોલ્યો—અરે નારે ના રસીલી નાર ! તારા સૌંદર્ય આગળ આ નજીવાં આલુપણ કંઈ ગણુત્રીમાં નથી. કુબેરભંડારીનો સમસ્ત ભંડાર પણ તારા જેવી સ્નેહાળ સ્યા-માના સ્નેહ જોડે સરખાવી શકાય નહિ.

અહા ! પ્રિય વાંચકા ! કામાંધ પુરુષોની ગતી કેવી વિચિત્ર હોય છે. છેલ્લશંકર ! તને ખબર છે કે તારા વૃદ્ધ પિતાને પૈસા પ્રાપ્ત કરતાં કેટલો પરસેવો વળ્યો છે ? વિષયાંધ ! આ ગણિકા તારા પ્રત્યે આ સારું સ્નેહ દર્શાવે છે. તેનો ભેદ તેં કળ્યો છે ? લગ્ન ગ્રંથથી જોડા-એલ, નિઃસ્વાર્થ પ્રેમની પ્રતિમા શિવાય—અવર સ્ત્રીઓને માતા ભગીની સમાન ગણવામાંજ સાર છે. એજ મનુષ્ય માટે મોક્ષનું દ્વાર છે—એવો ઉપદેશ તને કદી મળ્યો છે ? શીટકાર છે ! છેલ્લશંકર ! તારા જેવા વેશ્યાગામી ગમારોપર લાખવાર શીટકાર છે. કુકૃત્યનાં કડવાં ફળ તમારે માટે તૈયાર છે.

ધીમે ધીમે સુર્યનારાયણ પશ્ચિમ દિશાભણી ગમન કરવા લાગ્યા. અજવાળાનો અમલ ઉતર્યો અને અંધકાર સર્વત્ર પ્રસર્યો, હવે આ-પણા દહેરી લાલાએ લાચારી સાથે ઘેર જવાની રજા માગી. અનંગ-પ્રભાએ કૃત્રિમ આનાકાની ખતાવી, બહાલાના વિયોગથી જાણે વ્યાકુળ થતી હોય તેવી સ્થિતી દર્શાવી, પણ હવે વખત વધારે ચઢ્યો હતો તેથી ઇશ્કીલાલ ધીમે ધીમે ઘર તરફ રવાને થયા.

પ્રકરણ ૬ હું.

સુલોચનાનું લગ્ન અને મોહીનીની શીખામણ.

સંસારમાં ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુ પ્રેમ એક ગણાય છે,
ગાંધર્વ ને દેવો ખરે ! ગુણુગાન તેનાં ગાય છે;
છે પ્રેમને વશ શ્રીપ્રભુ ભજનારની વહારે ચડે,
પ્રમદા પતિના પ્રેમ માટે અમો જ્યાળામાં પડે.
પ્રેમીજનો પૈસાતણી પરવા જરી કરતા નથી,
નોજ પ્રેમો માટે શીર દેવાને જરી કરતા નથી;
નિર્મળ અવીચળ પ્રેમીઓનો વિજય અંતે થાય છે,
સુખ સ્વર્ગ સમ દેખે સદા ! જય જય જજે ખોલાય છે.

પ્રિય પાકડા ! સુર જનો કહે છે કે સરજનહાર સાચા પ્રેમી-
ઓનો મદદગાર છે. પરિણામમાં તેમને માટે અવિચળ સુખ અને
આરામ છે. અમે પણ કહીએ છીએ કે—પ્રેમી હૃદયને કુદરતી સ્થાય
મળે છે—ભયંકર દુઃખોને ભેદી તેમના સુખી થવાનાં યત્ન ફળે છે.

સુલોચનાની માતા મોહીની ઘરમાં ગુપ્ત વિચારની માળા ફેરવી
રહી છે “ પતી નારાજ થાય या કદાચ માંડે શીર જય તોપણ મારી
વહાલી પુત્રીનો સંસાર હું ખગડવા નહીં દઉં. અહા ! કેવી નિર્દોષ
ગરીબડી બાળા ! કંઈકમાં કંઈક હૃદયવાળા મનુષ્યને પણ દયા આવ્યા
વિના રહે નહિ. છતાં મારા દ્રવ્ય લોભી પતિને પુત્રીના પરિતાપ માટે
જરાપણ અનુકંપા નથી. ખરે ! માણસ જ્યારે લોભને વશ થાય
છે ત્યારે તે સારા નરસાનો વિચાર ભુલી જાય છે પણ હરે મારે
વેળાસર ચેતવું જોઈએ, નહિ તો માંડે એ અમુલ્ય રત્ન મર્કટને હાથ

જશે. ખિચારી ગાય જેવી ગરીબ કન્યાને જીંદગી સુધી અસહ્ય સંકટ મોગવવું પડશે. માટે લક્ષના ઠરાવેલા દિવસ પહેલાંજ પુત્રીની અનુ-મતી લઈ કોઈ લાયક નરના હાથમાં સોંપી દેવી જોઈએ.

આજકાલ વસંતલાલની કીર્તિ સુવાસિત પુષ્પની પેટે પ્રત્યેક સ્થળે ફેલાયલી જણાય છે. વર્તમાન પત્રોમાં તેના સુધારા સંબંધી લેખો લોકોમાં ઉમંગથી વંચાય છે કેળવણીના ગૃહસ્થોમાં તેની વિદ્વતા માટે ઉચ્ચામત બંધાય છે. જો કે સ્થિતિતો ગરીબ જણાય છે પણ તેથી શું ? છે મનુષ્ય પાસે વિદ્યારૂપી અમુલ્ય રત્ન છે તેને દ્રવ્યનો કંઈ તોટો નથી. અરે હું તો કહું છું કે રાજપણુ વિદ્વાનથી મોટો નથી. મારા સમજવા પ્રમાણે તો સુલોચના માટે એજ લાયક વર છે. પણ લાવ્ય જરાક દીકરીની આંતરીક ઈચ્છા તો સમજી લઉં ? કારણ કે એને તો આખી જીંદગી સુધીનો સંબંધ સાંધવાનો છે. સુખ દુઃખનો સર્વ આધાર એનો હસ્ત ઝાલનાર સ્વામી ઉપરજ રહેવાનો છે. એ પ્રમાણે વિચાર કરી મોહીનીએ સુલોચનાને બોલાવી પાસે બેસાડી અને બહાલ પુર્વક બોલી-મ્હારી બહાલી પુત્રી ! અત્યારે મેં તને અહીં શા માટે બોલાવી છે એની થોડી ઘણી કલ્પનાતો તેં કરી લીધી હશે હું તને એક અગત્યની વાત પુછવા માગું છું માટે શર-માયા વગર સત્ય વિચાર દર્શાવજે સમજી સુલોચના માતાના હૃદયની વાત સમજી ગઇ. અંતરમાં અનેક પ્રકારના વિચાર ઉઠાળ્યા મારવા લાગ્યા. અહા ! બહાલા વસંત સાથે માનસીક લગ્ન તો થઈ ચુક્યું છે શું માતૃશ્રી મારી માગણી કબુલ રાખશે ? એ પ્રેમના પરિશ્રદ્ધ હીરાના હાથમાં મારો હાથ આપશે ? અરે પણ શરમ છોડી આરાધી માતૃશ્રી આગળ એવી વાત કેમ કહેવાય ? નીર્જન બની વડીલની આમાન્યા કેમ તોડાય ? આ પ્રશ્ન ! તું પ્રેમનો જાણનાર છે ! તો શુદ્ધ સ્નેહનો

સ્વાયક થજે એ પ્રમાણે પોતાની ચીંતા પ્રભુને સોંપી અજ્ઞાપ્યાને
ડાળ કરી બોલી-પુન્ય માતૃશ્રી ! જે કહેવું હોય તે ખુશીથી કહો હું
આપની આજ્ઞા પાળવા તૈયાર છું.

મોહિની-શાણી સુલોચના ! ત્યારે જ્યાન દષ્ટ સાંભળ ! તારા લોભી
પિતાના લોભ શાસ્ત્રથી તને બચાવવા માટે હવે બનતી ત્વરાએ મારે
સુક્તિ યોજવી જાઈએ હું આજેજ કોઈ લાયકવર સાથે તારે ગાંધર્વ લભ
કરવા ઇચ્છું છું માટે તારી નજરમાં કોઈ વિદ્વાન અને ગુણવાન નર
હોય તે મને જણાવ.

સુલોચના શરમને આધિન થઈ નીચું જોઈ રહી.

મોહિની-દીકરી ! શરમાવાનો આ સમય નથી, વખત વીતી
જશે તો આદરેલો યત્ન અફળ થશે માટે વિચાર કરી તારી ઇચ્છા દર્શાવ.

સુલોચના અત્યંત નમ્રસ્વરે અચકાતી બોલી-માતા ! એમાં હું
શું કહું ? તમને આ બાળકીના હૃદયની પુર્ણ કાળજી છે તેથી મારે
કંઈ પણ બોલવાની જરૂર જણાતી નથી.

મોહિની-વાર ત્યારે દીકરી ! મેં તારે લાયકજ એક યુવક
મનમાં શોધી રાખ્યો છે. તેની પાસે બાગ બગીચા કે ગાડી ઘોડા
વિદ્યારથી અમુલ્ય હીરાના પ્રકાશથી તે સર્વત્ર પ્રકાશી રહ્યો છે. હું
ધારું છું કે તું એક કેળવાયેલી બાળા હોવાથી દ્રવ્યવાન કરતાં વિદ્વાન
સ્વામીને મેળવતાં વધારે આનંદ પામીય ! નહિ વાર ?

સુલોચનાનું મન બહુજ અંધીરું થઈ ગયું. તેણે વિનય પુર્વક
કહ્યું-માતૃશ્રી ! તમારું કહેવું સર્વથા સત્ય છે. સદ્વિદ્યામાં સર્વ ગુણનો
સમાવેશ થઈ જાય છે. દ્રવ્યનો તો કોઈ કાળે નાશ થાય છે. દશાના
અંકમાં ચડેલા કષ્ટક લક્ષ્મીધિપતી ગૃહસ્થો બીખારી જેવી સ્થિતિ ભોગ-

વતા જણાય છે માત્ર વિદ્યાજ અવીચળ સુખ આપનાર, અને ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ સંતોષ જણાવનાર પ્રતિત થાય છે.

મોહીની-વન્ય છે દીકરી નારી કેળવણીને અને સંતોષમય વૃત્તિને ! ત્યારે સાંભળ દીકરી ? આપણા શહેરમાં વસંતલાલ નામે એક સુવક છે વર્તમાન પત્રો અને પ્રજા વર્ગ મુક્તકંઠે તેની વિદ્વતા વખાણે છે. એજ ગુણીયત્ત નરને હું તારો હાથ સોંપવાની ઉત્કંઠા રાખું છું.

આહા ! કેવો આનંદ ! પ્રેમ તારો બહીષ્કારી છે. મન ગમતા નાથનું નામ સાંભળી સુલોચનાનું હૃદય હર્ષથી ભરાઈ ગયું. • નયન નીચાં નમી ગયાં ગુલાબી કપોળપર શરમના શેરડા પડી ગયા. મુખ પર વિસ્રક્ષણ પ્રકારનો આનંદ ચમકવા લાગ્યો.

ચતુર મોહીની સ્વીકાર સુવક સંજ્ઞા સમજી ગઈ, અંતરમાં આસ્વાદિત થઈ અને તુર્ત એક પત્ર લખવા બેઠી.

વિધ્વંસ રત્ન વસંતલાલ ! ગુણવાન, વિદ્વાન અને પરાપકારી પુરુષ તરીકે તમારું નામ સર્વત્ર ગવાય છે, આ પણ એક સ્હાય કરવાનો કટો કરીને સમય છે કે જ્યાં એક નીરાધાર બાળાને બળતા દ્વમાંથી બચાવી શરણે રાખવાની છે. મારી એકની એક કેળવણી પામેલી કન્યા સુલોચનાને તમારી સાથે લગ્ન થંથીએ બેઠી, સોંપવાની છે. તો સત્વરે પધારશો. વિશ્રંખ થશે તો અનુકુળ સમય જતો રહેશે અને અભાગી બાળા સ્વાર્થી જનોનો ભોગ થઈ જશે.

દુઃખને દિક્ષાસારૂપ થવામાં આપ પાછી પાની નહિ કરો એવી પુર્ણ આશા હોવાથી પત્રને વિશેષ લંબાવી બ્યર્થ તસ્દી આપતી નથી.

લી. શુભચિંતક-મોહીની

(સુલોચનાની માતા)

પત્રીકા પુરી કરી વિજયા નામની પોતાની સખી નેડે મોકલાવી દીધી. પોતે કુંકુમ અક્ષત, પુષ્પ આદિ માંગળીક વસ્તુઓ એકઠી કરી ગુપ્ત લગ્નની તૈયારી કીધી અને વસંતની આતુરતાથી રાહ જોવા લાગી.

બહાલા વાંચકો ! વિજયાએ આપેલી પત્રીકાથી વસંતના અંતરમાં કેટલો આનંદ થયો હશે. તેની કલ્પના આપજ કરી લેશો. વગર પ્રયત્ને સુલોચનાની માતાની અનુમતી મળવાથી, રસીકી બાળા નેડે જીવન પાત્રા કરવાનું નક્કી થવાથી પોતાનું અહોભાગ્ય માન્યું અને કેટલોક વખત પરમાત્માની હૃદય પૂર્વક પ્રાર્થના કરી પછી ઝટપટ ઘટતો પોશાક પહેરી વિજયા સાથે મોહીનીના ગૃહ તરફ વિદાય થયો.

સુલોચના પણ શુભ વસ્ત્ર પરિધાન કરી તૈયાર થએલી હતી. મનમાં રસીક વરના નામની જ માળા જપતી હતી. એટલામાં શાન્ત મુર્તિ—વસંત આવી પહોંચ્યો. મોહીનીએ ઘટતો આવકાર આપ્યો. અને સુલોચનાના સંકટનો વૃતાંત ટુંકામાં જણાવ્યો (કે જે વસંતલાલ શીવ મંદીરમાં ક્યારનોય જાણી ચુક્યો હતો) ત્યાર પછી મોહીનીએ સુલોચનાનો હસ્ત સ્વહસ્તે વસંતના કરમાં સોંપ્યો અને પોતાની વહાલી અનામતની સુંપરત કરવા લાગી.

બાળા સુકામળ પુષ્પ સમ મેં પ્રેમથી તમને દીધી,
સાક્ષી કીધા રવિ દેવ, ને સર્વેશ શ્રી કરજ્ઞાનિધી,
રક્ષા કીધી આ કુસુમની ઉપકાર માનું છું અતી;
આશીશ અંતરથી દઉં આશા થજ્જે સૌ ફળવતી.
અર્ધાકાર મેં છોડ્યો હવે માલોંક તમે સાચા થયા,
સંભાળજો ધરોં સ્નેહ નિશદિન રાખજો એની દયા;

શુભ ગુણ થકી ભરપુર છે ! ઝાઝી લલામણ શું કરે,
મુજ લાડકી કન્યા તણી સોંપી તમોને આખર.

મોહીની કહી રહી એટલે વસંતે આશ્વાસન અર્થે પ્રત્યુત્તર રૂપે
કહેવા માંડ્યું,

અખળા દોડી ના અવનોમાં સ્નેહાળ જેવાં છે તમે,
છે ધન્ય માત પિતા તમારાં ! પુર્તિ પ્રેમ ઉરે રમે;
સાહસ કરી, હીંમત ધરી કુર નાથ કોપે ના ડરી,
સ્વાર્થાધતાને પરહરી ! હા ! રીઝશે તમપર હરી.
ચિંતા તજ, હરજ તણું દઇ નામ દયો પરવાનગી,
“રાખીશ જીવ સમાન” રહેશે પ્રાણ મારા ત્યાં લગી;
વંદું પ્રભુને પ્રેમથી સંકષ્ટ સૌ સંહારવા,
થાળે સહાયક ! સફળ ફેરો ભવ સમુદ્ર તણો થવા.

વસંતનાં શાણપણ અને સ્નેહ ભર્યા વચનોથી મોહીનીના હૃદયમાં અમૃત રેડ્યું હોય એવી અસર થઇ, આવો વિદ્વાન વર મળવાથી પ્રિય પુત્રી તરફની તેની ચીંતા ગઇ, તેને પૂર્ણ ખાત્રી થઈ કે આ વીરનર સુલોચનાને ખનતા પ્રયત્ને સદાય સુખમાં રાખશે. દાંપત્ય પ્રેમ દીપાવી ચાલુ જમાનાના કલેશમય સંસારને ઉદાહરણ રૂપ થશે. હવે મોહીનીએ સુલોચનાને પાસે બેસાડી, ગંભીર મુદ્રાથી કહ્યું—મારી વહાલી પુત્રી ! કીરતારની કૃપાએ હું તને સુખી સંસારમાં નાંખી મારા કર્તવ્યથી મુક્ત થઈ છું. હવે માત્ર મારે તને શીખામણરૂપે બે શબ્દ કહેવાના છે. ને કે સુપાત્ર અને શાણી છે. છતાં મારું હૃદય તને સ્વામી ગૃહે સીધાવતા પહેલાં યોગ્ય ઉપદેશ આપવાની પ્રયત્ન ઇચ્છા ધરાવે છે. માટે તું શાંત ચિત્તે શ્રવણ કર.

સુલોચનાએ માતાને વંદન કરી કહ્યું—મારી સ્નેહાળ માતા ! જનની મળો તો ભવેભવ તમારી જેવીજ મળજો. હજારો વિષમાં ભળતું માંડે જીવન તેં હિંમત પૂર્વક સુધારી, અમૃત સાથે મેળવ્યું છે. મારા પિતાના પ્રકાપથી ના કરી, મારાજ સુખની, લાગણી કરી, કન્યાવિક્રયના કુર રીવાજ પર કાપ મુકનાર માતા ! તને સહસ્ર વાર ધન્ય છે, તારા પવિત્ર મુખમાંથી સદ્બોધ સાંભળી મને ધણેજ હર્ષ થશે. મારી નૈતિક શક્તિ વધશે તથા સાંસારીક સંકટની સામે-થવામાં સખીની પેઠે સહાય કરશે. માટે કહે ! હું અતી ઉલ્લાસથી સાંભળું છું.

મોહીની બહાલી પુત્રી ! આજથી તારા ઉપરથી મારો અધીકાર ઉતર્યો છે. હવે તેં માતા પિતાનું ગૃહ તજી નવા સંસારમાં પગ ધર્યો છે. માટે ખાત્યાવસ્થાની નીર્દોષ રમત ગમત છોડી ગંભીરતા અને સાંસારીક સંકટોની હીંમત ધારણ કરવાનો સમય આવ્યો છે. લગ્ન અને સહન શીલતા ઇત્યાદી ગુણો કે જેને શૈશવાવસ્થામાં ધણે ભાગે અભાવ હોય છે તેને વિકસાવવાની તારે ખાસ જરૂર છે. કુટુંબમાં ગૃહીણીને માથે જેટલી જવાબદારી રહેલી છે તેટલી ખીન કાઈ ઉપર નથી. જેમ કાંઈ રાજ્યમાં મંત્રી વિદ્વાન અને શાણો હોય તોજ રાજ્ય આખાદ થાય છે. તેમ કુટુંબમાં સ્ત્રી કેળવાએલી અને ચતુર હોય તોજ ગૃહની સુખાકારી સારી રીતે સચવાય છે.

ગૃહરાજ્યની અધીકારીણી તરીકે સ્વામીને સર્વ પ્રકારે સંતોષી તેમનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવો એ તારી પહેલી ફરજ છે કારણ કે નાથ રૂપી નાવિકાની મદદથીજ નારી સંસાર સાગર તરે છે. પતી—પ્રભુની સહાયથીજ સન્નારી સ્વર્ગ સમાન સુખ સંપાદન કરે છે. માટે તન મનથી તેમનું પ્રિય કાર્ય કરવા પ્રયત્નશીલ થવું. તેમના સુખે સુખી

અને દુઃખે દુઃખી બનવું. જગત જંગળની ઉપાધીયોથી શ્રમીત થઈ કંટાળેલો પુરુષ સાંજે આશાએશની આશે ઘેર આવે ત્યારે સતી સ્ત્રીએ હાસ્યમય મુદ્રાએ સુગંધીત પુષ્પ સમાન વચન બોલી તેના પરિશ્રમને શાંત કરવો જોઈએ. હાલના જમાનામાં કેટલાંક ભાગ્યશાળી દંપતી યુગલો બાદ કરતાં-ન્યાં જોઈએ ત્યાં અસંતોષ, કલેશ, કર્કશ વચનો, સ્વાર્થ ઈત્યાદિજ જણાય છે. એવાં મનુષ્યોનાં જીવન સદાય દુઃખમાં પુરાં થાય છે. શુદ્ધ પ્રેમનું સ્વર્ગીય સુખ તેમને મળી શકતું નથી. કારણકે બાળપણથી બાળાઓને યોગ્ય કેળવણી અને વાર્ષિક શિક્ષણ તથા ભવિષ્યના જીવનમાં પોતાનાપર આવવાની ફરજોના જ્ઞાનથી વિમુખ રાખવામાં આવે છે. પુરૂષો પણ પત્ની પ્રત્યેની ફરજો અદા કરવાના જ્ઞાનથી અજાત હોય છે. જ્ઞાત હોય છે તો કેટલાંક દુરાચારના દરિયામાં પડી પોતાની ફરજો પ્રત્યે જે દરકાર થાય છે. આ ઉપરાંત બાળલક્ષ કન્યાવિક્રય આદી અનેક દુર્ગુણોએ દિલ્લુ સંસારના સુખમાં સજો પેસાડ્યો છે. પ્રભુની દયાથી તું એક ગુણવાન અને વિદ્વાન ભરથાર પામી છે, એ દયાળુ ઇશ્વરની તારાપર મોટી કૃપા છે માટે એ કૃપાનો તું સારી રીતે લાભ લેજો.

દીકરી ! સ્વામી નારાજ થાય એવો કાઈ પણ પ્રસંગ પેદાજ ન થવા દેવો જોઈએ અને વિનોદથી તેમનું મન મનાવી લેવું જોઈએ. આપણી ભુક્ત થઈ હોય તો હાથ જોડી નમ્રતા પૂર્વક ક્ષમા માગવી જોઈએ. કદાચ પત્નીની વર્તણૂક અયોગ્ય લાગે તો યુક્તિ પુરવક અને પરમ શાંતિથી સમજાવી તેને સુધારવો એ સ્ત્રીની ફરજ છે. પ્રિય મુત્રી ? હું આ સ્થળે એક અપવાદ રૂપ અપળા બની છું કારણ કે-સ્વામીને તેમના કુર વર્તનને લીધે સંતોષી શકી નથી. તેમની

મરજ સાચવી શકી નથી. પણ એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે-કમાવાની શક્તિ ખોઈ કન્યા વિક્રય જેવાં અધમ કૃત્યો કરી વંબવં ચુકત થવાની વાંચ્છના રાખનાર પુરૂષ-એક આર્ય રમણીનો પતી હોવાને કોઈ રીતે લાયક નથી. તેથી તેની અવગતિ ધમ્મ તીરસ્કારવાથી કોઈ રીતે દુષિત થવાતું નથી. અસ્તુ.

ધણી સ્ત્રીઓ પતી રૂપી સાચા પ્રભુને ઝુલતા મુકી, અંધ શ્રદ્ધાને આધીન થઈ દેવ દર્શનને માટે દોડાદોડ કરે છે. જગતને ઠગવાનો ધંધો લઈ બેઠેલા વેશધારી સાધુઓના ચરણમાં સ્નેહ પુર્વક શીશ ધરે છે. વળી મગજમાં મુધારાનો શંકા રાખનારી કેટલીક પુખ્ત વડીલની આમન્યા અને લાજ મર્યાદાપર ધુળ નાંખી ખુલ્લું માથું રાખી બાગ બગીચામાં હરે ફરે છે. આવું વર્તન કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. સ્ત્રીને માટે સ્વામી એજ સંસારનો સાચો દેવ છે. પતિનો પ્રેમ મેળવ્યા વીના પ્રભુ પુજનાર ને પ્રેમદાનું કદાપી કલ્યાણ થતું નથી. લગવત લજનને બહાને ખોટા ઢોંગમાં ફસાવાથી છેવટે સ્વામીનો સ્નેહ હિતરી જાય છે અને પરિણામે એવી અકસ્માતીન અખળાનું જીવન તર અકાર્થ થાય છે.

સ્વસુર ગૃહે જઈ કોઈ દિવસ હિંચા સ્વરે બોલવું નહિ. હંમેશાં ગમે તેવા પ્રસંગે નમ્રતાજ ધારણ કરેલી રાખવી. સાસરીમાં વહુપર સત્તા ચલાવવાનો સર્વને વધારે શોખ હોય છે. તેવે પ્રસંગે સહનશીલ બની સર્વના બોલ શાંતીથી સહેવા જોઈએ. સ્વામીના સુપાત્ર મિત્રાનું મર્યાદા સાચવી યોગ્ય સન્માન કરવું. એથી પતીની પ્રીતિમાં વૃદ્ધિ થાય છે. પણ કુપાત્ર મિત્ર હોય તો તેનાથી ચેતીને ચાલવું. અને એવા માણસને ઘરમાં દાખલ ન કરવા સ્વામીને વિનયપુર્વક વીનવવા તથા એવા દુષ્ટ મિત્રથી દુર રહેવા નમ્રતાપુર્વક સમજવવા.

સંસારમાં સ્ત્રીને શિયળરક્ષા માટે સર્વથી વધારે કાળજી રાખવાની છે. ઘણી વખત નીચ-વિષયી પુરૂષના પંજમાં આવી જવાય છે કે જ્યાં મદદની આશા હોતી નથી. એવે પ્રસંગે પ્રાણુની પણ પરવા ન કરવી અને શીયળરૂપી અમૂલ્ય ધનનું રક્ષણ કરવું. પ્રદ નિશ્ચયવાળી સતી સ્ત્રીને આખરે વિજય થાય છે, કુદરતી મદદ જરૂર મળે છે અને જરી જન છેવટે દુઃખાગ્નિમાં બળે છે. અપથી વધારે ખોલવાની ટેવ રાખવી નહિ. સંતોષ રૂપી ધરેણું સદાય પહેરેલું રાખવું, જેવી સ્થિતિ આવે તેવી સ્થિતિમાં આનંદ માની નીભાવવું. પારકાનો વૈભવ જોઈ પોતાના રંક સ્વામી પાસે સ્થિતી ઉપરાંત ધરેણાંની અયોગ્ય માગણીઓ કરવી નહીં, ઘણી સ્ત્રીઓ ગરીબ સ્થિતિમાં સ્વામીને કર્કશ વચનો ખોલી સંતાપે છે કે, “અ-ભાગીયા ! મેં તારે પાલવ પડી શું સુખ માણ્યું ? ખાવા ન હતું ત્યારે નાળીયર ઝાલી શીદને નીકળ્યો હતો ? મુઝાં મારાં માખાપ કે આવા અકર્મીના ઘેર નાખી. એ કરતાં તો કુવા હવાડામાં નાખી હોત તો વધારે સારું.”

એવી રીતે અનેક સ્વસ્તી વચન સંભળાવી સંસાર ઝેર બનાવે છે. ધીક્કાર છે એવી કમજાત કુલટાઓને ! સુકો રોટલો મળે-અરે છેવટે ઉપવાસ કરવા પડે છતાં સ્વામીને સદૈવ સ્નેહની નજરથી જ નીહાળવો જોઈએ, તેનો સાથ પ્રાણુન્તે પણ ન પરહરવો જોઈએ. એજ આર્થ અબળાનું ભુષણ છે.

પ્રિય પુત્રી ! એવી સતી સ્ત્રીઓના કેવા પ્રભાવ હોય છે ? જો ! સાવિત્રીએ પોતાના સતીત્વ બળના પ્રતાપે યમરાજને પ્રસન્ન કરી કાળના મુખમાં ગએલા સ્વામીને સજીવન કર્યો છે. ઘણી પતી-

પ્રાણી પ્રેમદાઓએ પતીના પરલોક ગમનથી બચાવેર અગ્નિ જ્વાળામાં શયન કરી શુદ્ધ સ્નેહની સાખીતી આપી છે. એવી દિવ્યાંગનાઓ ભારતવર્ષના ઉજ્જવળ કીર્તિ સ્તંભ સમાન છે.

બહાલી દીકરી ! તું ચતુર છે, કેળવણી પામેલી છે, મને પૂર્ણ ખાતરી છે કે મારી શીખામણ મુજબ સંચરી તું સ્વામીના તથા તારાં માતાપિતાના એમ ઉભયકુળને દીપાવીશ.

મોહીનીનો આવો ઉત્તમ પ્રકારનો ઉપદેશ સાંભળી સુલોચના ગદગદ કંઠે બોલી—ધન્ય છે મારી વિદ્વાન જનેતા ! તમારો અમૃત સમાન સદ્બોધ મારા અંતરમાં જાડુઈ અસર કરે છે, જીવ જતાં પણ તમારા વચનથી વિરદ્ધ નહીં વર્તું એ ખાતરી રાખજો.

ગાંધર્વ લગ્નનો વિધી પૂર્ણ થયો, શાણી સુલોચથી જુદા પડવાનો સમય નજીક આવ્યો. તેથી મોહીનીની આંખમાંથી અરુખલીત અશ્રુ પ્રવાહ વહેવા માંડ્યો, સુલોચનાની પણ તેવીજ સ્થિતિ થઈ ગઈ. છેવટે મોહીનીએ કંઠથી હૈયું કરી પોતાના સુકુમાર પુષ્પની વસંતને વારંવાર સુપ્રત કરી-દંપતીને સુખી રહેવા અંતરની આશીશ આપી વિદાય કીધાં.

પ્રકરણ સાતમું.

કન્યાવિક્રયનો વરઘોડો.

મોતીલાલ શેઠનું હૈયું આજે આનંદથી ઉમરાય છે. ઘરમાં ગજગામીનીઓ ધવળમંગળ ગીત ગાય છે, મકાન રંગબેરંગી ચીત્રાથી સુશોભિત દેખાય છે, શેઠ પ્રભાતમાંથીજ આમતેમ દોડાદોડ કર્યા જાય છે. ખારેક, પતાસાં, શ્રીરણ વિગેરે છુટે હાથે વહેંચાય છે. કારણ કે આજે છેલ્લશંકરભાઈનો વરઘોડો છે. છેલ્લશંકર ઘરમાંથી ધણું ખર્ચ દ્રવ્ય તો અનંગપ્રભા ગણીકાને ઘેર આપી આવ્યો છે છતાં શેઠ રાતું મોં રાખી અત્યારે આખરની ખાતર કાંકરાની માફક પૈસા વાપરે છે. લગ્ન થયા પછી પુત્ર જરૂર ડાહ્યો થશે એવી અંતરમાં કલ્પના કરે છે. પુત્ર સુધરતાં પૈસા તો કાલ પેદા થશે એમ હૈયામાં હામ ધરે છે.

ધીમે ધીમે વરઘોડાની સામગ્રી તૈયાર કરતાં સાયંકાળ થયો. છબીલા વરને સ્વારી કરવા માટે દરબારમાંથી સીકારસ કરી એક અનુપમ અશ્વ મંગાવ્યો, તેને કલગી તોરા પુષ્પ વિગેરેથી શણગાર્યો. વરરાજાએ પણ ઉત્તમ પ્રકારનાં ઝરીયાન વસ્ત્ર અંગપર ધારણ કર્યાં. બહુ મૂલ્ય આભરણો પહેર્યાં. પછી હાથમાં શ્રીરણ લગ્ન બહાર નીકળવા જાય છે કે તુર્ત એક ખીલાડી આડી ઉતરી, સર્વેના મનમાં વહેમ આવ્યો. એટલામાં એક યુવક દોડતો દોડતો ઘરમાં દાખલ થયો અને મોટા અવાજે મોતીલાલ શેઠને બોલાવવા લાગ્યો. શેઠ એકદમ ગાબરા પાતી ગયા, અને આગળ આવી બોલ્યા—અધ્યા

મોહન ! છે શું ? કેમ આટલો બધો ગભરાય છે ? કંઈ નવા જુની તો નથી બની ?

મોહન—શું બોલું મારું કપાળ ! કન્યા તો ક્યારનીએ પરણી ગઈ, વસંત નામના વિદ્વાન વરની નારી થઈ, હવે વરધોડો શાનો ચડાવો છે ? નાહક ધરતી ફજેતી શું કરાવો છે ? આ સાંભળી મોતીલાલ શેઠ તો સ્તબ્ધ બની ગયા. શરીરમાંથી લોહી ધરતું બંધ થવાથી પુણી જેવા થયા. થોડીવારે કંઈક સાવધ થઈ બોલ્યા—હેં ! શું કહે છે મોહન ! આ વાત ખરી છે ? અલ્યા મુખાં ! મશ્કરી તો નથી કરતો ને !

મોહન—કાકા ! મને શું કામ મુખે બનાવો છે ? આવા સમયે મશ્કરી તે થાય ? વગર કારણે લગ્નમાં વિઘ્ન નાંખાય ?

બસ થઈ ચુક્યું ! વરધોડો વરધોડાને ઠેકાણે રહ્યો, આનંદ કરવા એકઠા થએલા લોક સૌ સૌને ઘેર ગયા, સુંદર શ્રણુગાર સજી કુલેકામાં ફરવાની આશાએ આવેલી અબળાઓ ટોળ મશ્કરી કરતી, અનેક પ્રકારની કલ્પના બર્ચી વેણ ઉચરતી ચાલી ગઈ. ખીચારાં બાળકો પણ પોતાની ગમ્મત આમ ઝોંચીંતી ગુમ થવાથી નીરાશ થઈ નાશી ગયાં. વરરાજાએ પણ જરીયાન બમા ઉતારી લાચારીથી હંમેશનાં મેલાં ઘેઝાં લુગડાં પહેરી લીધાં.

શેઠ તો આ દેખાવ જોઈ નીચા જ બેસી ગયા, અને જાણે હમણું પોક મુકી રડશે. એમ ઉડી દીક્ષગીરીમાં ગરકાવ થયા. “હાય ! આખરે સાઠ વર્ષે મારી આખર ધૂનમાં મળી ગઈ. લોકો મારો સામે આંગળીયો કરશે. અદેખા લોકોનાં આંતરડાં ઠરશે.” ત્રિગેરે વલોપાત બર્ચી વચ્ચેના બબડી જેમ તેમ કરી રાત્રી પસાર કરી.

સવારમાં પહેા ફાટતાં જ શેઠ સવા ત્રણ ગજની લાકડી લઈ કંચનલાલ વેવાઈતા ધર તરફ વળ્યા. મુખપર ક્રોધનાં નીશાન સ્પષ્ટ જણાય છે. આંખોમાં અગ્નિની ચીણુગારીઓ ઉડતી દેખાય છે. ઉતાવળમાં માથે પાધડી પણ ખરાબર સુકાઈ નથી. પંચીયાની પાટલી ખરાબર ન ખોસેલી હોવાથી વારંવાર પગમાં આવે છે. છતાં તેની દરકાર કર્યા વિના મોતીલાલ શેઠ હીંડ્યા જાય છે. એટલામાં કંચનલાલનું ઘર આવ્યું. દેશાઈ દાતણનો કુચો મેંમાં ફેરવતા એક ઓટલોપર બેઠેલા દીધા. શેઠ આવતાં વેંતજ ખરાડ ખાધી બોલ્યા—
દેશાઈ ! વણીક થઈ હુંટારાનો ધંધો ઠીક હાથ કર્યો છે. પુત્રીનો એક ડેઠાણે વિવાહ કરી બીજે ડેઠાણે વળાવતાં શસ્ત્ર મનુ ન જાય ? રૂપીયા પ્રથમથી ધરમાં મુકી દગો કરતાં જરા ઉત્તર ન લાગે ? ઠીક છે ! પણ યાદ રાખો ! હું હાલને હાલ મારી આખર માટે કાટમાં ર્યાઈ માંડી તમને હાલ બેહાલ કરું છું.

કંચનલાલ મોઢામાંથી કુચો કાઢી હળવે રહી બોલ્યા—શેઠ ! જરા ધીમા પડો, કારણ તપાસ્યા વિના શા માટે ક્રોધ કરો છો ? ખનવાનું હતું તે ખતી મળ્યું. મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો કે એક ગાય જેવી ગરીબ દીકરી આમ ઉચ્છૃંખલ ખતી મારી મરણ વિરૂદ્ધ પગલું ભરી, લોકમાં બે આખર કરી, આમ તમારી આગળ નીચું ધલાવશે.

મોતીલાલ—પ્રપંચ કરીને હવે નમ્રતા બધી વચન વદવાથી કાંઈ દિવસ વળવાતો નથી, નીચ કૃત્ય કરી ક્ષાયદો મેળવવાનો વિચાર રજવાતો નથી. માટે કન્યા ખતાવો. યાતો જલ્દી મારી પાછળ પાછળ રાજદરબારને રસ્તે આવો.

આવી ધમકી સાંભળી દેશાદ્ર બહુજ ગભરાયા. પણ શું કરે ? નીરૂપાય ! પરણી ગએલી પુત્રી હવે ક્યાંથી મેળવાય ? મોતીલાલને મનાવવા શરી નમ્ર થઇ બોલ્યા. શેઠજી ! માફ કરો; મારો કશો પણ વાંક હોય તો કેશરીઆ ભગવાનની સોગન ! શું તમે મને એવો ખેતવચની ધારો છો ? જરાક તો વિચાર કરો ?

મોતીલાલ—વિચાર કરવાની કંઈ જરૂર નથી. માથું કાપ્યા પછી પાછી પાછી પાછડી બંધાવવાનો વિવેક કરવો એ વ્યર્થ છે. હું દરબારમાં કેસ ચલાવી કન્યા કબજે કર્યા વિના રહેનાર નથી. ઉજળે મોંઠે બહાર નીકળી પણ ન શકાય એવી અપકીર્તી સહેનાર નથી.

દેશાદ્રએ જાણ્યું કે; કાલાવાલા કરવાથી હવે આપણો છુટકો થવાનો નથી. તેથી જે થવાનું હશે તે થશે એમ ધારી મોતીલાલ જોડે નિર્બળ પગે રાજદરબારને રસ્તે વળ્યા. લગભગ નવનો શુભાર થયો છે. મહારાજ કેસરીસીંહ દરબારમાં સુવર્ણના સિંહાસન પર વિરાજ્યા છે. એક બાળુએ મુખ્ય મંત્રી અને બીજી બાળુ પાટવી કુંવર કુરસેન બેઠેલા છે. અધીશરી વર્ગ પણ પોતપોતાના સ્થાને ગોઠવાઇ ગયો છે. નક્ષત્ર સમુદાયમાં ચંદ્ર શોભે તેમ સભામાં કેસરી-સિંહ મહારાજ દીપી રહ્યા છે. દરબાર હંમેશાં બહુજ દખલખાથી ભરવામાં આવતો. રંગભેરંગી શેત્રંગીઓ, રેશમી ગાદી તકીયા તથા ઉચી જાતની કારીગીરીવાળી ખુરશીયો, મેજ, ડોચ વિગેરે એવી દખલથી ગોઠવ્યું હતું કે જોનારનું હૃદય હેરાન પામી જાય-એ ઘડી મનને આનંદ પાવ !

પ્રથમ પ્રવેશમાંજ હંમેશના રીવાજ મુજબ નાયક આવી તેણે મહારાજને નમન કરી નાય અને ગાન શરૂ કર્યું અને સભા-

જનોનાં મન રંજન કર્યો. પછી પ્રધાન ઉભા થઇ એક પછી એક અનુક્રમે કેસના કાગળો મહારાજને વાંચી બતાવવા લાગ્યા. એ કામ પુરું થયા પછી અરજદારોને એક પછી એક દાખલ થવાની આજ્ઞા થઈ. પ્રથમ જ પ્રેમચંદ નામનો એક વલ્લિક દાખલ થયો. મહારાજએ તેનું મુખ અતી મ્હાન જોઈ પુછ્યું ! તમારે શી બાબતની ફરિયાદ છે ? ગભરાયા વગર જે હોય તે કહો !

પ્રેમચંદ—કૃપાનાથ ! મારે માથે અસહ્ય સંકટ આવી પડ્યું છે. મારા કષ્ટની કયા કહેતાં શરમ ઉપજે છે પણ એકે ઉપાય ન ચાલવાથી અતે આપ દયાળુની ન્યાય શીળતાનો કંઈક પરિચય હોવાથી માફ દુઃખ દુર થવાની આશાએ અત્રે આવ્યો છું. મહારાજ ! મારી કમળત સ્ત્રી મારાથી છુટાછેડા કરવા માગે છે. પ્રથમ પૈસા સંબંધી મારી સ્થિતિ સારી હતી. જ્યાં સુધી ખાનપાન મળ્યાં ત્યાં સુધી આ સ્વાર્થી સ્ત્રીએ સારી રીતે ગૃહતંત્ર ચલાવ્યું. અત્યારે તેનાજ ઉડાઉપણના પરિણામે ગરીબ સ્થિતિ આવતાં ઘર તજવાની ઇચ્છા કરી સ્ત્રી જાતિની અધમતા દર્શાવે છે.

મહારાજ—તમારી સ્ત્રીનું ઉડાઉપણું નજરે પડતાં તમે પ્રથમથી કંઈ અંદોજસ્ત કેમ ન કર્યો ?

પ્રેમચંદ—નામદાર ! ઘણી વખત સીખામણ આપેલી પણ પત્યર પર પાણી. ચૈદમા રત્નનો (મેથીપાક) ઉપયોગ કરતાં કલેસ થાય. મફતની મજા જોવા ઘેર લોકનો મેળો બરાય અને સંસારમાં ઝેર રેડાય એ બચથી શાંતી રાખી સર્વ સહન કરતો. આવા વિલક્ષણ પરિતાપનો પ્રકાર કોઈની આગળ ન ઉચરતો. બિવિધમાં કોક દિવસ સુધરશે—તેની ઉડાઉ વૃત્તિનું પરિવર્તન થશે, એમ ધારી ધીરજ રાખી, તે પરિણામ આવું નીકળ્યું.

૫૬ વસંત સુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા

મહારાજ—તમારી સ્ત્રીને અહીં મારી સમક્ષ હાજર કરો.

પ્રેમચંદની સ્ત્રી મોંઘીબાઇ પણ ફેંસલો સાંભળવા સાથે જ આવ્યાં હતાં. હુંઘટથી મુખને છુપાવી તેઓ એક ખુણામાં ઉભાં હતાં.

મહારાજ—કેમ શેઠાણી ! તમે તમારા સ્વામીથી છુટાછેડા કરવા માગો છો તે વાત ખરી છે ?

મોંઘીબાઇ—હા મહારાજ.

મહારાજ—આર્યબાળાના નામને એળ લગાડનાર અમાગી અબળી ! ધીક્કાર છે તને ! સુર્ય ચંદ્રની સાક્ષીએ લગ્નની પવિત્ર સંકળનાથી બંધાએલ પતીને બીખારી જેવો કરી પરહરતાં તને જરા પણ શરમ નથી આવતી ?

મોંઘીબાઇ—ત્યારે, પરણ્યા પછી પુરૂષાર્થ કરી સ્ત્રીનું પુરુષ રીતે પાલન કરી તેની સર્વ ઇચ્છાઓ સંતોષવી એ પુરૂષની ધરજ વિસરી જતાં મારા સ્વામીને લાજ નથી આવતી ?

મહારાજ—શેઠનું કહેવું એમ છે કે તારા પ્રતાપે જ ગૃહમાં ગરીબીએ પ્રવેશ કર્યો છે.

મોંઘીબાઇ—પણ હવે એ ગરીબીને તેમજો દુર કરવી જોઈએ. દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરી મને સંતોષવાની મનમાં ચીંતા ધરવી જોઈએ.

મહારાજ—પુરૂષાર્થ કર્યા છતાં તવંગર સ્થિતિ મળવી મા ન મળવી એ બાબ્યાધિન વાત છે. માટે શું પૈસાદાર સ્થિતિમાં જ સ્ત્રીએ સ્વામી સાથે રહેવું ? દ્રવ્યહિન દશામાં સ્વામીને તજી તવંગર સાથે રહેલ સાંધીને રહેવું ?

મોંઘીબાઇ—ત્યારે શું દરિદ્રતામાં રહી ભુખમરણનું દુઃખ સહેવું ?

મહારાજ ! સંસાર સ્વાર્થથીજ ભરેલો છે, સ્ત્રી, પુત્ર, ભાઈ, ભગીની, માતા પીતા વિગેરે સર્વ જરનાંજ સગાં છે. અર્થ વિના અંતરનું બહાલ કોઈ બતાવતું નથી. મધપુડો મધથી ભરેલો હોય ત્યાં સુધીજ માખીયો દેખાય છે. પૈસાદારને ત્યાંજ માણસની મેદની બરાય છે. એ આપ ક્યાં નથી જાણતા ?

મહારાજ—હૃદ દારા ! તારા નીલંજ જવાબ સાંભળી મને રોમ રોમ જવાળા ઉઠે છે. તારા જેવી વેશ્યાઓનેજ સંસાર સ્વાર્થ-મય લાગે છે. તેં સતી સ્ત્રીની ફરજોનું સ્વપ્નમાં પણ અવલોકન કર્યું છે ? નીર્મળ પ્રેમનું સુખદાયક ચિત્ર કોઈ દિવસ ચિતમાં ચીતર્યું છે ? તારા જેવી નકટ નારીઓ ભારત વર્ષના સદાચાર રૂપી કીર્તિ સ્તંભમાં સળો લગાડનાર ઝેરી જંતુ સમાન છે. પ્રધાનજી ! હું આ અધમ અખળાને સાત વર્ષ સખ્ત મજુરી સાથે કેદખાનાની સજા શરમાવું છું માટે તે પ્રમાણે બંદોબસ્ત થવા જોઈએ જણાવજો.

મહારાજના મુખમાંથી નીકળતાં વચન સાંભળી મોંઘીબાઈ વૃક્ષના પાંદડાની મારફત ધ્રુજવા લાગી. આવા પ્રકારનો ચુકાદો મળશે એવી તેને સ્વપ્ને પણ કલ્પના ન હોતી ! “હાય ! વૈભવ ભોગવવાતો બાળુએ રહ્યા પણ ઉલટું કેદખાનામાં સડીને મરી જવું પડશે” એમ સમજી પોતાની જુલ માટે મારી ભોગવાના વિચાર પર આવી અને બેલી—

ક્ષમા કરો રાજન્ ! મારો અપરાધ હવે મને યથાર્થ સ્વરૂપમાં સમજાય છે. અસહીત રીતે સ્વામીને સંતાપવા માટે પુર્ણ પશ્ચાતાપ થાય છે. ખરૂં જોતાં મને સખ્તમાં સખ્ત સજા થવી જોઈએ, પણ એક અગાન અખળા જાત જાણી અનુકંપા દર્શાવશો. મારા પતીને

પણ હું મારા પ્રથમના સર્વ ગુન્હા માફ કરવા નમ્ર અરજ કરું છું. બ્રાહ્મણ છે કે તેમના તરફથી પણ દયાનું દર્શન થશે.

મોજશીખના ઉચ્છૃંખલ માર્ગ પર ચઢેલી મુખ માનુનીને સંતોષ અને નીતિના પંથ પર પ્રયાણ કરવાની એક તક મળશે. વિશેષ શું કહું ?

મોજલાં મોંઘીખાધના અંતરમાં આમ એકાએક ફેરફાર થએલો જોઈ મહારાજ કેસરીસિંહ આશ્ચર્ય પામ્યા અધિકારી વર્ગને પણ અપુર્વ હાસ્ય થયું. કોઈએ કહ્યું—“ એ તો શિક્ષાનો ચમત્કાર ” બીજાને કહ્યું “ ભાઈ ! એ વાત પણ ખરી અને સાથે પ્રેમચંદ શેઠની પ્રારબ્ધ રેખા પણ ફરી ! ”

મોંઘીખાધને તુર્ત ક્ષમા મળી. પ્રેમચંદ શેઠે પોતાનો સંસાર સુધારવા માટે મહારાજને અંતઃકરણ પુર્વક આભાર માન્યો. પછી બહુ ધણીયાણી એક બીજાની ટોળ કરતાં, અંતરમાં ઉમંગ ધરતાં થઈ બહુ વળ્યાં.

પ્રેમચંદભાઈના ગયા પછી પાંચેક મીનીટ થઈ હશે એટલામાં દરવાને આવી મહારાજને નમન કરી કહ્યું કે—નામદાર ! બે વણિક અરજદાર અંદર પ્રવેશ કરવા ઇન્ટેન્ડર છે.

મહારાજ—આવવા દે !

પરવાનગી રાખી કે તુર્તજ મોતીલાલ શેઠ અને કંચનલાલ દેસાઈ બંને દાખલ થયા.

મહારાજ—તમારે જે બાબતની અરજ હોય તે કહી સંભળાવો.

મોતીલાલ શેઠે મોં કટાણું કરી બોલ્યા ! માલીક ! શું કહું ! પૃથ્વી પર અધર્મ બહુજ વધી ગયો છે. મને લાગે છે કે હવે હડ હડતા કળીયુગનો પ્રવેશ થયો છે. આ કંચનલાલ દેસાઈ વણિક જેવી

હમી કામમાં અવતાર મળ્યા છતાં લક્ષ્મીના લોભે અસત્ય બોલતાં અચકા ખાતા નથી. તેમની પુત્રી સંલોચનાનું વૈવીશ્વાળ પણ હજાર રૂપિયા માટે મારા પુત્ર જોડે નક્કી કર્યું હતું, અને અર્ધા નાણાં તો હું પ્રથમથીજ આપી ચુક્યો છું.

ચોપડામાં સામ સામી સહીયો સાથે દસ્તાવેજ પણ થઇ ગયા છતાં કન્યાને ખીજે ઠેકાણે પરણાવી દીધી અને દુનિયામાં મારી આજર બે બદામની કીધી માટે આપ ન્યાયતમૂર્તિ નરેશ તરફથી મને બરાબર ન્યાય મળવો જોઇએ. કંચનલાલ એક ખૂણામાં ઉભા રહીંમાથું ખણુતા હતા. તેમના હૃદયમાં અનેક પ્રકારના બય ઉત્પન્ન થયા હતા. અત્યારે તેમનું મન તેમના કાષ્ઠમાં રહ્યું નહોતું.

મહારાજ—કેમ કંચનલાલ ! મોતીલાલ શેઠ કહે છે તે વાત ખરી છે ?

કંચનલાલ કાંપતા કાંપતા બોલ્યા ! મહારાજ ! વણીક થઇ વાંકું કેમ બોલાય ? ગમે તો આકાશ અવની એક ધાય પણ અસત્ય કેમ ઉચરાય ? શેઠે કહી તે વાત ખરી છે. હું ધારું છું કે મારા ભાગ્યપર આસ્માનમાંથી અણુધારી આશત ઉતરી છે કે જેણે મારી ભવિષ્યની સુખી જીંદગી ધુળધાણી કરી છે. મેં મારી દીકરીનો વીવાહ પ્રથમ એમના પુત્ર જોડે કરેલો પણ પાછળથી મને ખબર ન પડે તેવી રીતે પુત્રીને તેના મામા શાંતીલાલે વસંતલાલ નામના કાંઈ કંગાલ માણસ જોડે પરણાવી દીધી. શાંતીલાલને પુછતાં તે અન્નણ્યો થઇ કાને હાથ દે છે. અને સાક્ષાત્ સાધુ જેવો ડોળ કરી કહે છે કે “ મારે પરાઇ વાતમાં હડાપણ કરી શા માટે પીડા વહોરવી જોઇએ ? થોડાકજ મારે બાણીના ઘેરથી બે પૈસા ખાવા હતા ? ”

આ ઉપરથી આપ વિચાર કરશો તો જણાશે કે આમાં મારો દોષ મુદ્દલ નથી.

મહારાજ—પુત્રીનો વિક્રય કરી વૈભવશાળી યવાની વાંચ્છના રાખનાર પાપી ? એક કસાઈથી પણ વધારે કૂર કૃત્ય કરી નિર્દોષ હોવાનો દાવો કરે છે ? જે હકીકત હોય તે સાચેસાચી જણાવી દે નહિ તો ભુંડા હાલ થશે, અને છોકરાં રજાશે ?

કંચનલાલ પાઘડી ઉતારી ગળગળા થઈ બોલ્યા ! રાજજી ! હું સત્યજ કહું છું કે—કન્યાને વસંતલાલ જેડે વરાવવામાં મારો હાથ નથી. આ વાતમાં વખતે છોકરીની મા સામેલ હોય એમ મને લાગે છે. કારણ કે વિવાહ કર્યો ત્યારથી હંમેશાં તે મારી જેડે ટકટક કરતી હતી. વીવાહ કોઈ બીજે ઠેકાણે કરવાનાં વેણ ઉચરતી હતી.

મહારાજ—ત્યારે છોકરીના મામાએ પરણાવી દીધી એમ શા માટે કહે છે ?

કંચનલાલ—ધણા લોકોના મુખથી ઉડતી વાતો સાંભળી એમ જણાયું.

મહારાજ—પ્રધાનજી ! દેશાઈને ઘેર ગાડી મોકલી તેમનાં પત્નીને અહીં બોલાવો એટલે સાચી હકીકત તુર્ત સમજાશે.

મંત્રીની ગોઠવણથી પા કલાકમાં મોહીની ન્યાય મંદીરમાં આવી પહોંચી. મર્યાદા જાળવી મુખપર ખુરખો નાખી યોગ્ય સ્થળે ઉભી રહી.

મહારાજ—તમારી પુત્રીને વસંતલાલ જેડે પરણાવવામાં તમારો હાથ હતો કે નહિ ? જે હોય તે સાચેસાચું કહેજો. અસત્ય બોલી આર્થ બાળાની કીર્તિને કલંકીત ન કરશો.

મોહીની નમ્ર અવાજે બોલી—તીતિ-ધર્મના રક્ષક અને પરાયા દુઃખના પરિક્ષક-દીપ્ત સમાન રાજેન્દ્ર સમક્ષ હું સત્ય વાત જણાવું છું કે-મેં પૂર્ણ વિચાર કરી મારી પુત્રીનું વસંતલાલ જોડે ગાંધર્વ લગ્ન કર્યું છે-કારણ કે-

થઈ લોભ વશ મુજ નાથ ! બાળા અધમને દેતા હતા.
કદ્દારના અનુચર નિસાસા, રંકના લેતા હતા.
આ વાતથી થઈ જ્ઞાત પુત્રી, નીર નયન ભરતી હતી.
“સંસાર ખારો દવ થશે !” હા ! પામતાં જારી પતી.

મોહીનીના મુખમાંથી નીકળતાં વચન સાંભળી સભાજનો છક થઈ ગયા. અમળાએ આગળ બોલવા માંડ્યું—

આવી દયા ઉરમાં મને હર્યોયાર હિંમતનું લીધું
પરવા મુકી દઈ પ્રાણની દુઃખ કાપવાનું પણ કીધું
સંમત થતાં મા દિકરી વિદ્વાન વર નજરે ચડ્યો
ઉપકાર માન્યો ઇશનો અવસર અનુભવ સાંપડ્યો.
કરો ગુપ્ત લગ્ન યથા વિધી આશીશ અંતરથી દોંધી
ચીંતા તણો સાગર તર્યા જગનાયકે કડ્ડા કીધી
કરજો ક્ષમા પૃથ્વીપતી મતિમંદ અબળા જાતને
કરવા કુધારા દૂર વિતવું હસ્ત જોડી આપને-!!!

પ્રિય વાંચકો ! ઉપર પ્રમાણે વર્ણન સાંભળી મહારાજ કેસરી-સીંહના મુખમાંથી એકદમ હર્ષોદ્ગાર નીકળી પડ્યા. “ધન્ય છે ! આર્થદેવી તે આનુંજ નામ !” મોહીની ! તમે એક શુરવીર સાતીને જાજતા ગુણથી અલંકૃત છો. અંતરમાં વાતસલ્ય પ્રેમ અને અપ્રતીમ

હયા ઉભરાય છે. તમારા જેવાં દૈવી મનુષ્યો આગળ લાલચ, લોભ આદિ દુર્મુલ્યોનો પરાજય થાય છે અને પરિણામે સુખદ વાયુ સર્વત્ર ફેલાય છે. ઉત્કૃષ્ટ આચરણથી જન સમાજમાં સુધારાનો દાખલો બેસાડનાર તમારા જેવી શાણી સન્મારીઓ ભારતવર્ષમાં ઘેર ઘેર હજો એવી મારી ઇશ્વર પ્રત્યે નમ્ર અરજ છે.

મોહીની—ભુપેન્દ્ર ! એક અદ્વિત અમળાની આપ આટલી બધી કદર કરો છો, એ આપના અંતઃકરણની ઉદારતાજ છે. કારણ કે વાસ્તવિક રીતે મેં મારી ફરજ ઉપરાંત કંઈ કંઈ નથી. સ્વાર્થનો સર્વથા ત્યાગ કરી બાળકોના સુખ તરફ દ્રષ્ટિ રાખવી એ સુઠ માખાપની ફરજ છે.

મોતીલાલ—નામદાર ! આપે તો વેવાણુ ઉપર ધન્યવાદનો વરસાદ વરસાવ્યો. તેમના કૃત્યથી પ્રસન્ન થઈ પ્રશંસા કરી. ત્યારે હવે મારી આપરતું અને કુંવારા પુત્રનું શું થશે ?

મહારાજ—તમારો પુત્ર કુપાત્ર હોવાથી કન્યાવિતા રખડશે. લોભી દીલના દેશાઈને લાલચમાં લપટાવી ખોટી કીર્તિની ખાતર એક ગાય જેવી ગરીબ બાળકીનો ભવ બગાડી પુત્ર પરણાવવાની આશા અશ્વજ નશે.

મોતીલાલ—અન્નદાતા ! જીલમ થાય છે. દુનીયાની દ્રષ્ટિએ મારા નાકપર કાતર મુક્યા જેવું દેખાય છે. માટે કંઈક કૃપા કરો.

મહારાજ—મને આશ્ચર્ય થાય છે કે-મહેરબાનીની માગણી કરતાં તમને શરમ પછુ નથી આવતી. પ્રધાનજી ! આ શેઠે એક નિર્દોષ કન્યાની જીંદગી બગાડવા પ્રયત્ન કરી કન્યાવિક્રયના અધમ ચાલને ઉત્તેજન આપ્યું માટે હું તેમને ૫૦ રૂપીઆ દંડની સજા ફરમાવું છું.

દયાવિનાના દેશાધ ! તમે એક સતી સ્ત્રીના પતી હોવાથી વધારે કંઈ કહી શકતો નથી. કારણ કે મોહીતીના ઉત્તમ ગુણ મારી ન્યાય શીલતાપર વશીલો ચક્રાવી તમને સજમાંથી મુક્ત કરે છે. હું તમને શક્ત એટલુંજ ફરમાન કરું છું કે મોતીલાલના પ્રથમથી લીધેલા રૂપિયા પાછા આપી દેજો અને હવે દુરાચારથી દ્રવ્ય મેળવવાની દાનત પરહરી સંતોષ જોવા સ્વર્ગીય સદ્ગુણને ધારણ કરી ભગવાનનું ભજન કરજો. આ વંદનીય વનીતાને કોઈ રીતે કનડયા વીના સન્માનથી વધાવી લેજો. પ્રધાનજી ! આ બાઈતી બાહોશીથી ખુશી થઈ હું તેને મારી બહેન બરાબર ગણી હજાર રૂપિયા ભેટ આપવાની ઈચ્છા કરું છું. માટે બજારમાંથી ચીકી મોકલી તે પ્રમાણે બદોબસ્ત કરાવો અને કચેરી બરબાસ્ત કરો. મોતીલાલ શેઠ વીલે મોઢે ઘેર ગયા. મોહીતીના પ્રમાણે દેશાધપર ગદારાજની દયા હતી. હવે તેમને કંઈક અંશે સમજાયું કે દીકરી વેચી દ્રવ્ય મેળવવાની વાંચ્છના દારીદ્ર્ય શીટાડતી નથી. સર્વેશ્વર નિર્દોષનો સદાયક હોવાનું આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જોઈ કન્યાવિક્રયની દુરુતાનું કાલજ્ઞમાં જ્ઞાન થયું— તેમના હૃદયમાંથી લોભનું વાદળ વિખરાઈ ગયું. પછી થએલી ભુલ માટે ગદારાજની મારી માગી મોહીતી સાથે માર્ગે પ્રડયા.

પ્રકરણ આઠમું,

પવિત્ર પ્રેમની પ્રતીમા.

અવતાર તેનો સફળ છે જે ગુણવતી વનિતા વર્યો
પાયે સદા સુખ અવનવાં સંકટ તણો સાગર તર્યો
રામા રસીલી હૃદય ડોલાવે મધુરાં વચનથી
સંસાર સ્વર્ગ સમો દૌસે પ્રેમી પ્રીયાના પ્રેમથી. ૧

શાણી સતીના નાથને જંગલ વિષે મંગલ યશે
વૈભવ જતાં, જર હિન થતાં પણ ભુતલ સુખમય ભાસશે
કીંમત ખરે વિરલા જનો જાણી શકે એ પ્યારની
પ્રમદા મળે પ્રેમાળના કરુણા વિના કિરતારની. ૨

નાણાં ભલે અઢગક હશે પણ પ્રિયતમા વિલુબ્ધ છે
સત્તા અને બર્ગો બાગ કંઈ સુખ આપવા ન સમર્થ છે
હીરા, મણી, માણુક જડયા ના દાગોના પ્રિય ધાય છે
હૃદયી વિશાળ હવેલીઓ ખાવા ખરેખર ધાય છે. ૩

સતિ નારનાં પગલાં થકી સંકટ અળગું ધાય છે
પરિખળ વડે શુભ કૃત્યના ! અપ કૃત્ય પ્રજ્ઞા જાય છે
આનંદ ત્યાં છે અચળ જ્યાં ભલો બામિનીનો વાસ છે
દેવો વસે દુઃખ કાપવા ! વૈકુંઠ જેવો ભાસ છે. ૪

પ્રિય વાંચકા ! વસંત સુલોચનાના જાદુષ જેડા તરફ જરા
નજર કરીએ. તેમના નીર્મળ પ્રેમનું અવલોકન કરી એવાં દંપતી
યુગલ આર્યાવર્તમાં સર્વત્ર ઉત્પન્ન કરવા અનંત શક્તિ સરજનહારને
જીહાસા પૂર્વક વિનવીએ.

ભોજનનો સમય થઈ ગયો છે છતાં આજે વસંતલાલ ઘેર આવ્યા નથી. શરમાળ બાળા સુલોચના રસોઈ તૈયાર કરી સ્વામીની રાહ ભેટી, સોંડીયું વાળી રસોડામાં બેસી રહી છે. પતીમાં રતી રાખનાર સતી, જહાલાના વિચારમાં તદાકાર બની છે. પ્રીતમ પ્રત્યેના પ્રેમ તરંગમાં ચઢેલી હોવાથી આજુબાજુ થું થાય છે તેવું બાન જુલી ગઈ છે. સમાધિસ્ત યોગીની માફક મોહનની માળા જપવામાં મુગ્ધ થઈ છે. એકાએક કમળ સમાન મુખમાંથી સંગીત રૂપે ઉદગાર શ્રવણ લાગ્યા.

ગઝલ.

દિવાની હું થઈ પ્યારા ! તમારા પ્રેમનાં બાણે;
નથી મન લાગતું સેને ! રૂપેયા રોકડે નાણે—

જીવન તમમય થયું મારું, નથી મિન નીરથી ન્યારું;
શરીરનું બાન બોયું છે ! તમારા પ્રેમનાં બાણે,
રોજું મુખ જોઈ રહીયાણું, દયા ને દીનતા વાણું;
રસિક મુજ દીલ મોહું છે ! તમારા પ્રેમનાં બાણે.
હશે પુન્યા પ્રભુ પ્રીતે ! યતી સેવ્યા રૂડી રીતે;
સફળ જીવતર જણાયું છે, તમારા પ્રેમનાં બાણે.
પ્રિતમ તુજ સ્નેહ અભિલાષી નિરખવાને બની પ્યાસી;
વઢે “સુલોચના” દારી, થજે મુખકાર અવિનાશી.

અહા ! પ્રાણેશ ! તમે ખરેખર મને મોહીની લગાડી છે. અંતરમાં સ્નેહની અજન્મ જ્યોત જગાડી છે. ખાતાં પીતાં, ઉઠતાં બેસતાં હસતાં શરતાં—જ્યારે ત્યારે તમારીજ મોહક મુર્તી નજરે પડે છે. નિદ્રામાં પણ નાથ ! તમારાજ બણકાર થાય છે. હૃદય સમુદ્રમાં

વિચાર લહેરીયો પણ પિયુના નામનીજ ડોળાય છે. સામેથી એક-એક અવાજ આવ્યો. “ શાણી ! સેવકના હૃદયમાં પણ તારા સ્નેહની સૌંદર્યતા ઉભરાય છે.”

ધ્યાન મસ્ત યુવતી એકદમ શબ્દ સાંભળી ઉભી થઇ અને હસતે મુખડે બોલી પ્રભુ ! પધાર્યા ! આજ ક્યાં આટલીવાર લગાડી ? ભોજન પણ શીતળ થઇ ગયું.

વસંત—પ્રાણુ ! સંસારી થઇ હવે તો પોપટની પેઠે તમારા પ્રેમ પીંજરના કેદી થયા, એમ સમજાય છે.

સુલોચના—કેમ બહાલા ! પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને બદલે એવું એવું બોલો છો. સ્વતંત્ર વિચારના વાયુમાં શીદને ડાલો છો ?

વસંત—પ્રથમ સવારના નીકળ્યા સાંજે ઘેર આવીએ છતાં કોઇ પુછનાર નહોતું. આજ બગ્ગરમાં સહજ વધારે વાર થતાં કારણ બોળવાની કડાકટ થવાથી એમ બોલાઇ ગયું—

પ્રિયા ! ગઇ કાલે તમારા પિતાનો દરબારમાં કેસ ચાલ્યો તે સંબંધી હકીકત સાંભળવા બેઠેલો હોવાથી જરાક મોડું થયું.

સુલોચના આતુરતાથી બોલી—કહો કહો ! નાથ ! મિત્રના મુખથી આપે શી હકીકત સાંભળી ?

વસંત—તમારી માતાના દયાયુક્ત કૃત્યની યોગ્ય કદર કરી મહારાજાએ તેમને સન્માન સાથે હજાર રૂપિયા બેટ આપ્યા છે. સતીની શરમને લીધે તમારા પિતાને ક્ષમા મળી છે. મોતીલાલ શેઠને કન્યાવિક્રયના ઉત્તેજક તરીકે અપરાધી ગણી રૂ. ૫૦) દંડ કર્યો છે.

સુલોચના—મનમોહન ! આખરે સત્યનોજ જય થાય છે. કુદરતી બળ આગળ દુર મનુષ્યોનાં કાવત્રાં અફળ જાય છે, અને

પરિણામે તેઓ પશ્ચાતાપના ભાગી થાય છે. એ સુત્ર આજે આંખ આગળ દેખાય છે.

વસંત—પ્રિયા ? કહે વાર ? પ્રેમ એ શી વસ્તુ હશે ?

સુદોચના—પ્રભુ ! તમે ક્યાં નથી જાણતા ? પ્રેમ એ પ્રાણી માત્રનું જીવન છે નીઃસાર સંસારમાં પણ સ્વર્ગનો અનુભવ કરાવનાર દૈવી સાધન છે. રાય, રંક, પશુ, પક્ષી, વિગેરે સૌ પવિત્ર પ્રેમ ને આધીન છે. આ દાસી પણ એજ પ્રેમને વશ થઈ તમારી પાછળ જાન વગરની થઈ ભટક્યા કરે છે. જાનપાન આદિ સર્વ વસ્તુઓ વિસરી તમારા સ્નેહનોજ ચારો ચરે છે. આંખને આનંદી બનાવનાર બાગ જગીચાને મુકી માંડે મન રાતદિવસ તમારા પ્રેમના વનમાંજ ફરે છે.

વસંત—વાહ વાહ ! શાણ્ણી ! એવાં એવાં મધુર વચન વદી પ્રેમ નદીમાં છેક ઉડો ઉતારશો નહિ. નીકળવું મુશ્કેલ પડશે.

સુદોચના—પ્રિતમ ! આજકાલ ભરત ભુમીમાં ઘેર ઘેર કલેશ અને અનેક પ્રદારનાં કષ્ટ નજરે પડે છે, સુખી દંપતી ભાગ્યેજ જડે છે. તેને માટે આપણે યોગ્ય ઉપાય લેવા જોઈએ. વહાલા ! દેશી બંધુઓની લાગણીઓ અવનવાં દુઃખોવડે દુખાતી જોઈ માંડે પણ દીલ દુખાય છે. તેમને સુખી થએલાં જોવાની અંતરમાં તીવ્ર ઈચ્છા થાય છે.

વસંત—મારા પ્રાણ ! ધન્ય છે તારી પરોપકાર શીલવૃત્તિને. આર્યાવર્તના કષ્ટનાં કારણોમાં બાળસગ્ન, કન્યાવિક્રય, કન્યોદાં, કુસંપ સ્વાર્થપરાયણતા વિગેરે મુખ્ય છે. અને એ સર્વનું મુળ અવિદ્યા છે. જગતમાં જન્મ ધારણ કરી મનુષ્યે શું શું કર્તવ્ય કરવાનાં છે, અને

ક્યાં ક્યાં કૃત્ય પરહરવાનાં છે ! ઇત્યાદિ જ્ઞાનના અભાવે તથા સ્ત્રીની પતિ પ્રત્યે, પતીની સ્ત્રી પ્રત્યે, માતા પિતાની બાળક પ્રત્યે, બાળકની માતા પિતા પ્રત્યે, એમ પરસ્પર શી શી ફરજો છે તેની પુરતી સમજ વિના સુખનું દર્શન થતું નથી. વળી ભારતના ઉદયનું મુખ્ય પમથીયું કન્યા કેળવણી છે. બાળાઓને બાળપણથીજ શાળામાં દાખલ કરી લેખન વાંચનનું જ્ઞાન આપી, તેમને ધાર્મિક કેળવણી ઉત્તમ પ્રકારે આપવી જોઈએ. ભવિષ્યમાં તેમને કેવાં કેવાં મહાન કર્તવ્ય કરવાનાં છે. તેની છાપ તેમનાં હૃદયપર છાપવી જોઈએ. એકંદરે તેમને આદર્શ ગૃહીણી તરીકે પોતાનું જીવન ગાળી શકે એવી બનાવવી જોઈએ.

સુલોચના—તમારું કહેવું યથાર્થ છે. અમળાની ઉન્નતિ વિના સાર્વજનિક ઉન્નતિ અશક્ય છે.

વસંત—પ્રિયા ! ધણી વખતથી મારા અંતરમાં એજ વિચારે વાસ કર્યો છે, અને તમારા આજના પ્રશ્ને તેને નવપલ્લવિત બનાવ્યો છે. મારા આર્ય બ્રાતાઓની સામાજિક સ્થિતિ સુધારવાના શુભ કાર્યમાં પ્રભુ મને સ્થાયક થાય એજ મારી વાંચના છે.

સ્વામીના વચનથી સુલોચનાને સંતોષ થાય છે. આવા સ્નેહાળ સ્વામી સાથે ભાગ્ય ભેગવવા માટે વારંવાર સર્વેશનાં શુભ ગાન ગાય છે. વાંચકો ! ખરેખત ! આવાં પ્રેમી ઈપતીનું સુખ સ્વર્ગ કરતાં પણ અધીક ગણાય છે.

પ્રકરણ નવમું.

કેસરીસિંહનું સ્વર્ગગમન.

જન જાણજે આ જીવગાની ચાર દિનની છે ખરે,
ડંકો યતાં યમ દેવનો રાવણ સરિખા પણ મરે;
મદ, લોભ, ને અભિમાન સૌ અગણું કરી ચાલ્યા જવું,
ફળ પામવા નિજ કૃત્યનાં હરિની હસ્તુર હાજર થવું. ૧

નળરાય સમ પૃથ્વીપતી રતિ પુણ્યમાં જેની હતી,
દાતાર કર્ણુ સમાન ! ખ્યાતી, જગ વિષે જામી અતી;
નર કીર્તિવંત અનેક એવા કાળને આધિન થયા,
ધનવંત કૈક કુમેર જેવા ધન મુકી ચાલ્યા ગયા. ૨

કૌરવતણી કૈં કુશળતા જે મોત આગળ નાટકી,
ધારણ કર્યો છે જન્મ તેવું મરણ થાવાનું નકી;
ખીલ્યાં હશે જે પાંદડાં તે એક દૈન ખરશે ખરે,
“ મરવું ” અચળ એ નિયમ કુદરતનો કદાપી ના શરે. ૩

શાને જનો થઈ શંકડા ! અક્રૂડ અતીશય યાઓ છો ?
કયમ મોહને આધિન થઈ જગનાથ વિસરી જાઓ છો ?
ભગવત ભજન કરનારને ભય મરણનો નડતો નથી;
અવતાર તેને અવર્તોમાં લેવો પછી પડતો નથી. ૪

આજે રાજમહેલમાં સર્વત્ર શોકની છાયા પથરાયલી જણાય છે.
પ્રત્યેક જણનાં મુખ કરમાએલાં પ્રતિત થાય છે. વૈષ્ણ, ડાકટર અને
હકીમોની દોડાદોડ દેખાય છે. ઠારણ કે મહારાજ કેસરીસિંહ કેટલાક
દિવસથી ક્ષયના બ્યાધીએ પીડાય છે. આજે તેઓ મૃત્યુના કીનારાપર

ઉભેલા છે. કાબેલ વૈદ્યોના હાથે કીંમતીમાં કીંમતી દવાઓના ઉપચાર થાય છે. આવા દયાળુ-દેવ સમાન મહારાજના જીવનની રક્ષા માટે પ્રભુ અનેક પ્રકારે પ્રભુની પ્રાર્થના કરે છે. કોઈ કોઈ તો પોતાના આયુષ્યમાંથી વર્ષ બે વર્ષ ઓછાં કરી મહારાજને અર્પવાના સંકલ્પ કરે છે. છતાં દેટલીક પણ પછી તેઓ એમજ સાંભળે છે કે-મહારાજના પ્રાણને લઈ જવા માટે આજે રાજ્ય દરબારમાં અતીનાશીનું આમંત્રણ કરે છે.

ખરેખાત ! મહારાજની છેલ્લી ઘડીયો ગણાય છે. સેવા શુશ્રુષા કરનારનાં નેત્ર અશ્રુ જળથી ઉભરાય છે. સર્વના મુખમાંથી એમજ નીકળે છે કે-ભવિષ્યમાં આવા પુણ્યશાળી નરેશ આપણને કદી પ્રાપ્ત થશે નહિ.

મહાલયના મુખ્ય ઝોરડામાં મહારાજનો પદ્મંગ ખીછાવેલો છે. આસપાસ કુંવર કુરસેન, મહારાણી મતોરમા, વૃદ્ધ મંત્રી ઇત્યાદિ ચીંતાતુર વદને ખેડેલાં છે. દીર્ઘ સમયથી બેભાન સ્થિતીમાં પડેલ મહારાજને એકાએક પાશું બદલ્યું. અત્યારે તેમનું મુખ અપૂર્વ પ્રકાશથી ઝળકી રહ્યું હતું. તેઓ મહાપ્રયત્ને બળ પુરેક બેઠા થયા, અને બોલવા લાગ્યા—મારા વૃદ્ધ અને વફાદાર મંત્રી ! હું હવે આ દુનીયામાં માત્ર બે ઘડીનો જ મહેમાન છું. કુદરતના મહાન નીયમને આધીન થઈ મારે પ્રભુના દરબારમાં જવાનો સમય નજીક આવ્યો છે. પ્રિય પ્રધાનજી ! પરમાત્માના અલૌકિક ધામમાં જતાં મને કોઈ પ્રકારે પરિતાપ થતો નથી. કારણ કે એક રાજ્યકર્તા તરીકે મેં મારાથી બનતી દરજ્જા બજાવી છે, અને પ્રભુના નામનો ડર રાખી નીતિ વિરૂદ્ધ વર્ત્યો નથી. તેથી સર્વ વ્યાપક સ્વામી મારા હૃદયમાં નીવાસ કરી મને અત્યારે અપૂર્વ શાન્તિનો અનુભવ કરાવી રહ્યા છે. મને શક્ત ચિંતા

એકજ બાબતની છે, અને તે મારા અજ્ઞાન કુંવર કુરસેન સાંબધી છે.

મહારાજના મુખમાંથી નીકળતાં વચન સાંભળી મનોરમાનું કોમળ હૃદય ચીરાવા લાગ્યું. પ્રધાનની આંખમાંથી પણ અશ્રુ પ્રવાહ વહી નીકળ્યો. તેઓ ધૈર્ય ધારણ કરી બોલ્યા ! અનઘાતા ! એ શું બોલો છો ? હજુ પ્રભુના દીલમાંથી દયા દૂર થઈ નથી. રાંકડી પ્રજાની નમ્ર ચરજથી ઇશ્વરનું અંતઃકરણ જરૂર પીગળશે, અને આપને સત્વરે આરોગ્ય અર્પણ કરશે.

મહારાજ—તમે બુદ્ધો છો પ્રધાનજી ! મારા મુખપરની જ્યોતી જોઈ તમે કદાચ ભુલ ખાશો, પરંતુ એ પ્રકાશ હવે છેલ્લો જ છે. જુઓ ! સૌગંધીત પુષ્પથી શૃંગારેલું વિમાન મને દેખાય છે. અને દેવતાઈ અનુચરો ઉત્તમ પોશાક પહેરી તેમાં બેસવાનું નમ્ર મુચન કરતા સમન્વય છે.

મહારાણી મનોરમા છાતીશટ રૂદન કરતાં બોલ્યાં ! દયાળુ દેવ ! દીન દાસીને સેવાથી વિમુખ કરી—રઝળતી મુકી આપ એકલા સ્વર્ગે સીધાવશો ? નાથ ! મુખ દુઃખના સહભાગી સ્વામી ! એવું વર્તન આપ જેવા પ્રેમી ભરવારને યોગ્ય નથી.

મહારાજ—રાણી ! શા માટે રૂદન કરો છો ? સમજી યઈ મોહમાયાને વળગી મનમાં શીદને દુખ ધરો છો ? મરણ સર્વને માટે નીર્માણ થયેલ છે, અને તેનો શોક કરવો વૃથા છે. દસરથ અને હરીશ્ચંદ્ર જેવા પૃથ્વીપતી પણ કાળને આધિન થએલા છે. માટે દીલગીરી દૂર કરી પ્રભુના પવિત્ર નામનો ઉચ્ચાર કરો ! પ્રધાનજી ! તમે સર્વ રીતે શાણા છો. મારા અજ્ઞાન પુત્ર કુરસેનને તમારા અધીકારમાં સોંપુ છું. તેને બનતા પ્રયત્ને સત્ય પંથપર રાખી અનીતિને મારો

જતો અટકાવળે. મરણ સમયે મને ચિંતા માત્ર એના સંબંધી જ છે. પ્રભુ સૌને સદ્બુદ્ધિ આપો !

એટલું બોલતાં જ મહારાજનાં નેત્ર મીંચાઇ ગયા. શરીર પર શીત ઢળી ગયું. મહારાજ કેસરીસિંહના જીવનનું નાટક પુરું થયું. તેમનો અમર આત્મા નશ્વર સંસાર છોડી સ્વર્ગનાં સુખ ભોગવવા વિશ્વ-પતીના દરબારમાં ચાલ્યો ગયો. રાજ્ય દરબારમાં સર્વત્ર રોકકલ થઇ રહી. મનોરમાનું કલ્પાંત પાપાણુભેદી હતું. તેઓ આત્મગત બોલવા લાગ્યાં. “ હાય ! ઓ પાપી પ્રાણુ ! હવે તું શા માટે આ પીંજરમાં પુરાઇ રહ્યો છે ? જે સ્તેહાલ સ્વામી સાથે અનેક પ્રકારનાં સુખ ભોગવ્યાં, જેની કૃપાના પ્રતાપે આ સંસાર સ્વર્ગ સમાન સમજાયો, તેનો વિયોગ થતાં હવે નીર્લજ થઇ જીવન ધારણ કરી રાખવું એ શું ચોચ છે ? જેણે કોઈ દિવસ કદુ વચન કહ્યું નથી, મને સુખી રાખવા જે પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરવા તૈયાર થતા. મને દુખી દેખી જે પોતાનો પ્રાણ પાથરતા, તેમનો વિયોગ પળવાર પણ સહેવાય ? ઓ જીવ ! સ્વર્ગમાં વીરાજેલા ધર્મ મૂર્તિ મહારાજનો સત્કાર કરવા તું જલ્દી તેમનું અનુગમન કર !

એટલું બોલતામાં જ મહારાણીમાં કંઈ વિલક્ષણ તેમનો સંચાર થયો. તેમનું સ્વરૂપ દેવી સમાન દીપવા લાગ્યું. શૌર્યના પ્રભાવે શરીર કંપવા માંડ્યું. અને પ્રીતમને પોકારી વારંવાર કહેવા લાગ્યાં ? પ્રાણુ ! આવું છું ! હવે વિલંબ નથી. સત્વરે આવું છું. તુર્તજ તેમણે પ્રધાનજીને પ્રભાવ યુક્ત વદને કહ્યું—અંદન કાષ્ટની ચીતા તૈયાર કરાવો. જરા પણ વિલંબ ન કરો. હૃદયેશ આતુરતાથી મારી રાહ જોઇ રહ્યો છે. ઢીલ થશે તો મને ઠપકો મળશે. આ દેખાવ જોઇ સર્વ જણ વિસ્મય થઈ ગયાં. મહારાણીના સતીત્વની મુક્તકંઠે પ્રસંશા કરવા

લાગ્યાં. પ્રધાનશ્રીએ આજ્ઞા મુજબ ચિતા તૈયાર કરાવી અને સતી માતા સ્વામીના શબને ખોળામાં સુવાડી તેમાં ખેડાં. ત્યાર બાદ આવશ્યક વીધી અટપી સર્વને આશીશ દઈ સતી માતા શાંત ચીત્તે ખોલવા લાગ્યાં.—

હે અનંત શક્તિ વિભુ ! તમે સર્વ વ્યાપી છો ! હે ભાનુદેવ ! તમે સંસારમાં યતાં નાનાં મોટાં પ્રત્યેક કર્મના સાક્ષીરૂપ છો. જો મેં એક ચીત્તે મારા સ્વામીને જ પૂજ્યા હોય; તન, મન અને ધનથી તેમની સેવામાંજ રતી રાખી હોય અને આજ પર્યંત મારી મતી સતીધર્મના પંથપર જ કાયમ રહી હોય તો મારા સત્યની સાક્ષી તરીકે વગર અગ્નીએ આ કાષ્ટની ચીતા સળગતો.

તતક્ષણ સત્યના સહાયક અગ્નિદેવે કાષ્ટમાં શુભ રીતે પ્રવેશ કર્યો. ચીતા બડબડ બળવા માંડી અને તેની જ્વાળા ગગનમાં ઉડવા લાગી. સતીનાં દર્શન કરવા લોકની મોટી મેદની મળી હતી. સૌ દેવીના નામની જય ખોલાવવા લાગ્યું. ગગન ભેદી વાજીંત્ર પૂર્ણ જોશથી વાગવા લાગ્યાં. અહા ! જે પુણ્યશાળી આત્મા આ સ્વાર્થા સંસારનો સદાને માટે ત્યાગ કરી પરમાત્માને શરણે ગયા. ચળીત સુખને અજાણ કરી અક્ષય સુખના ભાગી થયા.

પ્રિય વાંચકો ! ઘડી પહેલાં એક મોટા રાજ્યની માલીકી ધરાવનારા મહારાજનું એક પળની અંદર રાખના સ્વરૂપમાં પરિવર્તન થઈ ગયું. પરંતુ તેઓ પુણ્યવાન અને દયાળુ દિલના હોવાથી પ્રજા વર્ગના હૃદયમાં તેમના શુભ કૃત્યની છાપ સદાને માટે કાયમ રહી. એજ તેમનું અમરત્વ અને જીવનનું સાર્થક. મરણ પછી જનમંડળમાં જે મનુષ્યનાં યશોગાન ગવાય છે, તેનું સ્વર્ગમાં પણ સન્માન થાય છે.—

છે ધન્ય તેના જીવનને જે પરદુખે પીડાય છે;
અંતઃકરણમાં પ્રેમને કરુણા અતી દેખાય છે.
યાચક પ્રતિ કર જેમના ઉત્સાહથી લંબાય છે,
રવિ-ચંદ્ર સમ પદ અચળ હા ! સૃષ્ટિ મહીં અંકાય છે. ૧

સતિ રક્ષવા જે પ્રાણની પરવા જરી કરતો નથી,
કુર કર્મના કરનાર દૈત્યોથી જરી ડરતો નથી;
નિતિ ધર્મ કરી માળ જે જપતો સદાય જણાય છે,
રવિ-ચંદ્ર સમપદ અચળહા ! સૃષ્ટિ મહીં અંકાય છે. ૨

નિજ દેશને ઉદ્ધારવા જે તોડતો તનને સદા,
નિજ અંધુઓને તારવા બહાલી કરી સૌ આપદા;
પરમાર્થમાં તઉં સ્વાર્થ જે તૈયાર ઝટપટ થાય છે,
રવિ-ચંદ્રસમ પદ અચળ હા ! સૃષ્ટિ મહીં અંકાય છે. ૩

જેના મરણથી લોકનાં લોચન જળે ઉભરાય છે,
ગુણગાન જેનાં પુસ્તકે લખવા કવી ગુંથાય છે;
જેના જવાથી દેશમાં બહુ ખોટ અવલોકાય છે,
રવિ-ચંદ્ર સમપદ અચળહા ! સૃષ્ટિ મહીં અંકાય છે. ૪

જ્યાંકર સ્વરૂપમાં સળગેલી ચીતા કેટલીકવારે શાન્ત થઇ, અને
શ્મશાન ભૂમિમાં આવેલા લોક શોકોદ્ગાર કાઢતા; મહારાજનાં
શુભ કૃત્યની અને સતીના સતિત્વની સ્તુતિ કરતા, અને તેમના
આત્માને અવીચ્છળ શાન્તિ અર્પવા પ્રભુ સ્તવન કરતા કરતા સૌ
સૌને સ્થાને ગયા.

પ્રકરણ દશમું.

વસંતનું પરદેશ પ્રયાણ.

જે પેટ પાપી પોષવા કુર કર્મમાં પાણી ધરે,
આશ્રય થઈ અન્યાયનો ના લેશ ઇશ્વરથી ડરે;
નિજ દેશને માટે દયા જેના હૃદયથી દૂર છે,
વિદ્વાર છે તે ઊંચને જે સ્વાર્થમાં ચક્ર્યૂર છે. ૧

રો ડાગડા ને શ્વાન પણ નિજ પેટનું પુરું કરે,
અવતારનું ફળ શું ? ન જે પરમાર્થમાં પગલું ભરે;
નીજ દેશને કરવા સુખી પરદેશ હા ! વેડ્યો નહિ,
શીટકાર છે એ પામરે હા ! જીંદગી ખાલી વહી. ૨

ઝાકળતણા મોતી સમું જે ઊંચને એ લેખાય છે,
પત્થર રડો એથી અતી કે વસ્ત્ર પણ ધોવાય છે;
જ્યમ વૃક્ષ પરથી પાંદડાં વાયુવડે પડતાં ખરી,
તેવી રીતે એ ઊંચની અંકાય ના કીંમત જરી. ૩

સુખચેનમાં રહેવા થકી ના એષ્ટ પદ પામાય છે,
ધનમાલ ઝાઝો મેળવ્યે ના ઊંચને સાર્થક થાય છે;
એમ્. એ, અને બી. એ, થયે ના કીર્તિવંત થવાય છે,
પરમાર્થના સેવન થકી જય જય જગે ખોલાય છે. ૪

આજકાલ વસંતલાલના મનોરાજ્યમાં સ્વદેશહિતના વિચારની સત્તા ચાલે છે. આર્યાવર્તનો અબ્યુદય કેવી રીતે થાય ? જનસમા-
જને હાનિકારક કુધારા કેમ દુર જાય ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નો તેના મગ-
જમાં રમી રહ્યા છે. ખરેખાર ! નવીન કળાકૌશલ્ય અને વ્યાપાર

હોગતી ખીલવણી વિના દેશને સમૃદ્ધિવાન સ્થિતિમાં જોવાના વિચાર બ્યર્થ છે. માનસિક કેળવણી વિના દેશની નૈતિક સ્થિતી સુધરવી અશક્ય છે. માટે દેશી બાલકોનાં હૃદય કાપવા એવી બાબતોનો અનુભવ મેળવવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ અને તેમ કરતાં જે કષ્ટ પડે તે શાન્તિથી સહન કરવું જોઈએ.

પ્રિય પાંદકો ! આવા આવા વિચારને અંતે આજે વસંતલાલે જાણાન જવાનો દ્રઢ સંકલ્પ કર્યો છે, દેશાટન કરી દેશને ઉત્તી પર લાવવાનો ધરાદો ઉરમાં ધર્યો છે.

ભોજનનો સમય થયો. સુલોચનાએ પ્રીતમને પ્રેમપુવંક રસોઇ પીરસી પણ વસંતનું ચીત આજ વિચારવાયુમાં લહેરો ખાતું હતું. ચાલાક ચતુરા બહાલાના હૃદયની વિબ્ધજતા કળી ગઇ. તેણે જાણ્યું કે આજે સ્વામીનું મન ભોજનમાં નથી. તેથી મૃદુસ્વરે પૂછ્યું !

રસીક ! કંઈ ચોંતામાં ચીત પરોવાયું છે ? પીરસેલી યાળી હળુ એમને એમ પડી રહી છે. તમારો વિનોદી સ્વભાવ આજે ક્યાં વિસરી આવ્યા ? શું કિંકરીની કંઈ કસુર થઇ છે ? તેમ હોય તો અજ્ઞાન અખળા ક્ષમાને પાત્ર છે. બહાલા ! આશ્રિત પર રોષ રાખવો ધટતો નથી.

વસંત વિચારમાળા વેમળી મુકી બોલ્યો—શાણી ! શીદને બહેમ ખાય છે ? તારા જેવી પ્રેમાળ અને આજ્ઞાનુવર્તીની નારીપર કોઇ દિવસ ક્રોધ થાય ? એવો કોણ અભાગી હશે કે—પારસમણી સમાન રમણીને કલેશરૂપી પત્થર સાથે પટકી જીવતર અકાર્ણ કરશે ? વગર કારણે કયો મુર્ખ કામીનીને કનડી ઇશ્વરનો અપરાધી ઠરશે ?

સુલોચના—એ તો બહુય ઉપર ઉપરથી કહેવાતું ! બોળા દિલ્લીની બામીનીને ભોળવવા વાડૂ ચાતુર્યતા વાપરો છો ! પરંતુ તમારી આં-

તરવૃત્તિ કુદરતી પ્રકાશ પાડી ભિન્નતા પ્રકટ કરે છે. જગ કપટનું અં-
જન આંજેલું હોવાથી, નયન સ્થિરતાનો ત્યાગ કરી જ્યાં ત્યાં ફરે છે.
મને તમારાં પ્રેમ પુરિત વચનોપર વિશ્વાસ આવતો નથી.

વસંત—કોમળાંગી ! અંડ કારણ જાણ્યા વિના શીદને શોકાતુર
આઓછો ખોટા ખોટા તર્ક બાંધી શામાટે રીસાઇ જાઓ છો ?

સુલોચના—મને ના ખોલશો. કારણ જાણવાની જરૂર નથી.
પુરૂષના પ્રપંચયુક્ત હૃદયનો વિશ્વાસ શો ?

વસંત—આખી પુરૂષ જાતપર ખોટા આરોપ મુકતા પહેલાં,
સાબીત કરવાનું સામર્થ્ય છે કે નહિ તેનો વિચાર કરજો. વાર જહા-
લી ! દેશમાં ઉદ્યોગ ખીલવવા નીમીત્તે આવતી કાલે મારે જાપાન જવાનું
છે. સ્વદેશી બંધુઓનું દુઃખ જોઇ તમારી લાગણી દુઃખાય છે, માટે
હું ધાંડું છું કે તમે મારા વિચારમાં સંમત થશોજ.

સુલોચના વાગ્યાણ મારવાં મુકી દઇ એકદમ પાસે આવી અને
ધ્યામણે મુખે બહીતી બહીતી બોલી—સ્વામી ! જાપાન શા માટે જવું
છે ? હું તો સહજ હસતી હતી. મને મનાવવાનો માર્ગ કીક શોધી કાઢ્યો.

વસંત—હું મસ્કરી નથી કરતો. પણ ખરી વાત કહું છું કે—મારે
દેશી બંધુઓના મુખનો માર્ગ સરળ કરવા જાપાન જવું છે. ફક્ત
તમારી અનુમતી મજે એટલો જ વિવંચ છે. કેટલાક દિવસના વિચા-
રને અંતે મારી દેશાટન કરવાની ઇચ્છા દ્રઢ થઇ છે. તમને મારા
મનની અસ્થિરતા જણાઇ તેનું કારણ પણ એજ છે.

સુલોચના—પણ પ્રાણ ! વેપાર ઉદ્યોગની ખીલવણી અહીં રહી-
ને જ કરો તો કેમ ?

વસંત—તેથી માત્ર સ્વકલ્યાણ થવાનો જ સંભવ છે. હું એવા
પ્રકારનો ઉદ્યોગ ખીલવવાની અપેક્ષા રાખું છું કે જેને લીધે અનેક

કંગાલ જને!ને આજીવિકા મળે. પ્રત્યેક વપરાશની વસ્તુ સ્વદેશમાં જ બને, અને તેનો જ ઉપયોગ કરવા તરફ સર્વનું મન વળે. આ ઇચ્છા પાર પાડવા જપાન જઈ ત્યાંનાં કારખાનાં નજરે જોઈ હુમ્મર કળા હાથ કરવાની જરૂર છે. તે વિના આપણા અબ્યુદય દુર છે. વિચાર કરતાં તુર્ત જણાશે કે-હાલનો જમાનો કળા કૌશલ્યની વૃદ્ધિ કરવાનો છે. જપાન જેવડો નાનો દેશ ઉદ્યોગ અને હુમ્મરના બળે સ્વસ્થ સમયમાં ઉત્પત્તિના શીખરપર પહોંચ્યો છે. ધરના ખુણામાં બ-રાઈ-રહી હિંદની પ્રજા નિર્માલ્ય અને કંગાળ સ્થિતિમાં આવતી જાય છે. આપણા દેશથી નીકાસ થતી અનેક વસ્તુઓને કેળવી, તેને ઉપ-યોગી અને મનોહર બનાવી પરદેશી પ્રજા અહીંથી અદળક નાણું લઈ જવા બાગ્યશાળી થાય છે.

સુલોચના—ખરી વાત છે. જ્યાં સુધી હિંદ પરદેશી વસ્તુપર આધાર રાખશે ત્યાં સુધી આર્થિક સ્થિતિ સુધરવી અશક્ય છે. દે-શીઓને જાગૃત કરવાની તમારી ઇચ્છાને અનુકૂળ થઈ, તેમાં વિનય મળવા હું પ્રભુને નમ્ર અરજ કરૂં છું. પણ બહાલા ! મારા દિવસ કેમ જશે ! આપ જાણો છો કે, એક દિવસનો વિયોગ પણ મને બ્યા-કુળ બનાવી મુકે છે ?

વસંત—આપણી પુસ્તકશાળામાંથી વાંચનદ્વારા જ્ઞાનામૃત ગ્રહણ કરજો. એટલે વખતનો સારી રીતે વ્યય થશે અને આનંદ પણ મળશે.

સુલોચના—તમારા દર્શન વિના સ્વર્ગનો આનંદ પણ મારા મનને સંતોષવા સમર્થ થાય તેમ નથી.

વસંત—તાણી ! ધન્ય છે તારી પત્ની બક્ષિતને ! પરમાર્થ વૃત્તિને હૃદયમાં સ્થાન આપી, જીદાઈના દુઃખને સહન કરવા શક્તિવાન થાઓ, અને મને હસ્તે વદને રમ આપો.

સુશોચનાની આંખમાંથી અશ્રુ ખીંડ ખરી પડ્યાં. કામળ હૃદયની કામીની સ્વામીથી કદી વીખુટી પડી નહોતી તેથી વિયોગની વાતથી તેને લાગણી થાય એમાં આશ્ચર્ય નથી. છતાં પણ સ્વદેશની અંતરમાં દાઝ જાળુનાર રમણીએ પોતાના સુખને વેગળું સુકી, અનુભવી આપી.

ખીજે દિવસ વસંતલાલે મુસાફરીનો સરસામાન તૈયાર કર્યો અને પ્રભુનું નામ લઈ સ્ટેશનપર જવા નીકળ્યો. વળાવવા આવવામાં માત્ર સુશોચના અને નવનીત તથા ચંદ્રશંકર કરીને બે મિત્રોજ હતા. સગું બહાલું તો માત્ર નામનુંજ હતું. કંગાલ રિયતીના માણસનું કાણ સગું હોય ?

લગભગ આઠનો શુભાર થયો છે. પ્રભાત સમયનો પક્ષીયોનો મધુર કલરવ કુદરતી લીલાનું ભાન કરાવી રહ્યો છે. ટ્રેન આવવાને હવે ફક્ત અર્ધો કલાક હતો. મિત્રોએ, શરીર સંભાળી મુસાફરીમાં ચાલાકી રાખવાની સુચના કરી અને જાપાન જઈ ત્યાંની સર્વ હકીકત વિસ્તારપૂર્વક લખવા વિનતી કરી. સુશોચનાના મનની સ્થિતિનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. જળથી માછલું જુદું પડી જેવી દશાને પ્રાપ્ત થાય તેવી દશા તે પ્રત્યક્ષ અનુભવતી હતી. વસંતે ખનતું આશ્વાસન આપ્યું. એટલામાં ટ્રેન આવી પહોંચી, અને બે મીનીટમાંજ “આવજો ! આવજો !” ના ધ્વનિ સાથે ચાલવા લાગી. સુશોચના દ્યારે દ્રષ્ટિએ સ્વામીને નીહાળી રહી. પણ ધીમે ધીમે રેલ્વેનો વેગ વધવા માંડ્યો અને બે ત્રણ ક્ષણમાં દ્રષ્ટિ મર્યાદાથી દુર થઈ. વસંતના મિત્રો સ્ટેશન માસ્તર જોડે ગપાટા મારવા બેઠા અને સુશોચના જીવવિનાની પુતળાની પેઠે ઘર જતર ગઈ.

પ્રકરણ અગીઆરમું.

છેલશંકરનો પશ્ચાતાપ.

યદ્ય અંધ જે અભીમાનમાં નવ વડોલને ગણકારતા,
શીખ આપનારા સર્વને અક્લ વિનાના ધારતા;
કરો કર્મ દુષ્ટ અનેક બોલે નામ નિજ પિતા તણું,
ફોટકાર છે તેને સદા ! દુઃખ પામશે અંતે ધણું.

૧

• વેશ્યા વિહારીનો ભરૂંસો લેશ ના લેખાય છે,
પૈસે ટકે પરવારતાં ભીખ માગતો યદ્ય જાય છે;
ફળ પ્રાણધાતક પામતાં સંકળમાં રીખાય છે,
તે સમય મુખ શિરોમણી પોકો મુકી પરતાય છે.

૨

આજકાલ છેલશંકરભાઈની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ ઘણી દુર્બળ
યદ્ય ગઈ છે. કોટને ઘોડાના તોખરા જેવડાં ખીરસાં હતાં, પરંતુ
અંદર હાથ નાખતાં એક પૈસાનું પણ દર્શન થતું નહોતું. ઘરમાં
જે કંઈ દ્રવ્ય હતું તે તો અનંગપ્રભાના પટારામાં પડી ચુક્યું હતું.
અને ખીચારા વયોવૃદ્ધ મોતીલાલની દશા પણ દયાજનક યદ્ય
પડી હતી.

દીવસે દિવસે છેલશંકરની ચીંતા વધવા માંડી. હરામનું દ્રવ્ય
મળે એવું એક પણ હથીયાર હાથમાં રહ્યું નહિ. મહેનત કરી પ્રમાણી-
કપણે પૈસા પ્રાપ્ત કરવાનું તેને પસંદ નહોતું. કારણ કે તેમ કરતાં
મોજ શોખનો સદાને માટે ત્યાગ કરવો પડે.

છેવટે તેમણે પોતાની પ્રાણ સમાન વહાલી અનંગ પ્રભાનો
આશ્રય લેવાનું નક્કી કર્યું. “ જેના ઉપર ઘણા દિવસ હજારો રૂપીયાનાં

ધરેણીનો વરસાદ વરસાળ્યો છે, તે મારી આવી હાલત નીહાળતાં અવશ્ય આંખમાં અશ્રુ ભરશે. અને જરૂર જેટલું ધન મારી આગળ પ્રેમ પુર્વક ધરશે.” એમ ધારી તેમણે ગણિકાના ઘર ભણી ગમન કર્યું. અંગપર મલીન વસ્ત્ર પહેરેલાં છે. મુખ નીસ્તેજ થઇ ગયું છે. દુરથી અનંગ પ્રભાએ છેલશંકરને આવાં કંગાલ વેશમાં આવતો જોયો. તેણે મન સાથે નક્કી કરી લીધું કે—“હવે એ નીચોવવા લાયક રહ્યો નથી. તેથી અહીં દાખલ થવા દીધે કંઈ સ્વાર્થ સરસે નહિ.” તેથી પોતાની દાસીને નીચે બેસાડી અને અપમાન કરી કાઢી મુકવા આજ્ઞા કરી.

એટલામાં છેલશંકર મકાન આગળ આવી પહોંચ્યો. અને આટલાપર બેઠેલી દાસીને પુછ્યું! કેમ ચમેલી! તારાં બાઈ શું કરે છે!

ચમેલી—તમારે તેનું શું કામ છે! જ્યાં જવા નીકળ્યા હોય ત્યાં ચાલ્યા જાઓને!

છેલશંકર—વળી બીજે ક્યાં જવાનું હતું? પ્રાણ પ્યારીને મુકી પારકે ઘેર બટકવાથી શું શ્રેય થવાનું હતું?

ચમેલી—અહીં કોણ તમારી પ્રાણ પ્યારી છે? મગજમાં ચિત્ત બ્રમ વાયુએ પ્રવેશ કર્યો છે? કે બાટલીના પવિત્ર પાણીથી કોડો ભર્યો છે? રસ્તે રસ્તે ચાલ્યા જાઓ નહિ તો નાહક પોલીસને સ્વાધિન થશે, અને વધારામાં બેચાર ધક્કા ખાશે.

છેલશંકર તેને દીવાની ધારી આગળ વધવા ગયો, અને ચમેલીએ રોકવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેથી દોષ કરી એવી એક લાત મારી કે—દારીનાં હાડકાં ખોખરાં થઇ ગયાં. નીસરણીનાં પગથીયાં સાથે માથું પછડાવાથી કેટલુંક લોહી પણ નીકળ્યું, અને સુઈત થઇ એક ખુણામાં પડી રહી.

છેલશંકર તેની જરા પણ દરકાર કર્યા વિના ધબ ધબ કરતો હપર ગયો, અને બહાલ ખતાવી બોલ્યો ! કેમ દિલોળન ? ખુશીમાં તો છે ને ?

અનંગપ્રભા આંખનાં ભવાં ચડાવી બોલી ! અરે દીલોળન કહેનાર હેવાન ! આ કોનું ઘર છે તેનું કંઈ જાન છે ? વગર રજાએ મારા ખાનગી આવાસમાં શા માટે આવ્યો ? અરે ! તને મારી દાસીએ રોક્યો પણ નહિ ?

છેલશંકર—બહાલી ! ગરીબના જેવા દેદાર જોઈ મને વિસરી ગયાં છો કે સેવકની મક્કરી કરવા તત્પર થયાં છો ? માઈ નામ છેલશંકર છે કે જેણે પ્રેમ મુગ્ધ થઈ પોતાનું હૃદય તમને સમર્પ્યું છે. પ્રિયા ! તમારી દાસી મને સારી રીતે ઝાળખતી હોવા છતાં ખાળવા ગઈ. પણ પરિણામે હાલ બેહાલ થઈ. કાશુ જાણે હજીય તે બેડી થઈ હશે કે નહિ ?

અનંગપ્રભા—ઓ હરામી ! તેં તો જખરી હોંમત ચલાવી. બટકતા બીખારી જેવી દશામાં ફરે છે. પણ કાઈ ચંડાળ જેવો દેખાય છે. ઠીક છે ! હું તને હાલ જ ખતાવી આપું છું કે, પારકાના ઘરમાં પેસી ધાગા મસ્તી કરવાનું કેવું ફળ મળે છે. એટલું કહી તેણે સામી દુકાનપર એક પોલીસનો જમાદાર ઉભો હતો તેને સાદ ક્યો.

છેલશંકર આશ્ચર્ય પામી બચસ્રત સ્વરે બોલ્યો ! આ શું પ્રિયા ! પોલીસને બોલાવવાથી મારી શી દશા થશે ? તે જાણો છો ?

અનંગપ્રભા—ત્યારે શું તું નાલાયકી ખતાવી જાળાશી મેળવવા ચાહે છે ?

છેલશંકર—શું આ ના લાયકી ? ધણા દિવસનો બધાએલો પ્રેમ એકદમ જુલી જાય છે ? પ્રથમથી પ્રીતિની જાળમાં જકડી હવે

બેવડા થાય છે ? તારા જેવી પ્રેમ પરીક્ષક પુતળાને આવું વર્તન જા-
નતું નથી, મારી જીગર જાન !

અનંગપ્રભા—અરે ચુપ કર નાદાન ! તે વખતની વાત તે
વખત ગઇ. જાનોમાનો નીચે ઉતર અને ઘર બહારી ગમન કર, નહી
તો એક મીનીટની અંદર વગર જાડાની ઝોરડીમાં મોકલી આપીશ.

હેલશંકર—આખરે આવું કરવું હતું, ત્યારે પ્રથમથી મધુર શબ્દ
વદી શા માટે માફ મન હરી લીધું ? નેત્ર ખંજરથી કાળજી કેમ
ધાયલ કીધું ?

અનંગપ્રભાએ શરમ છોડી કહ્યું—હૈયાના ફુટેલ ! તે વખતે
તારા ગજવામાં કક્કારના આકર્ષક અવાજ સંભળાતા હતા અને
અત્યારે મળવાલીની માફક ચીંથરે હાલ થયો છે. લાંબુ લાંબુ વિવેચન
ક્યાં વિના એક શબ્દમાં સમજી જ કે હવે પ્રથમનો વખત ગયો છે.
શું તું જાણતો નથી કે વેશ્યા વિત્ત હોય ત્યાં સુધીજ રનેહ દેખાડે
છે ? અને પૈસા વિનાના પુરૂષને ધક્કા મારી બહાર કાઢે છે ?

હેલશંકર કપાલપર કર પછાડી બોલ્યો—તારા જેવી અધમ
અજાણને સહઅવાર ધિક્કાર છે. હાય ! જો મેં પ્રથમથી આવું જાણ્યું
હોત તો પવિત્ર પિતાની અવજ્ઞા કરી તારી સ્વાર્થી જાળમાં પડત
નહી. હાય ! મેં આંધળાએ મૃગજાળને ખડું જાળ માની હાથે કરી પાય-
માલી વહોરી લીધી. અરેરે ! તારે માટે અમુલ્ય આગરૂને અજાગી કરી,
ન્યાત જાતમાં નિંદાપાત્ર થયો. તેનો બદલો તું આવી નીચતાથી વાળે
છે ? જો હું તારા ફંદમાં ન ફસાયો હોત તો અત્યારે બીજા માગ-
વાની ભુંડી દશા દેખત નહી. અરે ઠગારી ! કંઈક તો વિચાર ! મેં
તને હજારો રૂપિયા ખવરાવ્યા છે. એક બેશરમ બની તારી દુષ્ટ-
તાનો છોડો ન દર્શાવ.

અનંગપ્રભા—સુખના સરદાર ! અમે જો એવું બ્રહ્મજ્ઞાન ગળે વળગાડીએ તો તારી મારક રોડડા રોવાનો સમય આવે. ચાલ ની-કળ હવે ! સંસારમાં સૌ પૈસાનું જ સળું થાય છે, એ વાત વિસરી-શ નહીં. અમે હવે આ ભુવન બણી ભુલે ચુક્યે પણ પગલું ભરીશ નહિ.

છેલશંકરે વેશ્યા પ્રતિ એક ક્રોધ ભરી દ્રષ્ટિ ફેંકી, અને ઉદાશ થઈ ધર તરફ રવાને થયો. પોતાની ભુલનું પૂર્ણ રીતે જ્ઞાન થયું. અને એટલું જાણીને બેસી છાતીશાટ રૂદન કરી હૃદય હલકું કર્યું. એટલામાં તેનો પિતા મોતીલાલ બહારથી અચાનક ત્યાં આવી ચડ્યો. તેણે પુત્રનાં સુએલાં નયન નીહાળી આશ્ચર્ય પૂર્વક પુછ્યું ! કેમ છેલ ! આજ મોંઢાપર દીલગીરી શા સાડ ધારણ કરી છે ? શીરપર એવી શી મોટી આશત ઉતરી છે ?

પ્રિય વાંચકો ! પ્રથમના છેલશંકરમાં ને આજના છેલશંકરમાં આકાશ અવની જેટલો તફાવત હતો. તે એકદમ પિતાના, ચરણમાં પડ્યો, અધમ આચરણ આદર્શ માટે હૃદયદ્રાવક કલ્પાંત કરવા લાગ્યો અને અનેક પ્રકારે ક્ષમાની યાચના કરી.

પુત્રની આંખનાં આંસુથી પિતાના પગનું પ્રક્ષાલન થઈ ગયું. શેઠના હૃદયમાં દયા ઉભરાઈ આવી. જે પુત્રના પાપકર્મથી પિતા ધર-માંથી બહાર નીકળી શકતો નહી, જેની ઉડાઉ વૃત્તિને લીધે દ્રવ્યહિન દશા થતાં પિતા અમલ સંકટ ભોગવતો હતો. તેજ પિતાના અંતરમાં આખરે અનુકંપાનો આવીર્ભાવ થયો. વાતસલ્ય રતેહને સહઅ-વાર ધન્ય છે. મોતીલાલે તેને હાથ જાલી ઉડાડ્યો, અને શાંતીપૂર્વક કહેવા માંડ્યું—પ્રિય પુત્ર ! હું નહોતો ધારતો કે તું અનીતિને અજાગી કરી, નીતિનો ઉપાસક થઈશ ! આજે તારા અંતઃકરણમાં પવિત્રતાનો

વાસ થયો એ હું પરમાત્માની મોટી કૃપા માનું છું. પુત્ર ! માતા પિતાની આજ્ઞા ઉપાપનાર બાળકોની ખૂબી દશા થાય છે. નીતિમાંજ ખઈ સુખ સમાએલું છે—અનીતિને માર્ગે હજાહજા ઝેર પથરાએલું છે. એ શાસ્ત્રનાં વચન વિસરવાં જોઈએ નહિ. હજુ પણ પાંચરા ચાલશે તો પ્રભુની કૃપા મેળવવા ભાગ્યશાળી થશે. કારણ કે પ્રભુ દયાનો ભંડાર છે !!! જે પ્રથમથી આવું જ્ઞાન રાખ્યું હોત તો અત્યારે વિભાસવાનો વખત આવત નહી.

છેલશંકર—પિતાશ્રી ! ખરેખાત ! મને પાર વિનાનો પથ્થાતાપ થાય છે. અપકીર્તિના અગ્નિમાં બળવા કરતાં મને પૃથ્વીમાતા પોતાના પવિત્ર હૃદયમાં સ્થાન આપે એ ઉત્તમ જણાય છે.

મોતીલાલ—ભાઈ ! ગમ વાતનો શોચ કરવામાં સાર નથી. પરમદયાળુ પરમાત્મા પાસે અપરાધની અંતઃકરણપુર્વક ક્ષમા માગી. નવેસરથી નીતિમય જીવન શરૂ કર !

છેલશંકર—પિતાજી ! જે આપની આજ્ઞા હોય તો હું કોઈ સ્થળે નોકરી કરવા જાઉં. આજસુ થઈ બેસી રહેવું ઉચિત લાગતું નથી.

મોતીલાલ—તારી ઉદ્યમ કરવાની વૃત્તિને નોકરી સાથે સાંધ્યા વિના એક નાની દુકાન કરી, વ્યાપારી લાઇનમાં લગતી લગાડમ ! કે જેથી બવિષ્ણની ઉન્નતિનાં દ્વાર ખુલ્લાં થાય ! સુઝ મનુષ્યે કહે છે કે—

“ ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર અને કનીષ્ઠ નોકરી. ” એ વચન કંઈ ખોટું નથી. નોકરી કરવામાં કેટલાં નુકસાન સમાજેલાં છે તે જરાક ધ્યાન દઇ સાંભળઃ—

નોંખ બાગ્ય વેચી નોકરી જે લોક કરવા જાય છે,
પરતંત્રતાને પહેરતાં દુઃખમય દશા દેખાય છે.

કરો સહન કष्ट છુધાતણું, તન તોડીએ મે'તન વિષે.
ઠપકો મળે પળવારમાં ! ના ફાયદો જરીએ દિસે—૧
કદો કામ હોય જરૂરનું તો તાકડે ન મળે રજા,
માખાપ માંચામાં સડે ! શી નોકરીમાં છે મજા !

માર્ગોક્તણી સેવા મહો આપો દિવસ વહી જાય છે,
સુખદાયી સરજનહારને પણ લેશ ના સમરાય છે—૨
ધડો એકનો આરામ ના ! જે રક્તનું પાણી ક્યું,
મિત્રો તણી મોજલસ મહો પેણ હાય ! ના હૈયું ઠંધું;
વેઠ્યા છતાં દુઃખ વિકટ એવું વિત ના પામાય છે.
અવતાર નોકરનો બલ્યો ! નિર્ધન સ્થિતિમાં જાય છે—૩

કરતાં ખુશામત ખૂબ ! પણ ના શેક સંતોષાય છે,
સંતાપના અગ્ની ચક્રી અંતઃકરણ દુઃખાય છે;

સ્વેચ્છા ચક્રી કંઈ કૃત્યમાં ના હાય લાંબાવાય છે,
નારી ચક્રી પણ અધિક નબળું જીવન જાણ જણાય છે—૪

માટે ખનતા સુધી સ્વતંત્ર જીવન ગાળવું. એક સાધારણ દુકાન
સાથે સારી આવકવાળી નોકરી પણ હરીફાઈ કરી શકતી નથી.
વળી વ્યાપાર કરવાથી વિચારને સ્વતંત્રતા મળે છે. બુદ્ધિ અનેક
પ્રકારે ખીલે છે. નોકરી કરનારે ફક્ત અમુક રકમ માટે જાદગી
વેચી દીધેલી ગણાય છે.

આ વાત છેલ્લેશંકરને ગળે ગોળની માફક ઉતરી. નોકરીનો
વિચાર માંડીવાળી ગામમાં એક નાની દુકાન કરી. અને વૃદ્ધ પિતાની
આગ્રા પ્રમાણે વર્તી ઉત્કૃષ્ટ જીવનનો અનુભવ કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ બારમું.

વિયોગ વેદના.

આવી વસંત રત્ન જુઓ વિરહી જનો સંતાપવા
ટોકારતી કાયલ પિયુનું સ્મરણ ઉરમાં આપવા
બાળા બની છે બહાવરી નવ ચેન અંતરમાં પડે
પ્રિય પ્રાણના મીલન વિના ન ઉપાય શાંતીનો જડે—૧
અહોં તહોં બમે છે બામિની પળ વર્ષ સમ સમજાય છે
માળા સુગંધિત સુમનની દુઃખકારિણી દેખાય છે.
આભૂષણો મણિધર બન્યા ! જાણે કરડવા ધાય છે,
ગુહામ્હના અગ્નિ થકી દેવી બની કૃશ કાય છે—૨

બ્યાપે મદન જવર અંગમાં અબળા અતિ અકળાય છે,
સચ્ચા સુંવાળી શું કરે ! રજની રૂદનમાં જાય છે.
કદો સ્વપ્નમાં સ્વામી મળ્યા ! બહુ બહાલથી વાતો કરી
ક્ષણમાં તજી ચાલ્યા ગયા ! છે આંખ આંસુથી ભરી—૩
કર જોડોં વિનવે કિંકરી ના રોષ હૃદયે રાખશે
શર મદનનાં ન સહાય ! બહાલા કષ્ટ માફ કાપશે.
પણ રસિકની રીસ ના મટી મુખ કોષથી રાતું થયું
ઝબકી અને દીપક કર્યો ! સુખ હાય ! લુંટાઈ ગયું—૪

વસન્તલાલને જાપાન નીકળ્યે લગભગ એક માસ થયો છે.
સુકોમળ શરીરની સુલોચનાનો દેખાવ બહાલાના વિયોગે દયાજનક
થઈ ગયો છે તેણે અલંકાર અળગા કરી દીધા છે. અંગપર ફક્ત

શ્વેત રંગનાં વસ્ત્ર પરિધાન કર્યાં છે. દુધ, સાકર જેવા પૌષ્ટિક અને ક્રમોદ્દીપક પદાર્થોનાં પણ ત્યાગ કર્યો છે. મુખચંદ્ર નિસ્તેજ થઈ ગયો છે. પ્રેમાળ બાળા પ્રિતમના સ્મરણમાં પરાકાષ્ટાથી વખત વ્યતિત કરે છે. શોકનું પ્રમાણ વધી પડવાથી વારંવાર આંખમાં આંસુ ભરે છે. કોઈ કોઈ વાર મન સાથે વિચારના પ્રદેશમાં વિચરે છે કે—

“મારા પ્રેમી પ્રાણુ ! તમારી નાણુક પ્રકૃતિ મુસાફરી અને પરદેશનાં સંકટ શી રીતે સહન કરશે ? તમારી આત્માઓ કાણ ઉઠાવશે ? પિયુ ! એક માસ યયા છતાં શરીર સુખાકરીના સમાચાર પણ મોકલ્યા નથી. મારા અંતરની અશાંતિ શી રીતે મટે ? પ્રાણેશ ! શું દૂર ગયા એટલે દાસીને છેક વિસરી ગયા ? મારા પ્રત્યેની દયાનો ત્યાગ કરી એકલા રહેવાની ઉત્કંઠાવાળા યયા ? સ્વદેશ સેવાની ધૂન લાગી એટલે મારી સંભાળ સેવાની બાંજગડ પણ બાગી ? પ્રિય ! પાંચ મીનીટની નવરાશ લઈ એક પત્ર તો લખવો હતો ? અરેરે ? બહાર કોઈનો પગરવ સંભળાય છે કે જાણે પ્રાણેશનો પત્ર લઈ પોષ્ટમેન આવતો હોય એવું બાન થાય છે. પણ વ્યર્થ ! ઝો કૂર નીરાશ ! શું તું મારે માટેજ મુખ વિકાસીને બેઠેલી છે ? સૃષ્ટિમાં તને બીજું કોઈ પણ ન મળ્યું કે આ વિરહીણી વનીતાનેજ સતાવે છે ? ઝો દયાહીન વીધી ! દુઃખીને દુઃખ દેવામાં શું તને ગમ્મત આવે છે ? ”

વિચાર તરંગમાં દિવસ વીતી ગયો, અને રાત્રી દેવીના અમલનો આરંભ થયો. નાગરીકો પોતપોતાનાં સ્નેહીજનો સાથે દાસ્ત વિનોદની વાતો કરી દિવસના અમને શાંત કરી રહ્યા છે. કોઈ કેદાણે ચાર પાંચ મિત્રો મળી માનતાનની મજા માણી રહ્યા છે. કેટલીક

વાર પછી સર્વત્ર શાંતી પથરાઇ ગઇ, અને સૌ સુખ દુઃખને વિસરી નિદ્રાને આધીન થયાં.

આવા શાંતીમય સમયે પણ સુલોચના રૂદન કરી શય્યાને બીજવી રહી છે. રસીકનો વિયોગ થયો ત્યારથી નીંદ્રા દેવીએ તેના ગૃહનો ત્યાગ કર્યો છે. દુર્બળ દેહવાળી બાળા વૃક્ષના પાંદડાની માફક કંપે છે. નીંદ્રાને પ્રસન્ન કરવા અનેક પ્રકારે પ્રાર્થના કરે છે. કંઇક ખડખડાટ થતાં પથારીમાંથી ખેડી થઇ જાય છે. એવી રીતે અશાંતીમાં અર્ધ નીશા વ્યતીત થઇ ગઇ. સુલોચનાની આંખ સફૂજ મીંચાઇ. પરંતુ વસંતની પ્રતીપળે ઝંખના કરતી હોવાથી તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું. હાય ! સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં તેણે સ્વામીને પથારીવશ જોયા ! “ એક ઉદાર દીલની જાપાનીજ અમળા મુખમાં દવા રેડે છે. ધડીકમાં પંખાવડે પવન નાંખે છે, અને હોંમત આપી કહે છે કે-વસંતલાલ ! કોઇ પ્રકારની ચીંતાને ચીતમાં સ્થાન આપશો નહિ. હજારો રૂપિયાના ભોગે પણ તમારી ખનતી સારવાર કરો સાબળ કરવા યત્ન કરીશ. પછી તો જેવું તમારું કીરમત ! પ્રાણેશ તેના પ્રત્યુત્તરમાં નેત્રને બીનાં કરી બોલ્યા ! બાનુ ! પરદેશમાં તમે વગર જોળખાણે મારા પ્રત્યે મમતા દર્શાવી જે તકલીફ ઉઠાવી છે તેનો બદલો હું જીંદગી પર્યંત વાળી શકું તેમ નથી. અરે ! મારી ચામડીના જોડા કરી તમારા ચર્ચુમાં પહેરાવું છતાં આભારનો બાર જોઇએ થઇ શકે નહીં. અહા ! પરોપકારી કૃત્યોમાં પરોવાયલા તમારા જીવનને ધન્ય છે ! બાળા ! તમારો જન્મ સફળ છે. મારા જેવા રંક માણસની બરદાસનું ફળ અનંત શક્તિ-સર્વેશ્વર તમને જરૂર આપશે. વધારે શું કહું ?

દયાની ખેન જેવી તે જાપાનીજ બાળાએ તેમનાં આંસુને રેશમી રેમાલથી લુછી પ્રેમ પૂર્વક કહ્યું.-વસંત ! એમાં આભાર

૬૦ વસંત સુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

માનવાની કશી અગત્ય નથી. આ શરીરનો પારકાના દુઃખમાં ઉપ-
યોગ થાય તો હું માફ મહાભાગ્ય માનું છું. તમને આરામ થતાં
મને ઇંદ્રનો વૈભવ મળ્યા જેટલો આનંદ થશે.

વસંત કંઈક બોલવા પ્રયત્ન કરે છે પણ દુઃખની ગતી વધી
જવાથી બોલી શકાતું નથી. હવે તે મરણ અને જીવન વચ્ચે ઝોલા
ખાય છે. સારવાર કરનાર સુંદરીની આંખોમાં શ્રાવણ બાદરવાના
મેઘ જેટલું જળ ઉભરાય છે. યુવકને આરોગ્ય કરવાના પ્રત્યેક ઉપાય
નિષ્ફળ થાય છે. હાય ! પ્રિતમ હવે આ સંસારમાં થોડા સમયનાજ
મહેમાન છે. છેલ્લી વખતે તેમણે અને તેટલું બળ અજમાવી ઉદ્ગાર
ઠાઠ્યા.—બહાલી સુલોચ ! તને નીરાધાર સ્થિતિમાં મુકી હું હરીના
દરબારમાં જાઉં છું. જો કે મૃત્યુલોક કરતાં પ્રભુના પવિત્ર ધામમાં
અત્યંત આનંદ છે, છતાં તારા જેવી રનેહાળ અને પતીપ્રાણા પ્રિય-
તમાની ખોટ મને અવશ્ય જણાશે. પ્રાણ ! હું તને સર્વેશ્વરના અ-
ભય અને અચળ શરણમાં સોંપું છું. પ્રભુ નીરાધારના આધાર છે.
તેથી તેઓ જરૂર તારી સંભાળ લેશે. દીનાનાથનું સ્મર્યું તારા
દુઃખમાં દીલાસો આપશે. માટે તેમનું ભજન ચુકીશ નહિ. બસ !
હવે જાઉં છું ! !! મર્જીકાળે તારા મનમોહક સુખનાં મધુર વચન
સાંભળ્યાં હોત તો સાફ. પણ મારી એ ઇચ્છા સફળ થાય તેમ નથી.
પ્રિયા ! છેવટે એટલુંજ કહું છું કે—ધૈર્ય ધારણ કરી હૃદયમાં ભક્તિનું
જળ ભરી પવિત્રપણે જીવન ગાળજો. વિશુદ્ધ વર્તનની છાપ આર્થ
બાળાઓના અંતરમાં છાપી કીર્તિરૂપી દ્રવ્યનો સંચય કરજો.”

સ્વપ્ન સૃષ્ટિના નાટકનો છેલ્લો પ્રવેશ ચાલે છે, એટલામાં એક-
દમ સુલોચનાની આંખ ઉઘડી ગઇ. દુઃખદાયક સ્વપ્નનું સ્મરણ થતાં

અત્યંત બયબીત થઈ. શરીર રોમાંચીત થયું. માથામાં ચક્કર આવતાં હોય એમ જણાયું. મહા મુસ્કેલીથી ધ્રુજતા હાથે હાવો કર્યો. અને હસ્ત જોડી ઘુંટણીએ બેસી કરણા ઉપજાવે એવી રીતે કીરતારને કરગરવા લાગી. “ઓ નીરાધારના આધાર ! આ રઝળતી રામાના રતનનું પરદેશમાં તમે રક્ષણ કરજો. દીનબંધુ ! તમે દયાના સાગર છો. તેથી જ જગત તમને દયાનીધી કહે છે ! ઓ પ્રભુ ! આજના સ્વપ્નથી હું બહુ ગભરાઈ છું. દુઃખદ દશામાં સડતી સુંદરીને અમૂલ્ય હીરાનું દાન દઈ પાછો લઈ લેશો ? ના ના ! દયાળુ ! આપ એવાન્દ્યા-દીન નથી. જ્યારથી કોંકરીને કન્યાવિક્રયના કેરમાંથી બચાવી છે ત્યારથી આપનો પુણું વિશ્વાસ છે ! પ્રભુ ! પ્રાણેશ એજ માફ જીવન છે. એમના મીલનની આશાએજ આ દેહ પીંજરામાં પ્રાણ ટકી રહ્યા છે. દયાળુ દેવ ! માફ આજનું સ્વપ્ન અસત્ય હત્તે, અને આપ, મારા સ્વામીના સંકટમાં સહાયક થજો.” એ પ્રમાણે સુશોચનાએ પ્રભાત સુધી અનેક પ્રકારે ઇશ્વરની આરાધના કરી. સ્તુતીના શબ્દોના ઉચ્ચાર કરતાં વખતો વખત તે ગદગદ કંઠે આકાશ સામે શ્રદ્ધા ધુર્વક જોતી હતી. અધમોદ્ધારક પરમાત્મા નમ્રભાવે કરેલી પ્રાર્થનાનો જરૂર સ્વીકાર કરશે, એવી તેના મનની દ્રઢતા હતી.

અરણોદય થઈ ચુક્યો છે, સુવર્ણરંગી કીરણોવડે પૃથ્વીદેવી શોભાયમાન દેખાય છે. વૃક્ષની શાખાઓ પર પક્ષીગણનો મધુર કીલ-કીલાટ સંભળાય છે, શીતળ અને સુખકારક સમીર મંદમંદ વાય છે.

સુશોચના સ્વસ્થ થઈ પયારીમાંથી ઉઠી અને જ્ઞાનાદિક નીત્ય કાર્યથી મુક્ત થઈ, પુનઃ પ્રભુના પરમાનંદક ધ્યાનમાં નીયુક્ત થઈ. ધણીવાર સુધી એક ચીત્તે સ્તુતી કરી, અને નેત્ર ઉઘાડી જુએ છે તો

સામેથી ટપાલવાળો પોતાના ગૃહપ્રતિ આવતો જણાયો. યુવતી આશા ભર્યા હૃદયે દારમાં ઉભી રહી. એટલામાં પોષ્ટમેને એક ખીડેલો કાગળ દારમાં ફેંક્યો અને ચાલવા માંડ્યું. સુલોચનાએ વીજળીની ઝડપે પત્ર લીધો. પ્રીતમના અક્ષર જોઈ હૃયંધેલી બની. તેણે પોષ્ટમેનને પાછો બોલાવી કહ્યું-ભાઈ ! આ વખતે હું તારો જેટલો આભાર માનું તેટલો ઝાંઝા છે. તે' મારા શોકાતુર હૃદયમાં આનંદરૂપી જળનું સ્નાન કર્યું છે. પ્રભુ તારૂં કોટી કોટી કલ્યાણ કરશે. એમ કહી તેના હાથમાં એક રૂપીયો આપ્યો. પોષ્ટમેન તેનો આનંદાતિરેક જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો. તેણે મનથી એમ ધાર્યું કે-કંઈક હર્ષના સમાચાર હશે.—

સુલોચનાએ પત્રને બે ત્રણવાર પ્રેમ પુર્વક છાતી સરસો આપ્યો અને પછી શાંતીથી વાંચવા લાગી. પત્રમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું હતું.

ટાકીયો, તા. -

-૧૯૧૮

પ્રાણેશ્વરી સુલોચના !

કેટલાંક અનીવાર્ય કારણોને લીધે પત્ર લખવાની ઢીલ થએલી હોવાથી તારા હૃદયની વ્યાકુળતા વધી પડી હશે. અને તેથી તારા પ્રીતમ ઉપર હિંદુસ્તાનમાં બેઠાં બેઠાં ક્રોધની જ્વાળાઓ ફેંકતી હૃષ્ટ ! ખેર ! પણ મને ખાતરી છે કે-આ પત્રથી તારા મનનું સંપુર્ણ રીતે સાંત્વન થશે.

મુખપથી સ્ટીમરમાં બેઠા પછી થોડોક સમય તો રમણીય દેખાવ દેખાયો. પછી ઉપર આકાશ અને નીચે જળ જળાકાર ! કેટલાક ઉતાડેઓને તો દરીયો લાગવાથી બેમાન સ્થિતિમાં પડી રહેવું પડતું. મને થોડીક અસર થઈ પણ બીજો દિવસે તેવું કંઈ થયું નહિ. સ્ટીમરના ઉતાડેઓમાં એક પ્રકારના બધુત્વની લાગણી મારા બેવામાં

આવી. ધણા હિંદુ, ખોજ, પારસી વિગેરે મારી પાસે આવી સ્નેહ-પૂર્વક વાતો કરતા, એટલે ત્યાં બેચેની યા અણગમતે પ્રવેશ કરવાનું મળ્યું નહીં.

અહીં આવી મેં શું શું જોયું? પ્રિયા! વર્ણન કરવા બેસું તો પૃથ્વીનાં પૃથ્વી બરાઈ જાય અને કદાચ તને વાંચતાં પણ કંટાળો થાય. તેથી ટુંકામાં સર્વ હકીકત લખું છું. અહીંની ઉત્તતીનું પ્રથમ કારણ “અહ્યય” પાલન ” છે. આપણા આર્યાવર્તમાં જેમ બાળ-પણમાંથી પુત્ર પુત્રીનાં લગ્ન કરવાથી તેમની શારીરિક સંપત્તિ હુંદમ જાય છે. તેમ અહીં જનનું નથી. પુરૂષને ઝોઝામાં ઝોઝાં ૨૫ વર્ષ અને સ્ત્રીને ૧૬ વર્ષ સુધી કૌભાર્યાવસ્થામાં રાખી વિદ્યાધ્યયન કરાવાય છે. તેથી તેમનાં બળ, બુદ્ધિ અને સાહસ ઉત્કૃષ્ટ રીતે ખીલી નીકળે છે. જાપાનની જહોજલાલીનું ખીજું કારણ—ઉદ્યોગશીલતા છે. સર્વત્ર ઉદ્યોગ જ છવાઈ રહ્યો છે. આપણા દેશમાં કાંઈ ઠેકાણે કળયો કે મારામારી થઈ હોય યા બે માતેલા સાંઠ લડતા હોય અને જેમ લોકના ટાળે ટાળાં દોડતાં દેખાય છે, તેટલી જ ઝડપથી અહીંના લોક કારખાનામાં ઉદ્યોગને માટે જાય છે. આપણા દેશમાં બહુધા આજસનું બળ પથરાયું છે, અને અહીં ઉદ્યોગનું બળ સર્વત્ર છવાયું છે. અહીં સ્ત્રીઓ પણ નવરી બેસી કુચલી કરવામાં જખત કાઢતી નથી. ભરત, શીવણ, ગુંથણ આદિ લોકોપયોગી કાર્યમાં મન લગાડી પતિને સંસાર ચલાવવામાં સહાયક થાય છે.

આપણા દેશના વ્યાપારીઓ પરદેશથી આવતો માલ ઉતારવામાં હંમેશા ગુંથાએલા જણાત્ર છે. જ્યારે અહીંના વ્યાપારીઓ પરદેશ ખાતે માલ ચઢાવવામાં હંમેશા રોકાયેલા દેખાય છે. એ ઉપરથી અ-

હોની સમૃદ્ધિનું સહજ અનુમાન થઇ શકે તેમ છે. આપણા લોકો દેશાટનના અભાવે હુનરકળાથી અજ્ઞાત રહી વપરાશની ચીજો માટે પરદેશ પર આધાર રાખે છે. જ્યાં સુધી આવી પરીસ્થિતી છે, ત્યાં સુધી ભારતનો અસ્ત યથેચ્છ બાતુ કદી ઉદય પામશે નહિ. હિંદના ઉપયોગની પ્રત્યેક વસ્તુ હિંદમાં બનાવાય ત્યારે જ દેશની દુઃખદ સ્થિતી બદલાય. પરદેશી વસ્તુ વાપરતાં પ્રત્યેક ભારત તતુજનું હૃદય દુઃખાવું જોઇએ. જેવી તેવી પણ પોતાના દેશમાં બનેલી વસ્તુ જ વાપરવી જોઇએ. એવું અભીમાન આર્યોનાં અંતઃકરણમાં ક્યારે થશે? આપણા દેશની કારીગીરી કદાચ પરદેશની કારીગીરીની હરીફાઇ ન કરી શકે તો તેવી કળા હાથ કરવી જોઇએ. શુદ્ધિબળ, સાહસ અને સંપ્લ હોય તો કંઇ વસ્તુ અશક્ય નથી. જે દેશો અત્યારે હુનરકળાના વિજ્ઞાનમાં અને વૈભવમાં સર્વોપરી ગણાય છે. તે જ દેશો પ્રથમ અધમ અવસ્થામાં હતા. પણ ઉન્નતિનાં પગથીયાં મૂકણ કરવાથી તેમનો વિજય થયો અને તેવાં પગથીયાં ત્યાગવાથી આપણા ભાગમાં દારિદ્ર્યરૂપી શત્રુ જ રહ્યો.

અહીં હું મુખ્ય મુખ્ય કારખાનામાં ફરી ફરીને જોઉં છું અને ઉપયોગી બાબતોને હૃદયમાં ઉતારું છું.

જાપાનના ઉદ્યોગનાં બીજાં પણ અનેક કારણ છે. પ્રત્યેક જાપાનીજ પોતાના દેશ પ્રત્યે પ્રાણ કરતાં પણ અધીક સ્નેહ રાખે છે. રાજકીય બંધારણ પણ ઉત્તમ પ્રકારનું છે. પ્રજાની સુખાકારી એ જ રાજાની મુશ્કેલી અને હકુમત ! અહા ! જ્યાં આવા પ્રકારની રાજકીયતા હોય ત્યાં ઉભતી દેવીનું સામ્રાજ્ય શા માટે ન ફેલાય ?

અહીંના હુનરોનું તથા ઉપયોગી બાબતોનું પુર્ણ રીતે અવ-

લોકન કરી હું થોડા સમયમાં હિંદુસ્તાન તરફ નીકળીશ. તારા વિ-
યોગના વ્યાધિને બાદ કરતાં—સર્વ પ્રકારે પ્રકૃતિ સ્વસ્થ છે. તારે માટે
જાપાનથી શું શું લાવું તે લખી જણાવજે. એજ

લી. ત્હારોજ

“વસંત.”

પુત્ર પુરો થયો. સુશોચનાએ તેને સંભાળપૂર્વક પેટીમાં મુક્યો
અને હર્ષપૂર્વક ગૃહકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઇ. કારણ કે આજ તેના
અંતરમાં આનંદનું પુર આવ્યું હતું.

પ્રકરણ તેરમું.

કુરસેનનો અત્યાચાર અને યુદ્ધ આમંત્રણ પત્ર.

હરીગીત છંદ.

રાજ નથી તે દેવ છે નીજ ધર્મને જે ના ગણે
રૈયત તણા હોત મંત્ર જે મુખથી કદાપી ના બણે.
જર લોભ અંતરમાં અતી પરનારમાં જેની રતી
પદબ્રષ્ટ થઇ પળવારમાં દુઃખ પામશે તે દુર્મતી—૧
સૌ રાયનો પણ રાય-સરજનહાર બહુ બળવાન છે
અનિતિ થકી ડરનારનું જેની હજુરમાં માન છે.

નિજ વૃત્તિને સંતોષવા કુર કૃત્યમાં જે ધાય છે
ન્યાયી હરિ દરબારમાં બય દેખોને પસ્તાય છે—૨
અધિકાર ઇશ્વરથી મળ્યો છે રાયને જગ પાળવા
મુખકર થઇ સૌ લોકને નિતિની નજરથી માળવા
વ્યાપાર હુન્નર પોષોને જે રંકની રક્ષા કરે
જયકાર તેનો વિશ્વમાં અંતે અમર કીર્તિ વરે—૩

જે રાજ્યમાં સન્માન દેવીં સરસ્વતીનું થાય છે
દેશોત્તરિના વિષય કવોયોના મુખે ચર્ચાય છે
એ રામરાજ્ય તણી પ્રજા છમ્મે વિજય નૃપનો સદા
કિરતાર કરણાળુ બની અળગી કરે સૌ આપદા—૪

મધ્યાન્હ સમય થયો છે. પુરુષવર્ગ પોતપોતાના ધંધાને લીધે
બહાર ગએલ હોવાથી કેટલીક વાતોડી વનીતાઓના આનંદનો

અવધી થયો છે. એક સાર્વભૌમ મહારાણીની સત્તા પણ તેમની અત્યારની સ્વતંત્રતાની હરીશાષ્ટમાં ઉતરી શકે કે નહિ ! એ એક ભયંકર સવાલ છે.

મહાકોર નામની એક મોભામ યુદ્ધિની અખળાના મકાનમાં પાંચ સાત તરણીઓ એકઠી થઈ. કેટલીક અખળાઓ ધણીની ધાકથી પાંદડાની પેટે ધ્રુજતી હતી તે પણ વિનોદમાં ભાગ લેવાની લાલચે ગૃહકાર્ય પડતું મુકીને આવી પહોંચી.

“ બહેનો ! આજ મને એક વિલક્ષણ પ્રકારની ખબર મળી છે. પછી સત્ય હોય કે નહીં અસત્ય એ તો ઇશ્વર જાણે !!! સર્વથી પ્રથમ સંતોષપાત્ર એ મૌનનો ભંગ કર્યો અને મહીલા મંડળમાં અભયથી ઉપજાવનાર વાત રજુ કરી.

બાઈ ! તમારા રસીક રાજ્યદારી માણસ ! એટલે નગરની કંઈ પણ નવા જુની પહેલાં તમારા કાને સંભળાય. અમારા જેવાં ગરીબને શી ખબર પડે વાઝ ! દેવકોર બાઈએ દાબડી ઉઘાડી છોક-ણીની ચપટી ભરતાં કહ્યું.

પણ એવી શી અગત્યની ખબર છે ? ઝટપટ કહી દોને ? કે સર્વનાં ઉત્સુક થએલાં અંતર શાંત થાય ? કંઈ ભયસુચક સમાચાર હોય તો સાવધાન રહેવાના ઉપાય આરંભાય ? એક ઉતાવળીયાં બુઢી બાઈ બોલી ઉઠ્યાં.

બહેનો ! મહારાજના સ્વર્ગવાસ પછી ગામમાં કેટલાય દિવસથી હોહા સંભળાય છે. સ્વરૂપવતી યુવતીઓનાં અંતઃકુરુણમાં સતિત્વ રક્ષાની ખીક હંમેશ રહે છે. એવી તરણીયો બહુધા ઘરમાંથી બહાર નીકળતી નથી એમ કહીએ તોપણ ચાલે ! આ ઉપરથી મને તો

લાગે છે કે એ વાર્તાને લગતીજ કંઈક ઘટના હશે.—એક દીર્ઘદર્શી ખાજા ધીમે રહીને બોલી.

ખરું પુછો તો બહેન ! આપણા વલ્લિક મહાજનમાં કંઈ દમજ નથી. નહિ તો બધાય એક સંપ કરી રાજને પાંસરો તીર જેવો ન કરે ! રૈયત વિના રાજ કોના ઉપર રાજ્ય કરશે ? માણેકખાણે મહાજનની મહત્તા દર્શાવી.

હું તો કહું છું કે આ નગરમાં વધારે વખત રહેવું એ સહી-સલામત ભરેલું નથી. જ્યાં રાજ્યપિતાએજ સ્વચ્છંદી ધર્મ વ્યભિચાર રૂપી વિષ બહાલું કર્યું—અરે પોતાનાં પુત્ર પુત્રી તુલ્ય અમળાઓની આખર લેવાતું પગલું ભર્યું ત્યાં સત્તામતીની શી વાત કરવી ? કેશર-ખાણ ક્રોધથી બોલ્યાં.

પણ બહેનો ! પુરૂષ વર્ગને આ ખાખતની કશી ચિંતા નહી હોય ? પોતાની બહેન દીકરીઓની લાજ ધીજે દહાડે લુંટાય છે. ઉન્મત અધીકારીઓના અત્યાચારથી પ્રજામાં ચોમેર દયાજનક ખૂમો સાંભળાય છે, આવા ત્રાસ તે બધું કેટલા દિવસ વેઠાય ? મોતીખાણ સુખને લાલચોળ કરી બોલ્યાં.

બહેનો ! આપણા વિચારોને જરાક આરામ આપી સંતોડખાણ જે નવી વાત લાવ્યાં છે તે તો સાંભળો ! આમ વાતોમાં તો સાંજ પડી જશે અને સ્વામીને ઘેર આવવાનો સમય થશે. પ્રેમકોરખાણએ પતીની ખીકનું દર્શન કરાવ્યું.

ઝોય આપરે ! પ્રેમકોર ખાણના પ્રાતિદયની તો અવધી ! જાણે એમને એકલાં જ પતી ન હોય ! જો જો બેન ! વર વર કરીને વરધેલાં ના થઈ જાઓ. બહાલી ખાણએ વિનોદ કર્યો !

આ જુઓને બહેન ! આપણે તો પતીના આગમનની કે ગમનની એટલી બધી પરવા રાખતાંજ નથી. સીધી રીતે બે વખત રોટલા ને દાળ ખાય ! અને પોતાના ધંધામાં પ્રવૃત્ત થાય. પ્રેમકાર-બાઈની પેઠે એમ કરતાં ફરીએ તો આઠ દીવસમાં બધી થઈ જઈએ. એક કુવડે પોતાની બહાદુરી બતાવી.

તમે ગમે તેમ કહો ! પણ આપણે તો બહેન ! પતી એજ જીવન ! અને પતીરૂપી પરમાત્માનુંજ પુજન ! પતિ વડેજ પ્રેમદાનો સંસાર રળીયામણો જણાય છે. પતિ વીના સ્વર્ગનું રાજ્ય. પણ અકાઈ થાય છે. પ્રેમકાર બાઈએ એક આર્ય રમણીને છાજતાં વચન ઉચ્ચાર્યાં.

હવે કૃપા કરી સાંસારિક વિષયની ચર્ચા વેગળા મુકી સંતોક-બાઈને બોલવા દોને ? નવીન વટના સાંભળના માઈ મન તલપાપડ થઈ રહ્યું છે. માણેકબાઈએ પોતાની આતુરતા દર્શાવી.

તુર્તજ “ પ્રેમદા પાર્શ્વમેન્ટ ”માં શાંતતા છવાઈ રહી. સર્વેનાં નેત્ર સંતોકબાઈના મુખનું અવસોકન કરવા લાગ્યાં.

હવે સંતોકબાઈની વારો આવ્યો તેઓ ગંભીરતા પુર્વક બોલ્યાં- બહેનો ! મને જે ખબર મળી છે તે જોતાં હવે આપણુ ઉપર આ જુદી રાજ્યની સત્તા માત્ર ચાર દિવસને માટેજ છે. આજે પ્રજા-તમાં રત્નપુરના રાજાનો પત્ર લઈ એક અનુચર દરબારમાં આવ્યો હતો. તેમાં એવા આશયનું લખાણ છે કે-“ તમે રાજ્યકર્તા તરીકે કાંઈ રીતે લાયક નથી માટે રાજ્ય અમારે સ્વાધીન કરો અને જો તેમ કરવા ઇચ્છા ન હોય તો આ પત્રને યુદ્ધનું આમંત્રણ સમજી લેવા માટે તૈયાર થાઓ. ”

આ હકીકત સાંભળી સર્વના મુખપર ભય અને આશ્ચર્યનાં ચિન્હ દેખાવા લાગ્યાં. સંતોક્ષપાઠએ પુનઃ કહેવા માંડ્યું-બહેનો ! મને તો એજ ચિંતા થયાં કરે છે કે-આ દુષ્ટ રાજના પાપે બિચારી નિર્દોષ પ્રજાની પાયમાલી થશે. લડાઇ થઈ થતાં લાખો માણસો માર્યાં જશે અને રણક્ષેત્રમાં શોણિતની નદી વહેશે. હવે તો પ્રજા જેની લાજ રાખશે તેની રહેશે. ખીન્નું શું ?

“ એજ બાધ એજ. ” કંકુપાઠએ કપાળે હાથ દર્શ કર્યું.

એ પછી કેટલીકવારે મુંઢરીઓની સમા વિસર્જન થઈ.

પ્રિય પાઠક ! હવે તમારું કલ્પનાયંત્ર રાજ્ય મહેલના એક વિચાર જીવન તરફ ફેરવો ! કુરસેન એક પત્ર લઈ કાચપર બેઠેલો છે. વિચારનો વેગ વધી પડવાથી તેના કપાળપર વારંવાર કરોચલીયો પડતી હતી. વિધાતાદેવીએ જાણે આખા વિશ્વની ઉદાશી તેના ઉપર નાખી ના હોય ! એમ જણાતું હતું. નિઃશ્વાસના વ્યાપારને લીધે આસપાસની હવા ઉષ્ણ બની ગઈ હતી. “ હાય ! હવે મારે ક્યો માર્ગ ગ્રહણ કરવો ? ” કુરસેનના મુખમાંથી શોકેદ્ભાગ નીકળવા માંડ્યા. “ લડાઈ જાહેર કરું તો વિજય મળવાનું એક પણ ચિન્હ નથી. દ્રવ્ય ભંડાર ખાલી થાય અને કદાચ પ્રાણ ખોવાનો પ્રસંગ પણ આવી જાય ! ત્યારે શું રાજ્ય મુગરાજને સ્વાધિન કરી તેને શરણે જવું ? ના ના ! એવી રીતે કાચર બની જીવન બચાવવું તેના કરતાં તો મરણ સહઅવાર શ્રેષ્ઠ છે. ત્યારે શું આખરે લડાઈ જાહેર કરીજ પડશે ? ”

“ પ્રાણનાથ ! કોની શાયે લડાઈ કરવાની છે ? આટલા વ્યાકુળ કેમ બન્યા છો ? આ કિંકરીને કહો તો ખરા ? ” રાણી સુનંદાએ વિચારજીવનમાં પ્રવેશ કર્યો અને ચિંતાનું કારણ જાણવાની જાણસા જણાવી.

સુનંદા એક ઉત્તમ કુળની રાજપુત બાળા હતી. દુર્ભાગ્યવશાત કુરસેન જેવા અત્યાચારી રાજકુમાર જોડે તેનું લગ્ન થયું હતું. ખરેખાર! સુનંદામાં શુભ ગુણનો ભંડાર હતો. તેણે કુરસેનને અત્યાચાર અજાણો કરી ધર્મપરાયણ બનવાનું અનેક વખત નમ્ર સૂચન કર્યું હતું. પણ પત્યર પર પાણી ! રત્નપુરથી રાજ્યદુત આવ્યાના સમાચાર તેણે જાણ્યા હતા, અને તેથી પતીના વિચાર જાણવા તથા બનતું આશ્વાસન આપવા તે વિચારલુપ્તમાં આવી હતી.

“કાણુ ! મારી સુનંદા ! તું અત્યારે અહીં ક્યાંથી ! કુરસેન વિચાર નિદ્રામાંથી જાગત થઈ પ્રશ્ન કર્યો.

સુનંદા—પ્રિતમ ! આપના સુખની નિસ્તેજતાથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ચોંતા રૂપી ડાકીણીએ આપના હૃદયને ઘેરી લીધું છે. દાસી તેનું કારણ જાણવા ઇન્તેજર છે. હુકમની તાબેદાર છે.

કુરસેનની સ્થિતિ અત્યારે કશ્ચાજનક હતી. મહારાજા મુળ-રાજના પત્રથી તેનાં ગાત્ર શિથિલ થઈ ગયાં હતાં. કારણ કે કુરસેનમાં ક્ષત્રીય વીરતાનો અભાવ હતો. તેણે રત્નપુરથી આવેલો પત્ર સુનંદાના હાથમાં મુક્યો. સુનંદા વાંચવા લાગી.

રત્નપુર, તા.....૧૯૧૭.

વિમળપુરના કુર મહારાજા કુરસેનની હજુરમાં.

વિ. લખવાનું કે—સ્વર્ગસ્થ ધર્માવતાર મહારાજા કેસરીસીંહનાં અધીકારમાં વિમળપુરની પ્રજા સ્વર્ગ સુખનો અનુભવ કરતી હતી. કારણકે મહારાજા પ્રજાને પવિત્ર વાત્સલ્ય ભાવની નજરથી જોતા હતા અને હૃદયમાં શ્રીહરીના નામનો ડર રાખી નીતિના સુખદાયક પંથપર પળતા હતા રાજકર્મચારીઓ તરફથી પણ રૈયતને કોઈ પ્ર

નહોતું. મહારાજની પ્રભાવશીલ રાજકીયતાના પ્રતાપે સર્વત્ર આનંદ
ધ્વનીનોજ ગુંગરવ થતો હતો. તમે અનીતિના માર્ગનું અવગ્રંથન
કરી તેઓશ્રીની કીર્તિને કલંક લગાડ્યું છે. પુત્ર પુત્રી સમાન પ્રજાને
પરિતાપ આપી પ્રભુના કોપને આમંત્રણ કર્યું છે. તમે બ્યભિચાર
જેવા નર્કગામી અત્યાચારમાં પ્રવૃત્ત થઇ એક પવિત્ર રાજકર્તાની
ફરજે વિસરી ગયા છો, નીચ ખવાસોના સંપ્રર્ગથી ગદીરાખાન
આદી ધિક્કાર પાત્ર વ્યસનોના ભોગ થઇ પુર્ણ પ્રમાદી થયા છો.
રાજાના મુસ્તકપર પ્રજાના હિત સંબંધી કેટલી જવાબદારી રહેલી
છે તેનો તમે સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ કર્યો નથી. તમારી આવી સ્વચ્છં-
દતાનો લાભ લઇ અધીકારી વર્ગ પ્રજાજનોને પીડી પોતાનાં ઘર
બરે છે. અનેક પ્રકારનો ત્રાસદાયક અનાચાર કરે છે ! છતાં રાંકડી
રૈયતને દાદ કે ફરીયાદ કરવાનું સાધન નથી-અર્થાત ન્યાયમંદીરને
તાળાં દેવાયાં છે.

આ ઉપરથી હું-રાજા મુજરાજ તમને સૂચન કરું છું કે-તમે
વિમળપુરના રાજ્ય તખ્તપર વિરાજવા કોઇ રીતે લાયક નથી. તમારા
દુષ્ટતા બર્યા અમલથી પ્રજાના કષ્ટનો હેવાલ અવર્ણનીય થયો છે. અને
તેનો પોકાર પરમાત્માના કર્ણ પર્યંત પહોંચી ગયો છે.

પ્રાણાન્તે પણ રૈયતનું રક્ષણ કરવું એ રાજાનો પરમ ધર્મ
હોવાથી હું વિમળપુરની પ્રજાને સ્વલ્પ સમયમાં મારા રક્ષણ તમે
લઇશ. અને તમને પદબ્રજ કરી પાપ કર્મના પરિણામનું દર્શન કરા-
વીશ. જો તમારા મનમાં જીવન બચાવવાની આકાંક્ષા હોય અને
બાકી રહેલા દિવસ પ્રભુ ભજન કરી, કરેલાં દૂરકર્મની ક્ષમા મેળવ-
વામાં ગાળવા હોય તો વગર વિલંબે રાજ્ય મને સ્વાધિન કરો.

અને તેમ કરવાની ઇચ્છા ન હોય તો આ પત્રને યુદ્ધનું આમંત્રણ માની લડાઈ કરવા તૈયાર રહેજો—અમારા અગણીત સૈન્યદળના બળનો સ્વાદ આપવા સાવધાન થજો.

લી. રત્નપુર નરેશ—મુળરાજ.

પત્ર વાંચી સુનંદા વિચાર સમુદ્રના તળાપે ડુબી ગઈ. તેણે પત્ર પતીના હાથમાં પાછો આપતાં કહ્યું.—ત્યારે હવે આપ કયા માર્ગનું અવલંબન કરવાની ઇચ્છા રાખો છો ?

કુરસેન—જો મારામાં આ આફતને અળગી કરવાનો ઉપાય શોધવાની શક્તિ હોત તો આમ નિશ્ચેષ્ટ થઈ બેસી રહેત ખરો ?

સુનંદા—પ્રાણનાથ ! નીતિને ન તજવા સંબંધી મારા પ્રથમના શબ્દો યાદ આવે છે ?

કુરસેન—તું આ કળ્પ કપાય એવી કંઈ યાજના લાવી છે કે પાછલી વાતોની યાદ દેવરાવી મારા દગ્ધ થએલા દિલપર ડામ દેવા આવી છે !

“ આવળનું ખીજ વાવતાં વિચાર ન કર્યો અને હવે કાંટા વાગવાનો વખત આવતાં ક્રોધને આધીન શા માટે યાચો છો ? આપે અનેક બાળાઓના કૌમાર્યનું છેદન કરી તેમના જીવનની ધુળધાણી કરી છે. વિના અપરાધે ધનીક લોકોનું ધન લુંટી લઈ રાજ્યની તી-જેરી ભરી છે. રાંકડી રૈયતની કરણાજનક ચીસોના ધ્વનીથી શહે-રનું વાતાવરણ ચિત્કારમય બની ગયું છે. ઇત્યાદિ આપના અક્ષમ્ય અપરાધોનો બદલો આપવા અત્યારે ઇશ્વરી કૌપનું આગમન થયું છે. મારે તમારે કુદરતી શિક્ષા સહન કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. ” સુનંદાએ દમાને દુર મુઠી બકુટી વક્ર કરીને કહ્યું.

કુરસેનનો ક્રોધ કાણુમાં રહ્યો નહીં. તેણે આમ તેમ નજર કરી પણ સદ્માગ્યે ત્યાં એક સોટી પણ પડેલી નહોતી. જો કદાચ એક કટાર કે તમચો હોત તો વિચારભુવન પગવારમાં સુનંદના રક્તથી રંગાઈ જત. આમ છતાં તેણે વખતની વિચીત્રતા વિચારી ક્રોધનું કંઈક અંશે શમન કરી કહેવા માંડ્યું-સુનંદા ! તારા કોમળ હૃદયમાં નિષ્કુરતાએ કેવી રીતે નિવાસ કર્યો ? આવા વિપત્તિના વખતે મને આશ્વાસન આપવાને બદલે વાગ્યાણુ મારવાં એ તારા જેવી પ્રેમાળ પ્રમદાને ધટીત છે ?

સુનંદાએ શાંત થઈ કહ્યું-ક્ષમા કરો નાથ ! આપના અત્યાચારની સીમાનું ઉલ્લંઘન થએણું હોવાથી મારામાં અવિનયનો આવીર્ભાવ થયો, અને અયોગ્ય વચન બોલાઈ ગયાં. પણ એ તો નીર્વિવાદ છે કે-રાય હોય યા રંક હોય પણ કરેલાં કૃત્યનાં ફળ ભોગવ્યા શિવાય મુક્તિજ નથી. હવે તો આપ હૃદયમાં પવિત્રતાને ધારણુ કરો. પાપટત્તિને પરહરો અને નીડર થઈ યુદ્ધ કરવાની ક્ષત્રીય રીતિને અનુસરો. એજ ઉચીત માર્ગ છે.

“ પણ પ્રિયા ! મુળરાજના બળીષ્ઠ સૈન્ય આગળ આપણને કેવી રીતે વિજય મળશે ? રત્નપુર નરેશ સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવું એ કાળને આમંત્રણ કરવા બરાબર છે. માટે માફ મન તો એમ કહે છે કે જાણી જોઈને મૃત્યુના મુખમાં પ્રવેશવા કરતાં અહીંથી સહકુટુંબ કોઈ ગુપ્ત સ્થાને પલાયન કરી જવું વધારે હિતકારક છે. જીવતા હોઈશું તો કોઈ દિવસ રાજ્ય પ્રાપ્ત કરીશું. ” કુરસેને કાયરના જેવાં વચન ઉચ્ચાર્યાં.

આ સાંભળી સુનંદાનાં નેત્ર લાલચોળ થઈ ગયાં. તેની નસેનસ-માં ક્ષત્રીય રક્ત ઉછાળા મારવા લાગ્યું. તેણે તીરસ્કારમુક્ત વાણીથી

કહ્યું—તમારા જેવા ક્ષત્રીય કુળની અગતી કીર્તિને કાળો ડાઘ લગાડનાર નામદં નૃપતીઓએજ આર્યાવર્તને અધમ દશામાં નાખ્યો છે. ધન્ય છે મહારાણા પ્રતાપને કે જે યવનનું દાસત્વ ન સ્વીકારવાના ટેકની અચળતા જાળવવા જંગલે જંગલ રખડ્યો.

પોતાની પત્ની અને પ્રિય બાળકો સહિત ક્ષુધા તૃષાનું કષ્ટ સહન કર્યું ! ! !

શુરા ક્ષત્રીયો જન્મની સાથેજ મરણથી મૈત્રી કરે છે. શત્રુઓ સાથે રણરંગનો સ્વાદ ચાખવાનો સમય પ્રાપ્ત થતાં તેમના નેત્રમાંથી આનંદનાં અશ્રુ સરે છે. માત્ર તમારા જેવા બાયલાઓજ સમર જૂમીનું નામ સાંભળી ડરે છે.

શુદ્ધ રાજપુતો શત્રુઓને શીર નમાવવા કરતાં સામી છાતીએ લડી વિજય મેળવે છે અથવા પ્રેમપૂર્વક કાળનું શરણ કબ્જ કરે છે. શૌર્યને ઝહાનારી સ્વર્ગની અપ્સરાઓ એવા વીર નરોને બહાલથી વરે છે. જ્યારે તમારા જેવા હીયકારાઓનાં મુખઃજેતાં પણ તેમને લજ્જા પ્રાપ્ત થાય છે. તમારાં જીંદગી જાળવવાની ખાતર નાસી જવાનાં નીર્વજતા ભરેલાં વાક્ય સાંભળી—સ્વર્ગમાં વિરાજેલા આપણા પૂર્વજોનાં હૃદય ચીરાઈ જાય છે. માટે શુભ સ્થાન શોધી સંતાવાના નીચ વિચારોનો ત્યાગ કરી સૈન્યને સજ્જ કરવા સેનાપતિને આજ્ઞા કરો. મારાં વચનોથી તમારા હૃદયમાં ક્રોધનો અગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો થયો હોય તો હ્યો આ કટાર ! મારા શોણીતનું સીંચન કરી તેને શાંત કરો ! ! ! એમ કહી વીરબાળાએ કુરસેન તરફ એક કટાર ફેંકી.

સુનંદનાં આવાં વિરતા બર્યાં વચન સાંભળી કુરસેનને પોતાના પૂર્વજોના પરાક્રમનું કંઈક જ્ઞાન થયું. અને એક અખળા જાત

પોતાની કાયરતા અને સુખતા બંધાઈ આચરણપર ફીટકારનો વર્ષાદ વરસાવે છે એ જોઈ તેનું મુખ મ્હાન થયું. તેણે સુનંદાને સ્નેહ-પુર્વક કહ્યું ! શાંત થા ! વીર રમણી ! શાંત થા ! તારાં વચનના પ્રહારથી મારી ધોર નીંદ્રા ઉડી ગઈ છે. સમસ્ત રાજ્યના અને માન વિનાશકારી વખતને આમંત્રણ કરનાર હું છું. એવી મારા અંતઃકરણમાં તીવ્ર લાગણી થઈ છે. મારાં ધોર કૃત્યની ક્ષમા મેળવવા હવે હું થોડા સમયમાં પ્રભુનું શરણ ગ્રહીશ. દેવી ! ક્રોધનો ત્યાગ કરી મારા પ્રત્યે જરાક મિષ્ટ નજરથી નીહાળો !!!

જેમ ચિંતામણીના શબ્દ બાણથી બિશ્વમંડળના વિષયપ્રિય હૃદયમાં પવિત્રતાએ પ્રવેશ કર્યો હતો તેવીજ રીતે શુભ સંસ્કારી બાળા-સુનંદાનાં વજ્ર જેવાં વચનોવડે કુરસેનનું હૃદય વિધાઈ ગયું હતું. પાપઘટિતનું પરિવર્તન થએલું હોવાથી અત્યારે તે પશ્ચાતાપના અનલમાં બળતો હતો.

પવિત્ર પ્રમદાએ સ્વામીના મુખપર નિર્દોષતાની અલૌકિક છાયા અવલોકી અને આશ્વાસન સૂચક સ્વરે કહ્યું-પ્રાણનાથ ! આપને પવિત્રતાના રૂપમાં પરિવર્તિત થએલા જોઈ હું મારા ધન્ય ભાગ્ય માનું છું. હવે વિલંબ ન કરતાં મુજરાજપર યુદ્ધનું આમંત્રણ સ્વી-કાર્યાના આશયનો એક પત્ર મોકલી આપ રણક્ષેત્રમાં ઉતરવાની નૈયારીઓ કરો તો વધારે ઉચીત.

સુનંદાની સુચનાને લક્ષમાં લઈ કુરસેન દરબારમંડમાં ગયો, અને સુનંદા વિલક્ષણ પ્રકારના વિચાર પ્રદેશમાં બ્રમણ કરતી ત્યાંજ બેસી રહી.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સ્વામી દ્રોહીનો દેહાન્ત.

યદ્ય લોભને વશ દુષ્ટ જે માલીક થકી છગ આદરે
નેકી તજી અનીતિ સજી અપકૃત્યમાં પગલું ભરે
સંસાર સ્વપ્ન સમાન છે એ વાત વિસરી જાય છે
મૃગજળ સમું સુખ જોઇને મનમાં બહુ મલકાય છે. ૧

બાંધી વિચાર હવેલીયો રહેવા તણી ઇચ્છા કરે
પાણી વલોવી, આશા, માખણ પામવા અંતર ધરે
કંચન તણો ઢગ જોઇ પાપી બાથ ભરવા જાય છે,
પણ પેખતાં ફર્ણોધર કુંશડા કાય થરથર થાય છે. ૨

કરો શત્રુતા સંતોષથી વૈભવ થકી લલચાય છે,
પરવશ થતાં જર જોઈ ! દિલ દુષ્કર્મમાં દોરાય છે;
પરિણામમાં પરિતાપ છે ! એ લક્ષ ના લેતો જરી.
ધેક્ષો બનીને ગર્વમાં હા ! પાપની પેટી ભરી. ૩

કિરતાર કરા કોપની જે સમય વૃદ્ધિ થાય છે,
શિક્ષા તણા વન્હી મહીં શયતાન સળગી જાય છે;
છે સત્યનો જય અંતમાં પ્રભુ સત્યની બહારે ચડે.
વ્યવહાર ચાલે વિશ્વનો જે ! સત્યના પરિગળ વડે. ૪

રાત્રી દેવીનો પ્રારંભ યદ્ય સુક્યો છે. વિમળપુર શહેરની બહારના જંગલમાં અત્યારે અલ્પોક્તિ પ્રકારનો દેખાવ થઈ રહ્યો છે. નિર્જન અને ભયંકર સ્થળમાં મનુષ્યોનો કોલાહલ અને દીપકનો ઝગઝગાટ જણાય છે. રત્નપુર પતીને કુરસેન તરશથી લડાઇ બહેર

કરવાનો પ્રત્યુત્તર મળવાથી તેણે બળિષ્ઠ સૈન્ય સહીત વિમળપુરની બહાર પડાવ નાખ્યો છે. સૌ સૌના અધીકારને છાજતી શોભાવાળા તંબુ તણાયા છે. મહારાજ મુળરાજનો તંબુ ઇંદ્રલુવનનો ભાસ કરાવે છે, અરણ્ય છતાં ત્યાં ફર્નીચર આદિ અનેક પ્રકારના વિલાસનો વસ્તુઓ દ્રવ્યમાન થાય છે. ત્યાંથી થોડેક દૂર સેનાપતિ સામંત-સિંહનો તંબુ છે.

સામંતસિંહ અત્યારે કોઈ હંડા વિચારમાં પડેલો હોય એમ જણાય છે. પ્રિય પાંદકો ! તમારે તેના વિચાર જાણવાની જીજ્ઞાસા છે ? અહા ! સામંતસિંહના હૃદયમાં ઘણા વખતથી તૃપ્તીનું પદ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા જન્મ પામી છે. પોતાના હોદ્દાના પ્રમાણમાં માન, મરતબો અને દ્રવ્ય સંપાદન થયા છતાં અસંતોષ રૂપી શત્રુએ તેને નીતિના પંથપરથી ખસેડી દીધો છે. “ ગમે તેટલો અધીકાર પણ આપે તો હું નોકરજ છું, રત્ન જડીત તખ્તપર વિરાજ્યા વિના સંપુર્ણ સત્તા અને સ્વાતંત્ર્યનો સ્વાદ મળનાર નથી. માટે જીવના જોખમે પણ મારે એ સ્વર્ગ સુખ મેળવવા યતનશીલ થવું જોઈએ ” ઇત્યાદિ પ્રકારના નીચ વિચારોએ તેના મગજને ઉચ્છ્રંખલ બનાવી દીધું છે. વિચારના પ્રવાહમાં એ ત્રણ કલાક નીકળી ગયા. તંબુમાં તેની વિરપત્ની વીરમતી હતી. તે પણ નિંદ્રાધીન થઈ ગઈ હતી. સામંતસિંહે એક વખત ચારે તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકી. સર્વત્ર શાંતી દેવીના આધિપત્યનું અવલોકન થયું. અનેક વિચારને આંતે સામંતસિંહે ગાદીપતી થવાની મનેચ્છા પાર પાડવા કુરસેન પર એક પત્ર લખવાનો આરંભ કર્યો.

અનેક સામંત શિરોમણી વિમળપુર પતી મહારાજ કુરસેનની સેવકમાં લી૦ રત્નપુર સેનાપતી સામંતસિંહના દંડવત સ્વીકારશો.

વિ. વિ. કે—અમારા મહારાજ મુળરાજે કંઈ પણ સખજ કારણ વિના તમારા પર ચઢાઈ કરી છે, એ જોઈ મને અત્યંત લાગણી થાય છે. પોતાના પરાક્રમનો ગર્વ ધરી, સુમેહ શાંતિનો ભંગ કરી અનેક અમૂલ્ય જીવનના વિનાશના ઉત્પાદક થવું એ એક ધર્માવતારી રાજાને છાજતું વર્તન નથી. મારા મન્ત્રવ્ય પ્રમાણે તો મહારાજ મુળરાજે તમારા સૈન્યની નિર્જાળતા લક્ષમાં લઈ રાજ્યવૃદ્ધિને માટેજ આ ભયંકર યુદ્ધ ઉપસ્થિત કર્યું છે. પરંતુ મને આપની કદાચ દાનીનો કંઈક અનુભવ હોવાથી, આપનો પરાજય ન થાય એવી કંઈક અલૌકિક યુક્તિ યોજવી એ મારો પરમ ધર્મ હોવાથી આ પત્ર લખવાની ફરજ પડી છે.

રત્નપુરનું સૈન્ય ખરેખાર પૃથ્વીને પરાજીત કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. પરંતુ તે સર્વ મારા અંકુશમાં છે. મારા પ્રત્યે સર્વનો પ્રભુ સમાન પૂજ્યભાવ છે અને પ્રાણાન્તે પણ મારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તેમ નથી. તેથી હું મારા સૈનીકો સાથે શુભ રીતે તમને મળી જઈશ. એટલે વિમળપુરના કિલ્લાપર સ્વસ્થ સમયમાં વિજય પતાકા ફરકશે અને અભીમાનમાં અંધ થએલ રત્નપુર નરેશને ચિરકાલીન શાંત નીંદ્રા પ્રાપ્ત થશે. આમ કરવામાં મારા સ્વાર્થની પણ એક અપુર્વ સિદ્ધી સમાજેલી છે. અર્થાત રત્નપુરનું રાજ્ય મારા સ્વાધિનમાં આવશે, મારી રાજ્યકત્ર ધારણ કરવાની ઘણા દિવસની આકાંક્ષા તૃપ્ત થશે અને તમારા રાજ્યની તથા જનમાલની હાની થતી અટકશે. એમ ઉભય પક્ષને લાભ હોવાથી મને આશા છે કે આ યોજના આપને અત્યંત આવકારદાયક નીવડશે. એજ અરજ પ્રત્યુત્તર સત્વરે આપશો.

લી૦ સેવક સામંતસિંહના હાંડવત માન્ય કરશે,

પત્ર લખાઈ રહ્યો. પ્રભાતમાં તેને ડાઘ વિશ્વાસુ સૈનીક સાથે પહોં-
ચાડવાનો વિચાર કરી ટેબલના ખાનામાં સુઈયો. પછી દીપક બુઝાવી
પલંગપર પડ્યો અને કેટલીક વારે ઘાડ નિંદ્રાને આધિન થઈ ગયો.

જે વખતે સામંતસિંહે પોતાની પત્ની વિરમતીને નિંદ્રાધીન
અવસ્થામાં અવલોકી પત્ર લખવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો, તે વેળા
ખૂં જોતાં તે જાગતી જ હતી. પતિને ગંભીર વિચારમાં નીમગ્ન
લોહ તેનું કારણ જાણવા આતુર થયેલ અમળા અર્ધવિકસીત નેત્રે
સ્તર્વ ચેષ્ટા નીહાળતી હતી. અહા ! વીરમતી અત્યારે દીપકના મંદ
પ્રકાશમાં પત્ર વાંચી રહી છે. તેના મુખપર ક્રોધ અને તીરસ્કારની
છટા હવાઈ ગઈ છે. મુખમાંથી નીકળતા નિઃશ્વાસમાં ક્રોધાસિનું મીલન
થવાથી તંબુમાં પણ કંપનો આવીર્ભાવ જણાય છે. વીરાંગનાએ
મન સાથે કંઈક દ્રઢ સંકલ્પ કરી પત્રને કંચુકીના ગજવામાં મુકી
દીધો અને પલંગ પાસે જઈ પતીને જાગૃત કર્યો.

સામંતસિંહ આંખો ઝોળતો આશ્ચર્ય દર્શાવી બોલ્યો—કાણ
વીરમતી ! આટલી મોડી રાત્રે મને મધુર નીંદ્રામાંથી કેમ જગાડયો?
તારી પ્રકૃતી તો સ્વસ્થ છે ને ?

વીરમતી વિકટ હાસ્ય કરી બોલી—મારી પ્રકૃતી તો સર્વ પ્ર-
કારે સ્વસ્થ છે. પરંતુ રાજ્ય તખ્તપર આરોહણ કરવાના વિચારોએ
તમારા હૃદયમાં હર્ષનું પુર આણી મસ્તિષ્કને તરંગના રંગથી રંગી
દીધું હોય તો કાણ જાણે !!!

સામંતસિંહ—વિરમતી ! તું બોલે છે કે બકે છે ? હું તો
ધાં ફું કે હજી તું હિંમમાં જ છે. જળ લઈને જરાક નેત્ર અને
મુખનું પ્રક્ષાલન કરી આવ. પછી જે કહેવું હોય તે કહે !

વીરમતીએ પત્ર બતાવી કહ્યું—મારાં શાણા સરદાર ! વાક્ય આતુર્ય જવા દ્યો અને આ પત્ર લખવાની નીચતા તમારા હૃદયમાં કેમ પ્રવેશી ? એ વાત થવા દ્યો. પત્ર જોઇ સામંતસિંહના પગ નરમ થઇ ગયા તેણે કંઇક બયયુક્ત સ્વરે કહ્યું—હજવેથી બોલ ! વીર-મતી ! ઘાંટા કાઢીશ નહિ. હું હવે તને સર્વ હકીકતથી વાકેક કરું છું.

વીરમતી—મેં આ પત્રનું બારીકીથી નીરીક્ષણ કરેલું હોવાથી તમારે માહિતગાર કરવાની મહેનત લેવી પડશે નહિ. હું એજ જણ-વા માગું છું કે ક્ષણ બંગુરજીવનના મોહમાં અંધ થઇ પોતાના પાલકનો વધ કરવાનું કાવત્રુ રચતાં તમને કંઇપણ લાગણી ન થઇ ? હૃદયકુળમાં જન્મ લઇ અધમ કૃત્ય કરતાં કીર્તીને કલંક લાગવાની બીતિ પણ ન જણાય ?

સામંતસિંહ—મારી મનમોહક ? તને રાજ્યરાજી બનાવવાની પ્રમણ ઉત્કંઠાએ સ્વામી દ્રોહનો માર્ગ સુઝાડ્યો છે પણ તેમાં આ-શ્ચર્ય જેવું કંઇ જ નથી. રાજ્ય લોભ એ એવી વસ્તુ છે કે—વખત આવ્યે પુત્ર પિતાનું ખૂન કરવા પણ ચુકતો નથી. સ્વાર્થ સાધવાના સમયે પિતા-પુત્રનો, પ્રિતમ પ્રમદાનો, બાઇ ભગીનીનો ઇલાદિ સર્વ સંબંધ વિસરી જવાય છે. મને તો આ સમસ્ત સંસાર સ્વાર્થનું જ બજન કરતો હોય એમ જણાય છે. એ સિદ્ધાંતને અનુસરતાં માફ આચરણ કોઇ રીતે અનુચીત નથી.

વીરમતી—સ્વામી બક્ષિના સ્વર્ગીય પંચને પરહરનાર પતિ ! મને એ જ આશ્ચર્ય થાય છે કે—તમારા મુખમાંથી આવાં વિપરીત વચન નીકળતા પહેલાં પરમાત્માએ તમારી જીઝ્હા કેમ બંધ ન કરી ? અને પૃથ્વીદેવીએ પોતાના વિશ્વાળ હૃદયમાં તમને કેમ ન લઇ લીધા ?

હાય ! જેના અન્નચરે દેહનું પોષણ થયું છે, જેની કૃપાના પરિણામે સેનાપતીનું માનવંતુ પદ પ્રાપ્ત થયું છે, તેનોજ વધ ! ધિક્કાર છે ! દ્વિટકાર છે ! સ્વામી ! આવા ધાતકી કૃત્યને માટે પ્રભુના ન્યાયી દરબારમાં તમારે ત્રાસદાયક કષ્ટ વેઠવું પડશે.

સામંતસિંહ કડક અવાજ કરી બોલ્યો—વીરમતી ! તું સભ્ય-તાથી વાત કર ! વિનયનો ભંગ કરવાથી મારા કોપને પાત્ર થઇશ. વીરમતી—તમારા જેવા નીચ મનુષ્યના કોપની મને જરા પણ દરકાર નથી.

સામંતસિંહ—પણ એ વાત તારે ન વીસરવી જોઇએ કે હું તારો સ્વામી છું. મારી આજ્ઞાનુસાર વર્તવા તું જીવન પર્યંત બંધાયેલી છે.

વીરમતી—અરે મુર્ખના સરદાર ! આ તમે શું બોલો છો ? મારે તમારી આજ્ઞાને અભીવંદન કરવું જોઇએ. પરંતુ તે એવી હોવી જોઇએ કે જેમાં અનીતિનો અંશ પણ ન હોય ! નર્કના માર્ગનું નીદર્શન કરાવનારી તમારી નીચ આજ્ઞાઓ ઉઠાવવા હું કદાપી બંધાયેલી નથી. મનુષ્યના હૃદયની પવિત્રતાપર સૃષ્ટિમાં કોઇની સત્તા ચાલી શકતી નથી. વળી તમે સ્વધર્મથી ચલીત થએલા હોવાથી હવે હું તમને મારા પત્ની તરીકે ગણતી નથી.

સામંતસિંહ—વીરમતી ! જો ચાર દિવસ વધારે જીવવાની દમ્બા હોયતો તારી કાતર જેવી જીમને બંધ કર ! અકલ્પ વીનાની વનીતા ! સ્વર્ગ નર્કના વિચાર કરી હાથે ચડેલો દાવ ગુમાવવો એવો વેદાંતી પશુઓનું કામ છે. માટે નાહક જીવનની હાની કર્યા વીના મારા મતને અનુકુળ થઈ જ. મરતાં મરતાં એક વખત

મહારાણી પહે વિરાજવાનો હ્વાવો લઈ જા! પ્રભુનો દરબાર, યમ ભય, સ્વર્ગ નર્ક ઇત્યાદિ બ્રમણતાઓ કાયર પુરૂષોના મગજમાં જ ઉદ્ભવે છે. ખરૂં જોતાં તેમાં તું કંઈ જ નથી.

આ સાંભળી વીરમતીનાં તેજમાંથી અગ્નિ વર્ષવા લાગ્યો. તેણે પોતાની પાસે છુપાવી રાખેલું ખંજર બહાર કાઢ્યું. અને ચંડીકા સમાન સ્વરૂપ ધારણ કરી બીજણ અવાજે કહ્યું—પ્રભુના ડરને પણ ન ગણનાર નરાધમ! આ ચળકતું ખંજર જોઈ તને કંઈ ભય લાગે છે?

પ્રાણહારક શસ્ત્ર જોઈ સામંતસીંહ આંખો ફાટી બોલ્યો—આ શું વીરમતી! તારા હાથમાં આ સમયે ખંજર શા હેતુથી દેખાય છે!

વીરમતી—આ ખંજર એક શક્તિ તરીકે દેખાય છે, અત્યારે તે તારા પ્રાણને પરલોકમાં લઈ જઈ ઇશ્વરી સત્તાની મહત્તા મનાવવા આતુર થયેલું જણાય છે. પાપવૃત્તીમાં પાપ ધરનારને પશ્ચાન્તાપનો સાક્ષાત્કાર કરાવવા ઉત્સુક બનેલું અવલોકાય છે.

સામંતસીંહ—ત્યારે શું તું માફ ખુન કરીશ?

વીરમતી—હા! પવિત્ર રાજપુત જાતીને લાગતા કલંકનો પ્રતિકાર કરવા તને કીરત્તારની સમક્ષ હાજર કરીશ.

“મારો જન લેતાં કદાચ તું મરણ ને શરણ ન થાય તેની સંભાળ રાખજે” એમ કહી સામંતસીંહે એકદમ પલંગપરથી છલંગ મારી વીરમતીનો ખંજરવાળો હાથ પકડી લીધો. પરંતુ વીર બાળાએ તતક્ષણ આતુર્ય પુર્વક ખંજરને ખીજા હાથમાં ફેરવી લીધું અને સામંતસિંહની છાતીમાં બોક્કી દીધું. બસ! થઈ ચુક્યું!!! આસપાસની જમીન રક્તથી તરબોળ થઈ ગઈ. સામંતસીંહ એક કારમી

૧૧૪ વસંત સુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

ચીસ પાડી પૃથ્વીપર પટકાઠ પડ્યો, અને જે ત્રણ પળમાં તેનો રાજ્ય
લોભી આત્મા અવીનાશીની ઝોળખાણુ કરવા ચાલ્યો ગયો.

ભયંકર ચિત્કાર ધ્વનીથી ભેતઝેતામાં ત્યાં અનેક સૈનીકો
એકઠા થયા. કોલાહલનું કારણ જાણવાની આતુરતાએ મહારાજને
પણ ત્યાં ઉપસ્થિત કર્યા. વીરમતીએ પત્ર દર્શાવી વીરતાયુક્ત વાણીએ
સર્વ હકીકત નીવેદન કરી. એજ પળે મહારાજ સુદ્ધાંત સર્વના
સુખમાંથી એજ ઉદ્ગાર સ્વવા લાગ્યા કે—“ ધન્ય છે ! આર્ય રમણી !
તમે દૈવી ગુણથી અલંકૃત છો. તમારા હૃદયની પવિત્રતાનો પ્રભાવ
જગતવંધ છે. દેવી ! સુર્ય ચંદ્ર તપશે ત્યાં સુધી સૃષ્ટિમાં તમારી
કીર્તિનાં ગાન થશે. ”

વીરખાળાએ યુદ્ધનો અંત આવ્યા પછી કાશી નીવાસ કરી શેષ
જીવન સરજનહારની સેવામાં વ્યતીત કરવાની વાંચ્છના મહારાજ
આગળ વ્યક્ત કરી. રતનપુર પતીએ પ્રેમ પુર્વક તે ઇચ્છાને અનુમતી આપી.

એ પછી સામંતસોહના મૃદ્દેહને અગ્નિ સંસ્કાર કરાવ્યો, અને
સૌ વીરમતીની વાહવાહ બોલતા પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

રણક્ષેત્ર.

શુરવીર જનો રણક્ષેત્રમાં ઉદ્ધાસમય થઈ પરવરે,
તર્જી મોહ માતપિતા તણો રણમાળ કંઠ વિષે ધરે;
સુત બ્રાત કે પ્રિય ભામિનીમાં લેશ ના મન લાગતું,
સંહારવા દળ શત્રુનું અત્યંત ઉર ઉત્સુક થતું.

ચળકાટ જે અસૌંધારનો જયમ વીજ નભમાં ધાયછે !

કાયર નરોનું કાળજી તે જેમ શાટી જાય છે;

કરો ગર્જનાઓ કારમી યોદ્ધા હુમે ઉમંગથી,

શોણીતની સરિતા વહે છાંટો કડ્ડણનો નથી. ૨

આકાશમાં સુર બાલિકાનો સાથ હા ! કેવો દિસે,

વિરક્ષત્રીને વરવા તણી ઇચ્છા કરે અંતર વિષે;

છે ધન્ય તેના જન્મને જે શૌર્યથી રણમાં લડે,

સલુણી મળે સુરલોકની ! સુખ શ્રેષ્ઠ સૌથી સાંપડે. ૩

રણધિર મહારથીઓ સદા સંસારમાં પુન્યય છે.

દેવેન્દ્રના દરબારમાં સન્માન તેનું ધાયછે;

જે બાગ્યશાળી બામિની પામી હશે આવો પતી,

કળિ ના શકે જન કાષ્ઠ, એ અમળા તણા સુખની ગતી. ૪

પ્રિય પાઠકો ! આપને રણક્ષેત્ર જેવાનો ઉમંગ છે ? હોય તો

આવો ? વિમળપુરની આસપાસના પ્રદેશ તરફ દ્રષ્ટિ કરો ! અહા !

અનેક સૈનીકો અશ્વારૂઢ થઈ પોતાનું શૌર્ય દર્શાવી રહ્યા છે. તેઓ મરણના

ભયની લેશ પણ પરવા કરતા નથી. મુળરાજના રાજ્યદ્રોહી સેનાપતિ

સામંતસિંહનો વધ થવાથી તેણે રણધીરસિંહ નામના એક વીર રાજ-

પુત્રને ઉક્ત રથાંત નીચત કર્યો છે. કુરસેનની પક્ષમાં સુમનસિંહ ના-

મનો ક્ષત્રીય ઉત્સાહ ભર્યો બાગ લે છે. સર્વ કાષ્ઠ તેની યુદ્ધ કુશળતાની

મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરે છે. સુમનની તરવાર ઘણીજ ચપળતાથી શરે

છે, અને શત્રુ પક્ષના યોદ્ધાઓનો જોત જોતામાં પ્રાણ હરે છે !

બરાબર સાત દિવસ યુદ્ધ આદ્યું. મુળરાજે ઘણી બહાદુરી બ-

તાવી. પરંતુ સુમનસિંહના શૌર્ય આગળ તેનું કંઈ આદ્યું નહી. હવે

૧૧૬ વસંત સુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

મુળરાજ બહો ક્રોધે બરાયો. તેણે પોતાનો અશ્વ એકદમ કુરસેન તરફ મારી મુક્યો. આ જોઇ સુમનસિંહે રણધીર તરફ પોતાનો અશ્વ દોડાવ્યો. એક બાળુ બંને રાજ્ય છત્રધારી વચ્ચે પરસ્પર પ્રાણ લા- તક શસ્ત્ર ફેંકાય છે. અને બીજી બાળુ બંને સેનાપતી વચ્ચેના દારણ્ય યુદ્ધથી અવની કંપાયમાન થાયછે. ઉભય પક્ષના અસંખ્ય યોદ્ધા શૌર્ય દાખવી સ્વર્ગમાં ગયા. પણ કોઇએ કાયરનું અનુકરણ કરી પુઠ દેખાડી નહી. રણધીરસીંહના શસ્ત્ર પ્રહારને સુમન ચાતુર્ય પુર્વક ચુકવે છે. એટલામાં લાગ જોઇ સુમને રણધીરપર એક એવું બાણ ફેંક્યું કે તેનું હૃદય બેદાઇ ગયું. સેનાપતી રણધીરનો પ્રાણ પરલોકમાં ચાલ્યો ગયો. આ જોઇ મુળરાજની ક્રોધ જ્વાળા આકાશમાં ઉડવા લાગી. તેણે બહુજ બળ પુર્વક કુરસેનપર આક્રમણ કર્યું. અનેક જખમને સીધે કુરસેનના અંગમાંથી રૂધીરની ધારાઓનું વહન થવા લાગ્યું. એટલામાં તુર્તજ ચાર અંગ રક્ષકો તેને બીજીની જડપે કપાડી તંબુમાં લઇ ગયા. પણ ત્યાં તેણે થોડીવારમાં દેહ મુક્યો.

સાયંકાળ થઇ ગયો છે. ઉભય પક્ષના યોદ્ધાઓ યુદ્ધ ભુમીને ત્યાગ કરી પોતપોતાના તંબુમાં એકેલા છે. કુરસેનના મરણ પછી વિ- મળપુરના તખ્તનો ખરો વારસ કોઇ ન હોવાથી રાણી સુનંદાએ રા- જ્યનો બાર મુળરાજના શીરપર સોંપી પોતે કાશી નિવાસ કરવાનો વિચાર કર્યો. કારણ કે એક પ્રજાપાલક રાજા તરીકે મુળરાજ સર્વત્ર પંકાયો હતો. પોતાનો આ વિચાર અમલમાં લાવવા મહારાણીએ મુળરાજને માનુ સહિત પોતાના તંબુમાં આમંત્રણ કર્યું.

આતિથ્ય સત્કારનો વીધી પૂર્ણ થયા પછી સુનંદાએ ગંભીર સુદ્રાથી મુળરાજને ઉદ્દેશી કહેવા માંડ્યું—મહારાજ ! યુદ્ધમાં મારા સ્વા-

મીનો પરલોકવાસ થવાથી આ રાજ્યકાળમાં તેમજ સંસારના કંઠ પણ વ્યવહારમાં માફ ચીત લાગતું નથી. હવે તો મારી બાકી રહેલી જીંદગી પ્રભુ ભજનમાં જાય એવા ઉદ્દેશથી હું શ્રી કાશી નીવાસની ઇચ્છા રાખું છું. તો કૃપા કરી વિભજનપુરના રાજ્યને આપના હસ્તક થો. મને પુણ્ય રીતે ખાત્રી છે કે-મારી પ્રજાનું આપ પુત્ર પુત્રી પેરે પાલન કરશો.

મુળરાજ—દેવી ! પ્રજા મને પ્રાણથી પણ વધારે પ્રિય છે. તેથી એ બાબતની લેશ પણ ચીંતા ચીતમાં ન ધરશો. હું આ ક્ષણે ધર્મ પુર્વક પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે-રત્નપુરની રૈયત પેઠે આ નમ્રના લોક સુખ-માટે હું સતત પ્રયત્નશીલ થઈશ. પણ રાણી ! તમારી જ આકૃતીના સુમનસિંહ નામક શુરવીર સેનાપતી અહીં કેમ દેખાતા નથી ? તેમનું યુદ્ધ કૌશલ્ય જોઈ હું મુગ્ધ થયો છું. સ્વમુખે તેમની પ્રશંસા કરવાની મારી પ્રબળ આકાંક્ષા છે. તો કૃપા કરી મને તેમના દર્શનનો લાભ આપશો.

સુનંદા—નૃપેન્દ્ર ! સ્વરૂપ ધારી સુમન આપની સમક્ષ ઉભેલ છે. સ્વરાજ્યની રક્ષા માટે યુદ્ધમાં ઉતરવાની ફરજ પડી હતી. પ્રજાના કલ્યાણ માટે પ્રાણાન્ત કષ્ટ પણ સહન કરવું, એ રાજ્ય પાલકનો પરમ ધર્મ હોવાથી પ્રશંસા કરવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી.

મુળરાજ—ક્ષયીયોના હૃદયમાં શૌર્યની અલૌકિક છાપ પાડનાર રમણી ! ધન્ય છે તમારી વીરતાને ! તમે અખળા નહી પણ બારંત વર્ષના વિજયની ધ્વજા ફરકાવનાર દેવી છો ! વળી વિભજનપુરની પ્રજાના રક્ષણનો બાર મારે માથે સોંપી, એક ન્યાયશીલ નૃપતી તરીકે મારી જે કદર કરો છો તેને માટે પણ તમને સહઅવાર ધન્યવાદ ધટે છે. વીરબાળા ! અવીચળ સુખનું ખાન કરાવનાર અવીનાશીના ચર્ણુ કમ-

૧૧૮ 'વસંત મુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

જમાં ચિત્ત પરોવવાની તમારી હિતકૃષ્ટ આકાંક્ષા સુખેથી તૃપ્ત કરો. વળી વિશેષ ખુશી થવા જેવું એ છે કે-કાશીએ જતાં તમારી સાથે એક દૈવીગુણ મંડીત સહચરી પણ તૈયાર છે.

તે કોણ છે ! સુનંદાએ અભયપ્પ થઈ પુછ્યું.

મુળરાજ—મારા રાજ્યદ્રોહી સેનાપતીની પવિત્ર પત્ની વીરમતી ! પતીની અનીતિ કુળને કલંકકારી બાસવાથી પોતાના જીવન સુખની લેશપણ પરવા કર્યા વિના ખંજર વડે તેના પ્રાણ લીધા ! અહા ! ક્ષત્રીય જાતીપર આવતી નામોશી અટકાવવાની ખાતર રાજ્ય લોભને તીલાંજલી આપી પોતાના સૌભાગ્યને નષ્ટ કર્યું. કેટલું નૈતીકબળ !!!

સુનંદાના સુખમાંથી ધન્યવાદના ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા. કેટલાક દિવસ પછી મુળરાજને રાજ્યની સંપૂર્ણ રીતે સુંપરત કરી, સુનંદા વીરમતી સાથે કાશી નીવાસ માટે નીકળી પડી.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

પ્રિય મીલન.

પરદેશથી પ્રિયતમ લખે ! પ્રિય પ્રાણ શોક નિવારજે,
આવું હવે ઝટપટ અહા ! કે હર્ષ ઉરમાં ધારજે;
વિરહી હૃદય મગશે પ્રિયા ! આરામ અંતરમાં થશે,
કારી જખમ જુદાઇના પ્યારી મિત્રનથી રૂઝશે.

ધડોથો ગણે ગજ ગામિની ! અત્યંત આતુર થાયજે,
સુંદર સજે શણગાર ! મુખ લાલાશમય દેખાય છે;
ખેડી વનીતા બારણે વાટે જુએ બહાલા તણી,
ચાતક જુએ જયમ મેઘને ! બ્યાકુલતા અંગે ઘણી.

જો જો ! પધાર્યા નાથ ! દિન દારા ઉપર લાવ્યા દયા,
સંતાપ અંતરના શમ્યા ! ગ્રહ પાંશિરા મારા થયા;
પતિ ચરણમાં શિર નામીને વંદન કર્યું બહુ બહાલથી,
સન્નારીઓ સમજો ! ખરે ! સુખ સ્વર્ગમાં આવું નથી. ૩
માળા મનોહર પુષ્પની કરજોડીને કંઠે ધરી,
બોજન જમાડયું બાવથી ! વાયુ તણી વટ્ટી કરી;
પછી પ્રેમથી પરદેશના સુખ દુષ્પની વાતો કરી,
છે ધન્ય તમને દંપતી ! કિરતાર કરણા ઉતરી. • ૪

પ્રિય વાંચકો ! આજે વસંતલાલ ઘેર આવવાનો છે. સુલોચનાના હૃદયમાં હર્ષ સમાતો નથી. તેણે અંગપર હૃત્તમ પ્રકારનાં વસ્ત્રાલુપ્થ પરિધાન કર્યાં છે. અહા ! યુવતી આતુરતાથી બહાલાની વાટ જુએ છે. વારંવાર ગૃહ દાર બહારી ડોકીયાં કરે છે. કેટલીકવાર રાહ જોવાની વસંતલાલે ઉદ્ધાસમય મુખે ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. બન્ને પ્રેમી હૃદયનો પરસ્પર મેળાપ થયો. સુલોચનાએ સ્વામીને સ્નેહપૂર્વક વંદન કર્યું, અને ચરણની રજ લઈ માથે ચડાવી દંપતીનાં નેત્ર હર્ષાશ્રુથી ભરાઈ ગયાં. અહા ! વિરહના અગ્નિમાં દગ્ધ થએલાં હૃદયને પ્રેમી જનનો મેળાપ કેટલો સુખકર થાય છે ? અંતરનો દાહ કેવી અલૌકિક રીતે શાંત થાય છે !

“ મહારા પ્રાણ ! આજે જોકે તે સુંદર વસ્ત્ર શણગાર સજ્યાં છે, છતાં તારા દેહની દુર્બળતા છુપી રહી શકતી નથી. યૌવનના મદમાં મ્હાલતા શરીરની આ અવસ્થા ? સેવકના સ્પર્શમાં એક પ્રકારનો યોગ ખારણુ કર્યો છે. આવી રીતે દેહ કળીને કરમાવી નાખવી ઉચીત છે ? આ જોઈ મારા હૃદયમાં કેટલું દુઃખ થતું હશે

૧૨૦ વસંત સુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

તેનો તમને કંઈ ખ્યાલ છે ? ” વસંતલાલે પત્નીનું શરીર જોઈ ઉપકાના રૂપમાં કહ્યું.

સુલોચનાએ તેના જવાબમાં હાવભાવથી કહ્યું—પ્રીતમ ! એવું એવું મનમાં કંઈ લાવશો નહિ. એતો અમારો બેરોનો પીડયો જીવજ એવો અધીરીયો.

વસંત—પણ પ્રિયા ! શરીર ગાળવાની કંઈ હદ હશે કે નહિ ? જોને ! વગર મુરકેલીએ હાડકાંની ગણતરી કરી શકાય છે. ચળકતા વદનપર નીરતેજતા દેખાય છે ! શાણી ! ખરેખાત ! મારા કાળજામાં કઠાર માર્યા જેટલું કષ્ટ થાય છે.

સુલોચના—પ્રાણેશ્વર ! લેશ પણ શોચ કરો તો મ્હારા સમ ! આપના દર્શન વડે હવે આ શરીર સત્વરે ખીલશે. જોત જોતામાં એટલું બધું લોહી ચડશે કે બારણામાં પેસવું કઠણ પડશે. !!! વાઈ પણ બહાલા ! હવે એ વાત વેગળી મુકી દોને ! કહો જોઈએ, જાપાનથી મારે માટે શું શું લાવ્યા ?

વસંત—જ્યારથી સ્નેહ સંબંધ સાંધ્યો છે ત્યારથી માઈ આખું જીવન તને અર્પણ કર્યું છે ને ?

સુલોચના—શુભ ઉત્તરો આપી સંતોષ મનાવતાં ઠીક આવડે છે ?

વસંત—એ બધા તારા જેવી સ્નેહાળ સુંદરીનોજ પ્રત્નપ સમજવો.

સુલોચના—વાઈ વાઈ વલ્લભ ! હવે રાજ્ય પરિવર્તન સંબંધી કંઈ હકીકત તો સાંભળો ! કુરસેનના અત્યાચારની સીમાનું ઉલ્લંઘન થવાથી પ્રજાવર્ગમાં ત્રાસ ત્રાસ વર્તી રહ્યો. આથી રત્નપુરના મહારાજાએ રૈયતની અરજ ઉરમાં લઈ, કુરસેન સાથે ઘડાઈ જાહેર કરી.

તેમાં કુરસેન મરાયો. મહારાણી સુનંદાએ પુરૂષનો પોશાક પહેરી લડાઈમાં બહુ જ બહાદુરી બતાવી અને મુળરાજના રણધીર નામક સેનાપતીને મૃત્યુ વશ કર્યો. તેના યુદ્ધ કૌશલ્યથી મુળરાજ છક થઈ ગયો અને સંપુર્ણ વિજય મેળવી શક્યો નહી. છેવટે સંધી થઈ, મહારાણી સુનંદાએ મુળરાજને પ્રજા પાલનની પુર્ણ રીતે બલામણુ કરી, પોતે શેષ જીવન ઇશ્વર ભજનમાં ગાળવાની ઇચ્છાથી કાશી-પુરીનો માર્ગ લીધો. મહારાજ મુળરાજની ન્યાયભરી રાજ્ય વ્યવ-
સ્થાથી રૈયત હાલમાં રામ રાજ્યનો અનુભવ કરે છે.

વસંત—સુલોચ ! ઇશ્વરની કળા ન્યારી છે. અહા ! પ્રજાના પરિતાપનો નાશ થએલ જાણી માંડે હૃદય હર્ષ જળથી છલકાઈ જાય છે. આજના માંગળીક દિવસે “ ભારત વિજય ” નામક અ-
ઠવાડીક પત્રની સ્થાપના કરવા માટે આનંદ ત્રિલાસ બાગમાં જાહેર સભા ભરીશું, અને દેશોન્નતિના વિષયની ચર્ચાનો આરંભ કરીશું.

સુલોચના—સ્વામી ! મને ત્યાં આવવાની ઘણીજ ઉત્કંઠા છે. આપની રજા છે ?

વસંત—અબજા જાતાને આવી સભાઓમાં ભાગ લેવાની ઘણી જરૂર છે, અને એમ નહિ થાય ત્યાંસુધી આર્યાવર્તની ઉન્નતિ દુર છે. માટે મારી રજા મેળવીને નહિ, પણ પોતાની ફરજ સમજીને તમે ત્યાં હાજરી આપજો.

સભામાં ભાગ લેવા માટે જાહેરના તમામ સદ્ગૃહસ્થોને આ-
મંત્રણ કરવામાં આવ્યું. લગભગ ત્રણ વાગે બાગના મકાનમાં લોકની મેદની મળવા માંડી. વસંતલાલનું વિદ્વતાભર્યું બાષણ સાંભળવા શ્રોતાવર્ગ અત્યંત આતુર હતો. સ્ત્રીઓને માટે પણ મર્યાદા સચ-
વાય એવી રીતે બેસવાની ઓઠવણ કરી હતી.

૧૨૨ વસંત સુલોચના અથવા પવિત્ર પ્રેમની પ્રતિમા.

પ્રમુખપદ આપવાની, તથા એક ખીજના મતને ટેકા આપવાની વિધી સમાપ્ત થયા પછી વસંતલાલે પોતાના સ્થાનેથી ઉભા થઈ પ્રફુલ્લ મુદ્રાએ બોલવા માંડ્યું—

મહાશયો ! આપ સર્વને અત્રે એકત્ર થએલા જોઈ મને ધણો જ આનંદ થયો છે. આપણા આર્યાવર્તના અધમ રીવાજને દૂર કરવાના ઉદ્દેશથી “ ભારત વિજય ” નામક અઠવાડીક પત્રની સ્થાપના કરવાનો મારો નિર્ધાર છે, અને તે સંબંધી અનુમતી લેવા માટેજ આપ સદ્ગૃહસ્થાને તસ્દી આપવી પડી છે (તાળીયોને ગડગડાટ.)

નરસીંહદાસ વડીલે ઉભા થઈ કહ્યું—આપનો ઉદ્દેશ અતી સ્તુત્ય છે. આ નૂતન અઠવાડીકની ઉન્નતી માટે ખતતી મદદ કરવા હું ખંધાઉં છું, અને સભાસદોને તેમ કરવા આગ્રહપૂર્વક વિનંતી કરું છું.

વસંતલાલે પુનઃ ઉભા થઈ બોલવા માંડ્યું—ખંધુઓ ! આર્યાવર્તમાં બાળજન અને કન્યાવિક્રય જેવા જીવનહર રીવાજોનું બળ એટલું બધું વધી ગયું છે કે વક્તાઓની વ્યાથ સમાન ગર્જનાઓ અને પુસ્તકકારોના પ્રબળ પ્રયાસો પણ હજી તેમના પર વિજય મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા નથી. સ્વાર્થમાં અંધ થએલ માન્યા પોતાનું પાપી પેટ ભરવાની ખાતર કદળી ગર્ભ સમાન કોમળ બાળકોને બુઢા મા બેવકૂફ વરના કરમાં ધરે છે. અલુગમતા સંસારમાં પડવાથી પુત્રી નયનમાં હંમેશાં દિબ્બ અશ્રુ જળ ભરે છે, અને મરણ માટે વિશ્વ રાખીને વારંવાર પ્રાર્થના કરે છે. બાળજનને લીધે બાળકોનાં શરીર નીર્મળ થાય છે. યાદશક્તિમાં ખામી અવલોકાય છે, અને પરિણામે વિદ્યારૂપી રત્ન મેળવવામાં ખેનસીય થાય છે. તેથી

દેશોન્નતીનું કંઈ પણ કાર્ય તેમનાથી થઈ શકતું નથી. માણસના મનનો સર્વ આધાર તનની તંદુરસ્તી ઉપર રહે છે, અને તેનું મૂળ પગથીયું બ્રહ્મચર્ય છે. માટે આર્ય બંધુઓએ પ્રથમ એ પગથી ઉઠાવ કરવું જોઈએ. કન્યાવિક્રયથી દંપતીના જીવનમાં ઝેર રેડાય છે. માટે એ અધમ રીવાજ પણ સત્વરે ત્યાગવો જોઈએ. ત્રીજું પગથી ઉઠાવ “ પ્રમાણિકપણું ” છે. સત્યના પરિણામ વડેજ સદિનો સર્વ આધાર ચાલે છે, માટે પ્રમાણિકતાનો પ્રાણાન્તે પણ ત્યાગ કરવો નહિ.

આ શિવાય ઐક્ય, પરસ્પર બ્રાતૃભાવ, માતૃ ભુમી પ્રત્યે પ્રેમ, ઉદ્યોગશીલતા, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ, નમ્રતા ઇત્યાદિ અનેક અલંકાર છે કે જેને ધારણ કરવાની આર્ય બ્રાતાઓને ખાસ અગત્ય છે. દેશોન્નતિ સંબંધી વિસ્તૃત વાચન “ ભારત વિજય ” ના પ્રત્યેક અંકમાં નીબંધરૂપે પ્રકટ થશે. જેના વાંચનથી, મને પુણું આશા છે કે ભારત માતાના સંતાનોમાં દેશોન્નતિ માટે દિવ્ય કિસાહ સ્ફુરશે. બંધુઓ ! નીતિના પવિત્ર પંથપર ચાલી ગૃહસ્થાશ્રમને દિપાવવો અને પારમાર્થિક કાર્યોમાં સર્વદા નિમગ્ન રહેવું એજ જીવનનું કર્તવ્ય છે, અને એ કર્તવ્યનું યથાર્થ પાલન કરવા માટે દેશહિતનાં કાર્ય કરવા આપણે સત્રજાએ કડીઅધ્ધ થવું જોઈએ.

હું પ્રભુને નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરું છું કે—આર્યબંધુઓનાં અંતરમાંથી અનીતિ, ઇર્ષ્યા, આગસ ઇત્યાદિ દુર્ગુણો દૂર થાય અને બ્રાતૃભાવ, પવિત્રતા અને ઉદ્યોગશીલતા આદિ સદ્ગુણોનો સંચાર થાય એવી સદ્બુદ્ધિ અર્પણે. ”

પ્રિય પાઠકો ! અઠવાડીકપત્રની યોજનાનો તેજ સમયે અમલ થયો. પછી વસંતની વિદ્વતા માટે સૌએ મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી અને સભા વિસર્જન થઈ.

ઉપસંહાર.

પ્રિય બંધુઓ ! મુજ શ્રમ તણી આજે સરજતા થાય છે
પુસ્તક થયું પુરું ! અહા ! હર હર્ષથી :કિભરાય છે
“ જય સત્યનો છે અંતમાં ” દ્રષ્ટાંત એ દેખાય છે

કુર કર્મ કરનારા પ્રભુના કાપથી રીખાય છે.
ના, દામ દિકરીના ગણેા પરિણામ દુઃખકર છે અતી

નિશ્વાસ બાળા નાખશે ! ના સાંખશે જગનો પતી
સ્હૌ મગન નિજ કર્તવ્યમાં પામે કૃપા કિરતારની

સંસારનો ફેરો મટી, ટળશે મિતી યમ મારની.
લેખો વસંત લખે રૂડા ! બહુ હેંશથી વંચાય છે,

બ્યાપાર હુતર ખેડવા જનમન જુઓ ! દોરાય છે!
વિદ્યારૂપી વાડી ખિલી પુષ્પો મનોહર થાય છે,

પરિમળ સુવાસિત ના બળે પરિતાપ સૌ દુઃર જાય છે.
જગપાળ, - વિશ્વાધાર છો સુખકાર સ્વામી સર્વદા,

ભારતમહીં યશ, લક્ષ્મીનો મધ્યાન્હ કાળ હળે સદા;
કરો શાન્ત ઇર્ષાનો અનલ, બળ ઐક્યનું પ્રસરાવળે,

હરિ ! હિન્દમાં જય ધોષમય મંગળ ગીતો ગવરાવળે.
શાન્તી ! શાન્તી ! શાન્તી !!!

અગાઉથી ગ્રાહક થઈ નામ નોંધાવનાર ગૃહસ્થોની નામાવળી.

સાબલી.

- ૧ રા. રા. કેશવલાલ લીલાધર
૧ „ મોહનલાલ મોતીરામ
૧ „ મોહનલાલ મોતીરામ
૧ „ ચુનીલાલ લાલજી
૧ „ મગનલાલ લાલજી
૧ „ મોહનલાલ ગુલાબચંદ

ગાંધીઆલ

- ૧ રા. રા. છાયાલાલ રેવાશંકર
હીરપુરા
૧ રા. રા. ભોગીલાલ રણુજીડભાઈ
ભુંડાસણ
૧ રા. રા. મણીલાલ બહેચરલાલ
ખાનપુર
૧ રા. રા. બાબાલાલ માનચંદ
૧ રા. રા. મગનલાલ ઊગરચંદ
જીજવા
૧ રા. રા. કેશવલાલ હીરાલાલ
હીમતનગર
૧ રા. રા. નવનીધરાય હરીલાલ
વણા
૧ રા. રા. કેશવલાલ મુળશંકર
૧ „ મોહનલાલ શીવલાલ
વક્તાપર

- ૧ „ વસનજી સુંદરજી
પેઠાયલી
૧ „ જીવરાજ રવચંદ કડોલી
૧ „ બાબાભાઈ મોહનલાલ
ડમોડા
૧ „ હરીપ્રસાદ નારણ-
લાલ સ્ટેશન માસ્તર મહાદેવપુરા
૧ „ મોહનલાલ ઊગરચંદ
હીમતનગર

નાનાગલોડીયા

- ૧ રા. રા. દામોદર જીવરામ
૧ „ નર્મદાશંકર ખેમરામ
૧ „ વીરુવદાસ હાથીરામ
રણાસણ
૧ રા. રા. દામોદર જગનલાલ
સડા
૧ રા. રા. કેશવલાલ કાદરલાલ
ખુરાનપુર
૧ રા. રા. દીનાનાથ ત્રીકમરામ
૧ „ કનૈયાલાલ માણેકલાલ
થારડી
૧ રા. રા. ચતુરજી મોતીચંદ
ખેડયાંદરણી
૧ „ ગીરજાશંકર નંદરામ

- ૧ „ મહાશંકર દરીશંકર
 ૧ „ મહીધર કામેશ્વર
 ૧ „ મહીધર આત્મારામ
 ૧ „ હરગોવિન્દાસ પીતાંબર

અડધોદર

- ૧ રા. રા. ગીરધરલાલ નરભેરામ
 ૧ „ મગનલાલ પુરશોતમ

ટીંટાઈ

- ૧ યાકર મહાશંકર નરોત્તમદાસ
 ટોરડા
 ૧ રા. રા. ગણપતરામ મોતીરામ
 ૧ „ મહીધર કાળીદાસ
 રાવળ

કાનપર

- ૧ રા. રા. લીલાધર સેવકરામ
 ૧ „ અમથાલાલ કાશીરામ
 ૧ „ મોતીલાલ જોઠારામ
 ૧ „ હીમતલાલ ડુંગરજી
 ૧ „ પ્રભાશંકર દેવશંકર

મોટાગલોડા

- ૧ રા. રા. વિકૃતદાસ જોઠારામ
 જોરજી
 ૧ રા. રા. મણીલાલ રામેશ્વર
 દેલવાડા
 ૧ રા. રા. કાનજી દયાગજી
 તલસાણા
 ૧ રા. રા. માણેકચંદ અમરશી
 દેશોતર

વડાલી

- ૧ રા. રા. મગનલાલ મોહનલાલ
 ૧ „ ચુનીલાલ નરભેરામ
 ૧ „ ડાયાલાલ નરભેરામ
 લાખા આવર

- ૧ રા. રા. શામજી લખધીર
 વેરાવળ

- ૧ રા. રા. હીરાચંદ ગોવીંદજી
 કાટડા

- ૧ રા. કરસનદાસ વાલજી
 રાજકોટ

- ૧ રા. રા. વલ્લભદાસ ઠાકરશી
 લીલોડા

- ૨ રા. ત્રવાડી અંબાલાલ ગણપતરામ
 લાખાપુર

- ૧ રા. રા. ટાકરશી દેવરાજ
 ૧ „ વેરશી વીરપાર

જાંબુડી

- ૧ રા. રા. ચુનીલાલ તલકચંદ
 બારેજ

- ૧ રા. રા. ગોકળદાસ ડાયાભાઈ
 જામળા

- ૧ રા. રા. ગૌરીશંકર મુળજી
 ૧ „ દામોદર કાનજી

- ૧ „ શીવલાલ બાદરચંદ
 ૧ „ સુરચંદ કેવળદાસ

- ૧ „ વી. સી. દવે
 ૧ „ મોહનલાલ ઝવેરચંદ

૧	રા. રા. મગનલાલ હીમતરામ	૧	,, ગુમાનચંદ પટણી
૧	,, મણીલાલ હરગોવીંદ	૧	,, તીકમલાલ મુળચંદ
	નાયગઢ	૧	,, ભગવાન ગંગારામ
૧	રા. રા. શોભારામ વીઠ્ઠલરામ	૧	,, દલસુખરામ બબલદાસ
	ગોરોલ	૧	,, કાન્તીલાલ હીરાલાલ
૧	રા. રા. ગણપતરામ કામેશ્વર	૨	,, દા. બેચરલાલ પ્રાગજી
	મુંબઈ	૧	,, ઇશ્વરલાલ પ્રાગજી
૨	રા. રા. મોહનલાલ લલ્લુભાઈ	૧	,, પદમશી હીરજી
૧	,, ખડેરાવ વીઠાબા	૧	,, બાગીરથ
૧	,, કુતેચંદ બાદરજી	૧	,, ભગવાનદાસ નગીનદાસ
૧	,, શીવજી મણુશી	૧	,, હીરાલાલ મલુકચંદ
૧	,, ડી. એ. મહેતા	૧	,, સૌરાબજી રેવાશંકરનીકુ
૧	,, બચ્ચુભાઈ	૧	,, સાવળારામ કાશીનાથ
૧	,, મુકાદમ માવજી રણુછોડ		નાથર
૧	,, બ્યાસ કેશવલાલ	૧	,, કુંવરજી આશમલ
	કાશીરામ	૧	,, શીવશંકર આદીતરામ
૧	,, ઠાકર લખમીદાસ ગોપાળ	૧	,, ગીરધરલાલ નરસીદાસ
૧	,, ચત્રુભુજ પ્રાગજી	૧	,, ડોસા મુળજી
૧	,, કર્ણાશંકર દેવશંકર	૧	,, દા. દેવજી નારણજી
૨	,, મારતર પરમાનંદ કી-		માણસા
	રપારામ દવે	૧	રા. રા. નારણદાસ જમનાદાસ
૧	,, શા. મગનલાલ મા-	૧	,, ગોરધનદાસ હાથીભાઈ
	જીકચંદ	૧	,, મથુરદાસ મુળચંદ
૧	,, હંસરાજ ઘેલાભાઈ	૧	,, નારણદાસ દગરોવનદાસ
	બુઢીયા (ખડોલી)	૧	,, તુળસીદાસ વીરચંદ
૧	રા. રા. ત્રંબકલાલ શંકરલાલ		દેત્રોલી
	દવે	૧	રા. રા. બેચર ગોવીંદરામ
૨	,, નીલારામ ચત્રુભુજ દવે	૧	,, કૃષ્ણારામ હીરારામ

૧ „ મહીધરલાલ શંકરલાલ
વીરપુર

૧ રા. રા. મોહનલાલ બાપચંદ

૧ રા. રા. જગજીવન મગનલાલ
વીજપુર

૧ રા. રા. મગનલાલ અમથારામ

૧ „ શુક્લ બાલકૃષ્ણ બાપ
શંકર

૧ „ હીમતલાલ વિશ્નુરામ
રાણુલા

૧ શા. કરસનદાસ પ્રાગજી

બાયલ ઢાંખરોલ

૧ રા. રા. બ્યાસ મગનલાલ અ-
બેરામ

૧ „ ખેતસી બાણજી

૧ „ મુળશંકર દામોદર

૧ „ વેરસી લધા

૧ „ શોયાના બાપુ

૧ „ કાનજી નેણુસી

૨ „ મેસર્સ રતનજી ખીમ-
જીની કું.

૧ „ સીતારામ ગાંધીની કું.
જાદર

૨ રા. રા. ચીમનલાલ નરોત્તમદાસ

૧ રા. રા. લક્ષ્મીબાઈ ગણુપતરામ

૧ ફાજદાર સાહેબ વખતસીંગજી

ચેલા (જામનગર)

૧ રા. રા. શેઠ મેધજી કરમશી
જામનગર

૧ રા. રા. ચતુલુજ જામજી

૧ „ લાલજી દેવરાજ

મુંમહ

૧ રા. રા. પંડ્યા મુળજી પ્રેમજી

૧ „ વજ્રદાસ ઇંદ્રજી

૧ „ કેશવજી અમથાલાલ

૧ „ ગીરધરલાલ શીવરા

૧ „ ઠાકરશી હીરજીની કું.

૧ „ ગુલાબશંકર નરભેરામ

૧ „ જગદત માણીરામ

૧ „ માણીલાલ મગનલાલ

૧ „ ભટ ધનેશ્વર કુમેર

૨ „ પંચોલી ભક્તિરામ

જયશંકર

૧ „ ભટ રામશંકર હરગોવીંદ

૧ „ નરોત્તમદાસ ગીરધરલાલ

૧ „ વાસુદેવ જોડીરામ

૨ „ નર્મદાશંકર કેશવરામ

બહાપુરી

૧ રા. રા. કાશીરામ મયારામ

૧ „ ઠા. જોડીરામ પરશોત

નાગલપુર

૧ રા. રા. પરશોતમ ઉમરશી

૧	રા. રા. મેતા મણીલાલ જોડાલાલ	૧	રા. રા. શીવજી આસુ
૧	સીતારામ રણુછોડદાસ		ઈંડર
૧	બળદેવ દામોદર	૨	રા. રા. મેતા મોહનલાલ
૧	મણીલાલ રવીંદત		તેમચંદ
	બડોલી	૧	જોડાલાલ શીવરામ પંડ્યા
૬૦	રા. રા. મુકાદમ દલપતરામ	૧	ચક્રલાલ પેળીચંદ સોની
	ગીરધરલાલ ત્રીવેદી	૧	રાવજી સુરચંદ
૨	શીવશંકર જહુરામ	૧	અમઘાલાલ મોહનલાલ
૧	રાવજી ગોરધન ધનેશ્વર	૧	મોહનલાલ આયમલજી
૧	ત્રીવેદી લાલજી મોતીરામ	૧	ડાયાલાલ લલ્લુભાઈ
૨	જપીઆદીતરામ શીવરામ	૧	હારાલાલ જયચંદ
૧	બટ શંકરલાલ કુમેર	૧	ડાયાલાલ કેશવલાલ
૧	મણીલાલ સુરચંદ		વાંકાનેર

વરલી (કચ્છ)

૧ રા. રા. જેરામગર તેજગર

૧ રા. રા. ઠા. કોદરલાલ ગણુ-
પતરામ

પલીયડ

૧ રા. રા. મણીલાલ ચીમનલાલ
માસ્તર

૧ રા. રા. નરોત્તમદાસ ચુનીલાલ
ઉનાઈ (બાલવા)

૧ રા. રા. મણીલાલ સંપતરામ બટ

બ્રહ્મપુરી

૨ રા. રા. કોદરલાલ કેશવરામ

કેરા (કચ્છ)

૨ રા. રા. ટોકરશીભાઈ ઉકેડા
અમદાવાદ

૧ રા. રા. વાઘજીભાઈ પ્રશોરભાઈ

૧ રા. રા. મગનજી જવેરચંદ શાહ

૧ રા. રા. ત્રીકર્મલાલ રણુછોડદાસ

૨ રા. રા. અમીચંદ પીતાંબરદાસ

૧ રા. રા. જયચંદ ત્રીભોવન

૨	„	હા. દામોદર અમથારામ	૧	„	ત્રીભોવનદાસ વિશ્વનુ-
૨	„	ગતની મુળશંકર પીતાંબર			રામ દેવે
૨	„	જમીયતરામ હુલ્લમજી			થુરાવાસ
૧	„	મોહનલાલ રેવાશંકર	૧	રા. રા.	પુંજીરામ રેવાશંકર
૧	„	ચુનીલાલ હરગોવીંદ			ત્રવાડી
૧	„	મહાશંકર હરગોવીંદ			ચરાડા
		ચીત્રોડા	૧	રા. રા.	ચોધરી દોમરભાઈ
૧	રા. રા.	ચુનીલાલ લીલાધર જાની			અખેરાજ
૧	„	જગન્નાથ દેવશંકર	૧	„	બલદેવદાસ વીઠ્ઠલદાસ
૧	„	વાસુદેવ રેવાશંકર	૧	„	ગાંધી હગનલાલ રવચંદ
૧	„	ગંગારામ કે. યુક્ત	૧	„	હા. અંબાલાલ હગનલાલ
૧	„	પરશોતમ મુલજી	૧	„	હા. મોહનલાલ માતીરામ
		મુરત	૧	શ્રીમતી	મંતોકબાઈ નરોત્તમ-
૧	રા. રા.	હાકોરલાલ ગીરધરલાલ			દાસ સરૈયા
		વીઠ્ઠોલ			મોઠા દેવલીયા
૧	પટેલ	મગનલાલ મુળચંદ	૧	રા.	ટપુલાલ ભવાંતીશંકર
		વડોદ			ધાધલપુર
૧	ખા.	હાથીભાઈ દેશાઈભાઈ	૧	રા. રા.	ગોપાળજી કનમશી
		ખેડબ્રહ્મા			ઉમરાલી
૧	પટેલ	કેશરભાઈ માંચજી	૧	રા. રા.	મોહનલાલ ગ્રોધવજી
		ને. શ્રી (ધંધુડા)			મોરબી
૧	રા. રા.	જીરદાસ કાલીદાસ	૧	રા. રા.	જટાશંકર ડાયાલાલ
		રૂઢરડી	૧	રાજગોર	મણીશંકર ડોસાભાઈ
૧	રા.	પરોત લક્ષ્મીભાઈ હરજીવન			ગોધા
		„ નર્મદોશંકર સાંકજેશ્વર	૧	શા.	જેમુખ રામચંદર

વસાઈ

૧ રા. રા. ગોદળદાસ ચુનીલાલ

૧ „ ગોરધનદાસ ઉમરચંદ

અમરેલી

૨ રા. રા. હીરાચંદ જગજીવન

દેહગામ

૧ રા. શા. નારણદાસ ચુનીલાલ

ઉના

૧ રા. રા. શા. પાનાચંદ કમળશી

ભાવનગર

૧ રા. રા. કૃતચંદ હરીચંદ

૧ „ જગન્નાથ ઉત્તમરામ

૧ „ ગોવરધન તુલજીરામ

૧ „ જલદેવ નીત્યારામ

કુકડીયા

૨ રા. રા. અમથારામ ગીરધર

ડાકર

૨ „ ડા. પ્રહલાદ ત્રીભોવન

૨ „ ત્રવાડી ગીરજશંકર

૧ „ હરગોવીંદ મણીલાલ

વીરપુર

સીણોલ

૧ રા. રા. ડુંગરદાસ લક્ષ્મીભાઈ

૧ રા. રા. શીવરામ પુંછરામ

૧ „ કાશીરામ કેશવરામ

આકરંદ

૧ રા. રા. રવચંદ જગનલાલ

વાસણા

૧ રા. રા. રેવાચંદ માણેકલાલ

દાવડ

૧ રા. રા. મેતા કચરાદાસ ગુ-

લાખચંદ

હરીશંકર

મઉ

૧ રા. રા. ડાયાલાલ મગનલાલ

૧ „ નર્મદાશંકર પરશોત્તમ

પાટણ

૧ રા. રા. મોતીલાલ રામચંદ

૧ „ કેશવલાલ ન્યાલચંદ

૧ „ મીહુ તેજપાલ

માંડા (કચ્છ)

૧ „ મોગીલાલ ગીરધરલાલ

મુંબઈ

શ્રીઝિઆને શક્તિ આપનારી દવા

સુંદરી સાથી (૨૭૨૨૬)

શ્રીઝિઆને યનાં ગુણ દરદો, લોહિયા, રક્ત અને શ્વેત પ્રદર, માસિક અટકાર અનિયમિત આવવો, ફાટ, ચુસ, કળતર, ધાતુનું જલું, શરીર સુકાઈ ધોળી પુખ્તી જેવું થઈ જવું, અશક્તિ, ગર્ભાશયનાં સોજાં, તાવ, ઉલટી, માથું ચડવું કેમકે ફાટની, હાંફ અથવા વિગેરે શ્રીઝિઆનાં તમામ દરદો આ દવાથી મટી જાય છે, અને શરીર તંદુરસ્ત બનાવી શક્તિ વધારે છે. ગર્ભાશયને વધારી ગર્ભ ધારણ કરી શકે તેવું બનાવે છે. સુવાવડના રોગો મટે છે. આ દવા પીવાથી અધુરે કસુવાવડ થતી નથી. દાખો શ્રીઝિઆને તેના ઉપયોગ કરી અનુચર દરેલો છે. એકવાર મંગાવી ખાતરી કરવા બદલામણ છે. બા. ૧ ની ડો. ૩. ૧. ત્રણની ડો. ૩. ૨-૧૦-૦. પોસ્ટેલ ૦-૭-૦

પુરૂષોના ધાતુગત દોષો મટાડી શક્તિ આપનાર

જીવન

આ જીવન એ ખરેખર મનુષ્ય માત્રને નવીન જીવન બદનાર છે. તેના સેવનથી શરીર મજબુત અને પુષ્ટ થાય છે. અશક્તિ, ધાતુગત દોષો, અસ્થિપિત, ખાધું ન પચવું, બેઝકાશ, ધાતુનું જલું, સાંધા દુઃખવા, શ્વાસ અથવા, ડાંઠાગો આવવો, કુબળાપણું વિગેરે દોષો મટાડે છે.

આ જીવનથી શરીરમાં નવી જીવાની અને બળ આવે છે. ખાધું પચે છે, અને લોહીને સુધારી શરીર પુષ્ટ રાખે છે, મગજે ઠંડક આવે છે, જ્ઞાન શક્તિને વધારે છે, યાદદાસ્તને તીવ્ર બનાવે છે અને માનસિક શ્રમને મટાડે છે. હૃદયમાં શરીર નિરોગી રાખી, મગજે ઠંડક આપી, શરીરમાં શક્તિ આપનાર આ જીવન ઔષધ ગુણધારી હશે છે. હૃન્તરો માણસોએ વાપરી ખાતરી કરી છે. અને હાલ હૃન્તરો માણસ તેના ઉપયોગ કરે છે. રતલી ડાખાની ડો. ૩. ૧-૮-૦, ત્રણની ડો. ૩. ૪. પોસ્ટેલ ૦-૮-૦.

દ્રવ્ય કેમીકલ વર્કસ—અમદાવાદ.

શાહુલ ત્રિકીડીન કંદ.

તંદુ પ્લાવ પરી શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને આનંદકારી અતી,
 પ્યાને મરત થઈ ગુફા ગિરિ મહી જેને પજે છે પતી,
 આપો હુદિ, હુસુદિ કાર્પો પ્રભુલ ! કાર્તિ જગે જનનસ,
 આશા આપ તણી હરે અતિ મને નૌવેલ તિલતરયા.

